

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN AK PARTİ
HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

Bünyamin ŞENOCAK

1250Y81201

İstanbul, Nisan 2016

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN AK PARTİ
HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

Bünyamin ŞENOCAK

1250Y81201

Danışman: Doç. Dr. Sare Aydın YILMAZ

İstanbul, Nisan 2016

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek Lisans öğrencisi Bünyamin ŞENOCAK'ın "FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE'NİN AK PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN POLİTİKASI" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak (oy birliği / oy çokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

	Adı - Soyadı	İmza
Tez Danışmanı :	Doc. Dr. Sere Aydın Yılmaz	
Jüri Üyesi :	Doc. Dr. Oya Dağlı Meraç	
Jüri Üyesi :	Ünd. Doc. Dr. Hakan Özden	

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN AK PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN POLİTİKASI

Filistin sorunu tarihsel bir derinliğe sahiptir. Bu derinliğin içerisinde birçok aktör bu soruna yön vermiştir. 20 yüzyıl itibari ile de sorunun en etkin iki tarafı Filistin ve İsrail'dir. Her iki ülke de yüzyıllardır bu topraklarda bir devlet kurmak adına büyük bir mücadele vermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra ise bunu bir tek İsrail başarabilmiştir. Fakat İsrail, mevcut gücünü bölgedeki Araplara üstünlük sağlamak adına kullanmıştır. Bu şekilde ortaya büyük bir çatışma çıkmıştır. Yine de bu çatışmanın tek kaybedeni Filistin'dir. İsrail bölgesel olarak gücünü arttırmış, Filistin ise sadece savunmada kalmak zorunda bırakılmıştır. Böylelikle iki taraf birbirleri için birer düşman olmuşlardır. Konunun tarihsel bir muhatabı olarak Türkiye de sürecin bir parçasıdır. Özellikle 1980'li yılların sonunda Türkiye konuya doğrudan dâhil olmuştur. Uzlaşmacı ve arabulucu rol üstlenen Türkiye iki ülke arasında barışın kalıcı olması adına çaba gösteren ülkelerden biri haline gelmiştir. Fakat 2000'li yıllar itibari ile Türkiye'nin Filistin sorununda daha etkin bir rol aldığı gözlemlenmektedir. Özellikle AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye Filistin konusunda daha aktif hareket etmiştir. Bu noktada Türkiye İsrail ile çatışma noktasına gelmiştir. AK Parti hükümetlerinin bu çatışmada üstlendiği rol Türkiye'nin bölgesel uluslararası politikadaki konumunu olumlu yönde değiştirmiştir. Bu tez çalışması Filistin-İsrail çatışması temelinde, Türkiye'nin AK Parti hükümetleri döneminde bu çatışmada aldığı rolü değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Filistin, İsrail, Türkiye, sorun, politika

ABSTRACT

PALESTINE CONFLICT AND TURKEY'S PALESTINE POLICY DURING THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY GOVERNMENTS

Palestine matter has a historical depth. In this depth, a lot of actors have directed that matter. By the 20th century, Palestine and Israel are the most effective sides of matter. Both countries struggled to build a state on these lands. After the decline of Ottoman Empire, only Israel have achieved that. However, Israel has used its power to supremacy on Palestinians. In the end, a great conflict has come out and Palestine is the only loser of this conflict. Israel has increased its regional power and Palestine has been forced to stay in defense. With that way, two sides have become enemies against each other. As an historical side of this issue, Turkey is a part of this process. In particular, after the 1980s, Turkey has joined the process. Turkey has become a mediator and a reconciliatory country to build a permanent peace between the sides. However, by the 2000s, Turkey has become more active for Palestine's situation. In particular, during the period of Justice and Development Party, Turkey has assumed a serious role. In this point, naturally, Turkey and Israel are in conflict, too. The role, which has been assumed by Justice and Development Party has changed Turkey's role positively in the international relations positively. This study of thesis researches the role of Turkey in Palestine matter during the Justice and Development Party governments in the basis of Palestine-Israel conflict.

Keywords: Conflict, Israel, Palestine, Politics, Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Özet	iii
Abstract	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
METODOLOJİ	6
1. FİLİSTİN SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI	8
1.1. Filistin Sorununun Genel Çerçevesi.....	8
1.2. Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı.....	12
1.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Filistin Sorunu.....	19
1.4. Siyonist Hareket ve Filistin Sorunundaki Yeri.....	24
1.5. Siyonist Hareketin Etkisinde Balfour Deklarasyonu ve İngiliz Manda Yönetimine Geçiş.....	28
1.6. BM'nin Filistin'i Taksim Kararı.....	33
1.7. İsrail Devletinin Kuruluşu.....	37
2. FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNDA ÇATIŞMA SÜRECİ	40
2.1. Arap-İsrail Çatışması ve Filistin Sorununa Etkileri.....	40
2.1.1. Birinci Arap-İsrail Savaşı (1948).....	40
2.1.2. Süveyş Krizi ve İkinci Arap-İsrail Savaşı (1956).....	42
2.1.3. Üçüncü Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı (1967).....	43
2.1.4. Dördüncü Arap-İsrail (Yom Kippur) Savaşı (1973).....	45
2.2. Filistin'in Bağımsız Bir Devlet Olarak İlanına Giden Yol.....	46

2.2.1. Kara Eylül Olayı (1970)	46
2.2.2. Yaser Arafat'ın BM Konuşması (1974).....	47
2.2.3. Beyrut Kuşatması (1982).....	48
2.2.4. Filistin Devletinin İlanı (1988).....	49
2.3. Toplantılar Süreci ve Filistin Sorununa Çözüm Arayışı.....	52
2.3.1 Madrid Konferansı.....	52
2.3.2. Oslo Süreci.....	53
2.3.3. 2000 Camp David Zirvesi.....	55
2.4. İntifada Süreçleri.....	56
2.4.1. Birinci İntifada (1987-1993).....	56
2.4.2. İkinci İntifada (2000-2005).....	57
2.5. 2000'den Bugüne Filistin Sorununun Durumu.....	58
3. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ VE FİLİSTİN SORUNUNDA TÜRKİYE: TÜRKİYE'NİN AK PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN POLİTİKASI.....	61
3.1. Türk Dış Politikasının Genel Çerçevesi.....	61
3.2. Türk Dış Politikasının Belirleyici Unsurları.....	62
3.2.1. Bölgesel ve Uluslararası Güvenlik.....	62
3.2.2. Siyasal Strateji.....	65
3.2.3. Ekonomik Kapasite.....	68
3.2.4. Jeopolitik Konum.....	71
3.3. Türk Dış Politikasının Filistin Sorununa Bakış Açısı ve Bölgesel Aktörler ile İlişkiler.....	74
3.3.1. Türkiye'nin Gözünden Filistin Sorunu.....	74
3.3.2. Filistin Sorunu Temelinde Türkiye'nin Bölgesel Güçler ile İlişkileri.....	78

3.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	78
3.3.2.2. Avrupa Birliği.....	79
3.3.2.3. Rusya.....	80
3.3.2.4. Birleşmiş Milletler.....	81
3.4. AK Parti'nin Genel Dış Politika Yaklaşımları.....	81
3.4.1. AK Parti'nin Parti Programında Dış Politika.....	81
3.4.2. “Yumuşak Güç” Kavramı ve Türkiye.....	85
3.4.3. Neo-Osmanlılık.....	87
3.4.4. Pan-İslamizm ve Ahmet Davutoğlu'nun Rolü.....	88
3.5. AK Parti'nin Genel Ortadoğu ve Filistin Politikası.....	89
3.5.1. Ortadoğu Perspektifi.....	89
3.5.2. Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemlerinde Filistin Sorunu.....	92
3.5.3. Ahmet Davutoğlu'nun Yaklaşımlarında Filistin Sorunu.....	95
3.6. Filistin Sorununda Türkiye-İsrail İlişkilerinin Kilometre Taşları.....	98
3.6.1. 2009 Davos Zirvesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri.....	98
3.6.2. Alçak Koltuk Krizi.....	100
3.6.3. Mavi Marmara Baskını ve Türkiye'nin Tutumu.....	101
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	109

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- BM** : Birleşmiş Milletler
- çev.** : Çeviren
- ed.** : Editör
- FKÖ** : Filistin Kurtuluş Örgütü
- HAMAS** : İslami Direniş Hareketi (Harakat al-Muqawama al-Islamiya)
- MC** : Milletler Cemiyeti
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
- s.** : Sayfa
- S.** : Sayı
- TİKA** : Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

GİRİŞ

Filistin sorunu, insanlık tarihinde belki de çözümsüzlük ile yaşamını sürdüren ve çözümün bulunmaması adına birçok tarafın çaba sarf ettiği nadir konulardandır. Çok uzun yıllardır üzerinde tartışmaların sürdüğü Filistin toprakları için hak iddiasında bulunan bugünün iki tarafı Filistin ve İsrail, birbirleri ile çatışırken bu süreçte en fazla darbeyi Filistin almış ve bu darbeler nedeni ile de toparlanma fırsatını bir türlü bulamamıştır. Filistin'in içerisinde bulunduğu bu durumu gözlemleyen dünya kamuoyu açısından sorunun halen sıradan bir seviyede değerlendirilmesi neticesinde ise İsrail konunun eli güçlü olan tarafını temsil etmektedir.

Tarihsel akış içerisinde Kudüs'ün kimin parçası olduğuna dair anlaşmazlıklarla başlayan ve bugüne dek uzanan çatışmalar Filistin sorununun çözümsüzlüğünün nedenini de kısaca ortaya koymaktadır; soruna çözüm bulunması adına kimse adım atmamış, güçlünün hâkimiyetinin kesinleşmesi beklenmiştir. Bugün de İsrail'in orantısız ve kuralsız olarak kullandığı güç ile tek bir tarafın hâkimiyetinde süre gelen bir sorundan bahsedilmektedir. Kudüs ya da İsrail tarafı açısından "vaat edilen topraklar" şeklinde lanse edilen bu tartışma arka planında birbirinden farklı, ancak çoklu tarafların ortak çıkarlarını içeren bir hikâyeyi barındırmaktadır. Ancak çıkarlar söz konusu olduğu süre zarfı içerisinde beklentileri söz konusu olmayan tek taraf ise Filistin'dir. Karşılaştığı sorunlar ve mücadele konusunda yalnız kalması neticesinde İsrail-Filistin sorunu sadece Filistin'in sorunu haline dönüşmüştür; çünkü sorun dâhilinde herhangi bir şekilde önemsenmeyen taraf Filistin'dir.

Geçmiş ve bugün arasında Filistin sorununa dair tek ortak nokta olarak nitelendirilebilecek faktör, sorun neticesinde Ortadoğu'daki düzenin de değiştiğidir. Arap-İsrail çekişmesi ile başlayan, Filistin'in kendi çabalarını içeren özgürlük mücadelesi ile devam eden ve bugün daha etkili bir biçimde uluslararası politika ortamına taşınan sorun giderek daha fazla evrenselleşmektedir; bir başka deyişle sorun sadece Filistin'in değil, aynı zamanda artık dünyanın da sorunu haline gelmiştir. Sorunun bulunması adına yeterli çabanın toplu olarak gösterilmemesine

karşılık sorunun taraflarından İsrail artık daha fazla tepki ile karşılaşmaktadır. Geçen onca hüznü yıldan sonra İsrail ilk kez kendisini hedefte bulmaktadır.

Filistin sorununun bu denli geniş bir mecrada ortaya çıkmasına ve yaşananların insan hakları konusunda ciddi tartışmalar yaratmasına karşılık konu ile yakından ilgilenen ve Filistin'e somut olarak destek veren tarafların sayısı son derece azdır. Bunların arasında ise en fazla dikkat çekici olan ülke Türkiye'dir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde güçlü ve sürekliliği olan bir barış ortamında Ortadoğu'da huzurun hâkim olduğu dönemlerden çatışmanın hâkim olduğu döneme geçiş Türkiye için de zorlu bir tarihi mirasın üstlenilmesi anlamını taşımaktadır. Ancak Osmanlı'nın bıraktığı mirası üstlenmek konusunda uzun yıllar başarısız olan ve Ortadoğu ile Arap ülkeleri nezdindeki ilişkilerinin düzeyi konusunda sürekli olarak eleştirilen Türkiye son yıllarda bu bölgeye ve bu bölgedeki ülkelere daha fazla önem vermeye başlamıştır. Aslında Türkiye'nin genel olarak dış politika algısında köklü değişiklikler yaşanmaktadır ve bunların içerisinde en dikkat çekici olanı Ortadoğu ile gelişen ilişkilerdir.

Türkiye'nin değişen dış politika sistematığı içerisinde Filistin manevi bir önem taşımaktadır. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinin mirası olması ve İsrail ile yaşadığı sorunlar nedeni ile Filistin Türkiye için giderek daha da hassas bir konu haline gelmektedir. Bu hassasiyetin temelinde Türkiye'nin bölgede muhtemel bir siyasal liderlik rolü üstlenme isteğinin de büyük önemi bulunmaktadır. Fakat genel görünüm içerisinde Türkiye'nin manevi olarak Filistin'e karşı bir insanlık görevi üstlendiğini söylemek de mümkündür.

İsrail-Filistin sorununun yaşandığı ilk günden bu yana Türkiye Filistin'e imkânları doğrultusunda, politik ve finansal anlamda destek olmaya çalışmış, öte yandan Filistin'in yaşadıklarının uluslararası arenada fark edilmesi adına mümkün olduğunca gayret göstermiştir. Her ne kadar her seferinde bu gayretler kısıtlı ve nispeten etkisiz kalmasına karşılık Türkiye, toplumsal anlamda da Filistin'e destek sağlamış ve böylelikle Filistin'de yaşananlara dair farkındalık yaratılması anlamında toplu bir mücadele göstermiştir. Son 10 yıllık periyoda bakıldığında ise Türkiye'nin Filistin konusunda daha ciddi, somut ve daha etkin adımlar atmaya çalıştığı

görülmektedir. Bu tip girişimler Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemek ile birlikte bölgesel dengelerin değişmesine de yol açmaktadır.

Türkiye'nin böylesine bir değişim ortamında ciddi adımları belirgin olarak attığı dönem ise 2002 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde geniş kitlelerin desteği ile iktidara gelen ve bundan sonraki seçimlerde de büyük destek ile tek başına iktidarda kalan AK Parti hükümetlerinin etkin olduğu süreçtir. AK Parti döneminde Türkiye, daha fazla dışa açılım sergileyen ve bu sayede de çevresindeki uluslararası politikayı eski yıllara göre daha iyi anlayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye komşuları ile ilişkilerini daha geniş boyutlu ele almış, bilhassa Ortadoğu üzerinde daha fazla mesai harcamıştır.

Bir muhafazakâr temelli siyasal parti olması sebebi ile AK Parti'nin Türkiye'deki dış politika manevralarının temelinde, Ortadoğu özelinde, İslam coğrafyasının daha fazla önemsenmesi söz konusudur. Bu öneme en fazla haiz olan konu ise Filistin sorunudur. AK Parti açısından Filistin, sıklıkla dile getirildiği üzere "bir milli mesele" haline gelmiştir. 2009 yılı sonrasında baş gösteren Türkiye ile İsrail'in politik çatışması sonrasında AK Parti ve dolayısı ile Türkiye için Filistin, Ortadoğu'daki genel sorunların çözümü adına önemli bir başlangıç noktası olarak görülmüştür. AK Parti içerisinde ortaya çıkan ve belirli bir kesimin destek verdiği "Neo-Osmanlılık" yaklaşımı da hem Ortadoğu hem de Filistin konusunda Türkiye'nin öncelikleri ve algılamalarının değişmesine yol açmıştır.

Son birkaç yılda yaşanan gerginlikler sebebiyle Türkiye ile İsrail arasında belirgin sorunların var olması Filistin sorununu AK Parti hükümeti için çok daha fazla önemli hale getirmiştir. Yakın geçmişten bugüne bakıldığında, AK Parti iktidarındaki Türkiye Filistin'i bir dış politika faktörü olarak görme konusunda daha imtinalı ve daha aktif davranmaktadır. Bu durum İsrail'in tepkisini çekmekteyse de karşı çıkma konusunda eskisi kadar agresif davranmamaktadır. Bugün Filistin sorunu, geçmiş yıllara nazaran daha geniş bir mecrada ilgi görmeye başlamıştır ve bu durumun ortaya çıkışında AK Parti'nin faal Ortadoğu ve Filistin politikalarının da büyük etkisi bulunmaktadır. Bir başka deyişle AK Parti, Ortadoğu'daki Filistin sorunu temelinde bölgesel bir farkındalık yaratılmasına destek olmuş ve uzun yıllardır sadece sorunun tek bir tarafının gözünden göreceli bir haklılık ile

değerlendirilen bir olgunun artık sorunun her iki tarafı için de değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bu tez çalışmasında AK Parti'nin Filistin Sorununa dair adımları Türkiye'de iktidara gelmiş olduğu 2002 yılından bugüne dek mercek altına alınmakta ve AK Parti özelinde Türkiye'nin Filistin Sorununa bakış açısını değerlendirilmektedir.

Çalışmanın öncelikli olarak değineceği konu, Filistin sorununun kısa bir değerlendirmesini yapmaktır. Tarihsel anlamda, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Filistin sorununun ortaya çıkışı, Siyonist hareketin Filistin sorunundaki yeri, BM'nin soruna nasıl yaklaştığı ve bu doğrultuda almış olduğu karar, İsrail devletinin kuruluşu ve kuruluş süreci, tez çalışmasının ilk bölümünü oluşturmaktadır. Tarihsel değerlendirme içerisinde İsrail devletinin kurulmasına verilen uluslar arası tepkiler, İsrail'in Arap camiası ve Filistin ile olan çatışması, çatışma sürecini bitirmek için sürdürülen barış görüşmeleri, Filistin'in kendisini meşru müdafaa hakkı ile ortaya çıkan olaylara çalışma içerisinde ikinci bölümde değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk dış politikasını belirleyen unsurlar, dış politikayı süreç içerisinde yönlendiren faktörler ve Türk dış politikasının öncelikleri olarak değerlendirilebilecek konular üzerinde çalışılmaktadır. Bu inceleme ile birlikte, Türk dış politikasının Filistin sorununa genel olarak bakışı da üçüncü bölüm içerisinde yer almaktadır. Özellikle Türkiye'de muhafazakâr siyasetin yükselişe geçtiği dönemlerde Filistin sorununa daha hassasiyet ile yaklaşılmış olması durumu söz konusu olmak ile birlikte, bu durum tez çalışması içerisinde değerlendirmeye tabii tutulmakta Türkiye'nin muhafazakâr kesiminin Filistin algısı incelenmektedir.

Üçüncü bölümün son kısmında ise AK Parti'nin hem yöneticiler açısından bireysel hem de partinin genel bakış açısı ölçüsünde Filistin sorununu nasıl bir noktada konumlandıklarına, özellikle konuya dair söylemlerin irdelenmesi ile çalışma içerisinde yer verilmektedir. Türkiye'nin son yıllarda artan Filistin hassasiyeti ve AK Parti'nin bu konuda üstlendiği rol, bunun yanı sıra Filistin sorunu üzerinden İsrail ile yaşanan çekişme ve İsrail'e karşı takınılan tavrın ulusal ve uluslararası politikadaki yansımaları da çalışmanın son bölümü içerisinde yer almaktadır.

Filistin sorununun tarihsel gelişimi ile birlikte Türkiye’de AK Parti hükümetlerinin hâkim olduğu süreçteki değerlendirilme şekli, konu olarak bu çalışmanın temelinde yer almaktadır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi açısından ise en önemli hareket noktası, Filistin sorununun Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi itibari ile tarihsel olarak ortaya çıkması ve ivme kazanmasıdır. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti’nin doğal olarak sürece dahli söz konusudur. AK Parti hükümetleri döneminde de Türkiye, aktif olarak Filistin sorununda rol almaya başlamıştır.

Hem Türk dış politikasını genel olarak inceleyen hem de Türk dış politikasına AK Parti hükümetleri döneminde odaklanan araştırmaların yer verildiği bu bölümde, AK Parti’nin Filistin konusuna bakış açısı iki farklı şekilde ele alınmıştır. Öncelikli olarak partinin iktidar olduğu süreçten bu yana liderliğini üstlenen, mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile son yıllarda AK Parti içerisinde önemli fikirleri ile özellikle dış politikada etkin olan, mevcut Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun Filistin sorunu hakkındaki tepkilerine yer verilmektedir. İki ismin de söylemlerinde Filistin sorununun ne noktada olduğu belirtilmekte ve bireysel olarak yorumlanmaktadır.

İkinci aşamada ise Türkiye’nin Filistin sorunu üzerinden İsrail ile yaşadığı gerginlik süreci ve bu sürecin Türkiye-İsrail ilişkilerine yansımaları ele alınmaktadır. Bölgelerinin en önemli ve güçlü devletlerinden olan Türkiye ve İsrail, Filistin sorununda karşı karşıya gelirken, aralarındaki çatışmanın ne noktada olduğu yine ilişkilerde kilometre taşı sayılabilecek olaylar eşliğinde değerlendirilmektedir.

Böyle bir tarihsel akış seçilmesinin temel nedeni, Türkiye’nin Filistin sorununa, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kendisine miras kaldığı şekilde nasıl muhatap olduğunu tarihsel olarak açıklama çabasıdır. Bunun ötesinde, Türkiye’nin AK Parti hükümetleri döneminde Filistin sorununda artan hassasiyetinin nedenlerini anlatmak adına Filistin’de yaşananların, tarih içerisindeki kritik anları ile ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Bu nedenle de Filistin sorununa bölgede tesiri olan büyük ölçekli olaylara yer verildiği gibi Türkiye’nin ve AK Parti’nin bu sürece nasıl dâhil olduğu açıklanmak istenmiştir.

METODOLOJİ

Bu tez çalışmasının metodolojisi, öncelikli olarak tarihsel kaynaklar ile birlikte, Filistin sorununu inceleyen araştırmacı, tarihçi ve siyaset bilimci olan kişilerin değerlendirmeleri üzerine inşa edilmiştir. Özellikle Filistin sorununun tarihsel akışının incelenmesi açısından bu kaynaklardan yararlanılmış ve bir özet niteliğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecinde yaşananlardan mevcut sürece dek uzanan bir silsilede Filistin sorununun kilometre taşları ele alınmaya çalışılmıştır. Bu noktada konunun Arap-Yahudi ekseninden uluslararası ilişkilere nasıl geçiş yaptığı da incelenmektedir.

Konunun incelenmesi aşamasında, Filistin sorununu sadece konunun tarafları özelinde değil, genel olarak uluslararası alanda sorunun yaratmış olduğu etkiler de çalışmanın araştırma metoduna dâhil edilmiştir. Özellikle bu noktada konunun taraflarından İsrail'in ve Filistin'in tarihsel akış içerisinde tezlerini açıklamak adına attıkları adımlar, kaynaklar ve bireysel değerlendirmeler ile ele alınmıştır.

Çalışmanın teorik boyutu dikkate alındığında, tez içerisinde ön plana çıkan konu olarak Türkiye, AK Parti hükümetleri döneminde Parti'nin muhafazakâr bakış açısının da etkisi ile Filistin sorununa daha aktif, daha hassas bir şekilde yaklaşım göstermiş ve bu yönde politikalar geliştirmiştir. Filistin sorunu içerisinde, tarihsel süreç ele alındığında, Filistin devletinin, İsrail, Yahudi lobisi ve Siyonist hareket karşısında zorlu bir süreçten geçtiği, uluslararası olarak kendisine verilen resmi ve doğal haklardan mahrum bırakıldığı, bu hali ile de Filistin toprakları üzerinde hukuk dışında cereyan eden bir sürecin yaşandığıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden bu yana süregelen bu yaşananlar ele alındığında Filistin sorununun çözümsüzlüğe sürüklendiği ve Arapların gözle görülür bir şekilde mağdur edildiği anlaşılmaktadır. AK Parti hükümetleri Filistin'in Osmanlı'dan miras kalan bir toprak olduğu yaklaşımı ve bölgede Müslümanların yaşamış olduğu acıları temel alan bir politik refleks geliştirmiş ve Filistin sorununa doğrudan müdahil olmuştur.

AK Parti hükümetleri döneminde, partinin muhafazakâr kimliğinin ağır bastığı konulardan biri olarak Filistin sorununda Türk dış politikasının hassaslaştığı

ve sorunun barışçıl bir çözüme kavuşturulması adına AK Parti hükümetlerinin, dolayısıyla Türkiye'nin önemli bir sorumluluk üstlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra AK Parti ile birlikte Türkiye'nin Filistin sorununun herhangi bir karşılık beklemeden tarafı olduğu ve bu şekilde de İsrail ile ilişkilerinin bozulmasını göze alacak ölçüde çözüme, yani Müslümanların ve Arapların haklarının uluslararası hukuk nezdinde korunmasına odaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede AK Parti, muhafazakâr kimliği ile birlikte, Filistin sorununda İslam dünyasına mensup tarafların haksızlığa uğramasına karşıt bir duruş sergilediğini net bir şekilde göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Filistin Sorununun Genel Çerçevesi

Birinci Dünya Savaşı sonunda sadece Avrupa içerisinde değil Avrupa'nın İngiltere, Fransa ve Almanya gibi hâkim devletlerinin sahip oldukları sömürge topraklarının da kaderi aynı anda çizilmiştir. Özellikle de Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nın üzerinde bulunan Müslüman Arap devletlerinin savaş öncesi sömürgeleşmesi ve bu sömürgeleşmenin sonucunda artan rekabet ortamı Müslüman Arapların kaderini olumsuz yönde belirlemiştir. Bunun da ötesinde yaşanan süreç bölgenin geleceğini de etkileyecek hale gelmiştir.

Yaşanan karmaşa dâhilinde ve Ortadoğu'nun gözle görülür bir sorunsalın içerisinde sürüklendiği süreçte siyasal otoritelerin belki de en fazla zorlandığı ve çözüm aradıkça çözümsüzlüğün içerisinde sürüklendiği konuların başında ise Filistin sorunu gelmektedir. Ortadoğu'nun genel olarak en güçlü siyasal hâkimiyetine sahip olan İngiltere'nin egemenliğinde, 1917 yılında imzalanan Balfour Deklarasyonu, mevcut süreçte bir ülke olan Filistin toprakları üzerinde Yahudilere ait bir ülke kurma vaadi sunarak onlara bağımsızlık konusunda imkân tanınması sorunun fitilini ateşleyen faktörlerin başında gelmektedir.¹

Filistin topraklarının siyasal hâkimiyetinin, bir başka deyişle manda himayesinin İngiltere'ye verilmiş olması ile birlikte sorunun çözümünden ziyade sorunun başka bir boyuta tırmanmasının yolu açılmıştır; İngiliz himayesinin 1948 yılına kadar sürmesi ile birlikte Filistin sorunu sürekli olarak gündemde kalmış, ancak hiçbir zaman Filistinli Arapların beklentileri yönünde neticelenmemiştir.²

Filistin'in tarihsel açıdan hem Müslümanlar hem Yahudiler hem de Hristiyanlar açısından, Hz. İbrahim'in bu topraklara ayak basmasından bu yana

¹ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası (çev: Nuran Ülken)**, İstanbul: Sander Yayınları, 1975, ss. 64-65.

² Celil Bozkurt, "Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)", **The Journal of Academic Social Science Studies**, V. 5 I. 8, 2012, s. 267.

önemli ve değerli hale gelmesi ülkenin sürekli olarak hâkimiyet mücadelelerinin alanı olmasına neden olmuştur.³ Bu mücadeleler İsrail devletinin 1948 yılında kurulmasından sonra daha da şiddetlenmekle birlikte savaşın, terörün ve kanlı çatışmaların merkezi olan Filistin'i belki de tarihin çözümü en zor olan sorunu haline getirmiştir.

Konunun bir sorun olarak görülmesine sebebiyet veren taraflardan biri olarak İsrail devletinin ya da bu devletin temsilcileri olan Yahudi otoritelerin ilk başlardaki yaklaşımlarına bakıldığında, Filistin toprakları üzerinde hak talep etmelerinin temelinde büyük ölçüde dini sebeplerin olduğu görülmektedir. Fakat ilerleyen süre zarfında Siyonizm fikrinin ortaya çıkışı ile birlikte bir Yahudi milliyetçiliği ve yayılcılığı söz konusu olmuş, Yahudilerin Filistin üzerindeki iddialarının ve faaliyetlerinin daha da saldırganlaştığı görülmüştür.⁴

Her ne kadar Yahudi milliyetçiliğini tanımlamak adına yeterli bir kavram olmasa da Siyonizm, 19. yüzyılın sonunda artan ve yayılcı politikalar üzerine inşa edilen Yahudi milliyetçiliğinin en tutkun ve en etkin halini ifade etmektedir. Yine de Siyonizm açısından sadece dini temelli bakmak da yanlıştır; zira herhangi bir şekilde Yahudiliğe bağlı olmadan Siyonizm'i savunan taraflar da bulunmaktadır ve bu taraflar Siyonizm'in Filistin sorunundaki rolünü zaman içerisinde giderek daha da güçlendirmişlerdir⁵. Böylelikle Siyonizm, İsrail, Yahudilik ve Filistin sorunu, kendi aralarında sosyo-kültürel olmaktan ziyade sosyo-politik ve sosyo-ekonomik bir soruna dönüşmüştür.

Bu sorunlu durum, İsrail devletinin kuruluşuna gitmiş ve devlet kuruluşunu İsrail tarafı bir devrim ve zafer olarak nitelendirirken, Filistin tarafı "nakba", yani bir felaket olarak nitelendirmiştir. Çünkü İsrail'in kuruluşu sırasında, 1947 yılındaki BM'nin Taksim Planı ile birlikte Filistinlilere kalan Batı Şeria Ürdün'e, Gazze Şeridi ise Mısır'a bırakılmıştır.⁶

³ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan ve Zahide Tuba Kor, **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine FİLİSTİN**, İstanbul: İHH Yayınları, 2010, s. 17.

⁴ Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", **Sosyal Bilimler**, C. 2, S. 1, 2012, s. 36.

⁵ Ufuk Ulutaş vd., **İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Yayını, Ankara, 2012, s. 12.

⁶ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 64, S. 3, 2009, s. 168.

İsrail'in bu çabalarının hemen hepsi neredeyse Filistin'in hiçbir şey kazanmaması ve İsrail'in ise bölgeyi yönetmesi adına olmuştur. Bu şekilde Filistin sorununun arka planında siyasal ve askeri baskı ile birlikte ekonomik çıkarların uluslararası teamüllere daha üstün geldiği görülmektedir.

Filistinli Araplar cephesinden Filistin sorununun genel çerçevesine bakıldığında, 20 yüzyılın hemen başında Arapların ülke nüfusunun %93'ünü yaklaşık 710.000 kişilik bir nüfus ile oluşturmaları, onları ziyadesi ile güçlü kılmıştır. Fakat bu güç, sadece nüfus rakamları ile sınırlı kalmış, İngiltere'nin bölgedeki ve bilhassa Filistin üzerindeki gücü Arapların karar mekanizmasının içerisinde olma şansını azaltmıştır. Aynı zaman dilimi içerisinde de Filistin'e Yahudi göçüne İngilizler izin vererek Filistinli Arapların söz sahibi olma şanslarını oldukça azaltmıştır.⁷

İngiltere'nin bölgesel yapılanmanın son derece karışık olduğu o yıllarda Yahudilerin beklentilerine uygun olan tutumuna karşılık Arapların beklentilerini göz ardı eden yaklaşımları, zaman içerisinde diğer Filistin dışındaki Arapları rahatsız etmiştir. Sömürgeleşmenin yarattığı travma ve gerginliğin üzerine Filistin sorununun çözümsüzlüğe sürüklenmesi ve bundan Arapların zararlı çıkacağına dair emareler Filistin'in geleceğini giderek daha sıkıntılı ve içinden çıkılmaz bir duruma sürüklemiştir.

Yine de Arapların çaresizliğini ve Filistin sorunu genel çerçevesi içerisinde giderek daha da fazla yalnızlığa nasıl itildiğini anlamak adına, Ortadoğu'da en az İngiltere kadar etkin politikalar izlemek isteyen ABD'nin konuya dair tutumuna bakmakta fayda vardır. ABD Kongresi'nde 21 Eylül 1922 tarihinde alınan karar ile Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulmasına dair desteğin sağlanmasına dair karar bölgedeki Arapların, bilhassa da Arap Müslümanların siyasal olarak özgürce hareket etme ve baskılara karşı direnme gücünü kırmıştır.⁸ Filistin için uzun yıllar boyunca sürecek sorunun devamlılığı ve zemininin oluşması adına dönemin iki büyük dünya gücünün de Yahudilerin yanında yer alması Filistin'i giderek bir Yahudi yurdu haline getirmiştir.

⁷ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1994, s. 37.

⁸ Kızıloğlu, **a.g.m.**, s. 53.

Arapların bir Filistin sorunu yaşamalarında ve kendi topraklarından dışlanacak noktaya gelmelerinde, genel olarak İngiltere'nin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı arifesinde ve savaş sonrasında Arapları Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparma düşüncesi ile hareket etse de İngiltere ilerleyen süre zarfında bölgenin yaşadığı sorunların hiçbirine çözüm bulamamış, hatta var olan sorunları daha da körükleyerek kendi çıkarlarını da tehlikeye atmıştır.⁹ Filistin sorunu da İngiltere'nin büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanan Ortadoğu ve Arap Yarımadası politikalarının başında gelmektedir.

Filistin'in sıradan bir ülke olmaktan çıkıp tüm dünya siyaseti için bir tartışma konusu haline gelmesinde büyük etkisi bulunan İngilizlerin konuya dair önemli hatalarından biri olarak üç semavi dinin bir arada yaşadığı bir bölgeyi belirli bir zümrenin yaşam alanına dönüştürme çabası bugüne dek uzanan bir sorunlu tarihsel sürecin şekillenmesine sebep olmuştur. Filistin üzerindeki manda himayesi süresince İngiltere Arapların güçsüzleşmesi adına onlardan gelen talepleri geri çevirmiş ve bölgesel olarak çıkan isyanları da sert bir şekilde bastırmıştır. Fakat bu müdahaleler Filistin'de hiç kimsenin huzur içerisinde ve kendi sınırları dâhilinde yaşamasına izin vermemiştir.¹⁰

Bir İsrail devleti kuruluncaya dek İngiltere'nin ve ABD'nin yürütmüş olduğu bu politikalar Filistin için bir devlet tanımlaması yapılmasından ziyade bir "savaş alanı" yakıştırmasının yapılmasını mümkün kılmaktadır. İsrail devletinin kuruluşu öncesinde, sonrasında ve bugünkü mevcut durumda Filistin sürekli olarak çatışmanın merkezi olmuştur. İsrail'in baskısına karşın Filistin'in direniş çabaları barışçıl bir çözümün bulunması hususunda şartları da zorlaştırmaktadır; ancak bugüne bakıldığında geçmişin kötü mirası açık bir şekilde göze çarpmaktadır.

Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına dair emarelerin güçlendiği ve adımların yavaş yavaş atıldığı aynı dönemlerde İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri nedeni ile Filistin sorununu öncelikler listesinden çıkarması Arapları daha fazla yalnızlaştırırken Yahudi tarafını her anlamda güçlendirmiştir. Savaş

⁹ Mim Kemal Öke, **Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu (4. Baskı)**, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002, s. 415.

¹⁰ Celil Bozkurt, **Türk kamuoyunda Filistin problemi, ilk Arap Yahudi Çatışmaları (1920-1939)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, ss. 20-21.

tehdidine karşın Arapların desteğini almak arzusundaki İngiltere'nin Yahudi desteğini çekmesi ve tarafsız bir görünüme bürünmesi her ne kadar Yahudilerin siyasal çabalarını yavaşlatsa da aslında Filistin sorununu bir bakıma Siyonizm'in karar mekanizmasına bırakmıştır.¹¹

Kültürel anlamda tarihin derinliklerinden gelen Filistin sorunu, İngiltere'nin Yahudi devletinin kurulması öncesi yapmış olduğu bu hamle ile hem dolaylı olarak Yahudilerin sorumluluğuna verilmiş, hem de uluslararası ve yıllarca çözülemeyecek bir kördüğüm halini almıştır. Kendi içerisinde halen çelişkiler ve kural tanımazlıklar barındıran Filistin sorunu ilk ortaya çıkışından bugüne dek güncelliğini ve bir o kadar da tehlike yüklü halini muhafaza etmektedir.

1.2. Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı

Tarihsel derinliği bir kenara bırakılarak 14 Mayıs 1948 tarihinde yayınlanan deklarasyon ile kurulan İsrail devletinin siyasal arenaya çıkışı milat alındığında Filistin sorununun daha iyi anlaşılması mümkün olmaktadır. Bu tarih sonrasında sorunun tarafları netleşmiş ve netleşen bu tarafların tutumları ve siyasal manevraları da Filistin sorunu hakkında neler olabileceği konusunda fikir vermiştir. Aynı şekilde sorunun askeri çatışma boyutu da bu tarih sonrasında kendisini göstermiştir.

İsrail'in bir devlet olarak kabulünün hemen öncesinde BM'de gerçekleştirilen toplantılar, görüşmeler ve en nihayetinde alınan kararların bir yansıması olarak ortaya çıkan "Çoğunluk Planı" Filistin'de bölünmenin ve çatışmanın oluşması adına meşru zemini yaratmıştır. Plan, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına zemin yaratmış ve tarih boyu ilahi dinlerin temsilcilerinin uğruna kanlı mücadeleler verdikleri Kudüs, BM'nin denetimi altına bırakılmıştır.¹²

¹¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s. 211.

¹² Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Ortadoğu'yla İlişkiler, Filistin Sorunu", (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980 (12. Baskı)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 637.

Görünüş itibari ile bu durum herhangi bir sorun yaratmayacakmış gibi gözükse de asıl sorunun ana hatlarını BM'nin almış olduğu bu karar belirlemiştir. Söz konusu kararlar, 21. yüzyıla dek Filistin sorununda Arap ve Yahudi tarafların görüşmelerindeki karşılıklı zıt muhtemel antlaşma maddelerine de yön vermiştir. BM'nin kararları içerisinde dikkati çeken ve Arap tarafında rahatsızlık uyandıran maddeler ülke nüfusunun neredeyse üçte birine denk geliyor olmalarına ve ancak ülke topraklarının % 7'sine sahip olmalarına karşın Filistin topraklarının % 56'sının kurulması muhtemel Yahudi devletine bırakılacağına dair olan maddelerdir.¹³

Konunun bu şekilde değerlendirilmesine neden olan planın maddeleri beklendiği gibi barışçıl bir şekilde sorunun çözümüne yardımcı olmamakla birlikte açık bir şekilde sadece belirli bir tarafın çıkarlarına uygun olarak şekillendirilmiş ve bu yolla da belirli bir tarafa avantaj sağlanmıştır. Bu durum sadece Filistin'deki Arapların değil, genel olarak tüm Arap ve Müslüman camianın tepkisini çekmiştir. Bu şekilde de Arapların Yahudilere ve daha sonraki süreçte kurulacak devlet olan İsrail'e karşı bakış açıları son derece olumsuz olmuştur.

İsrail'in resmen 14 Mayıs 1948 tarihinde ilanı her ne kadar bir devletin ilanı olsa da aslında bir bakıma savaş ilanı anlamını da taşımaktadır. Zira İsrail devletinin ilanından bir gün sonra Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak ordularının Filistin'in Arap nüfusunu korumak adına giriştiği askeri operasyonlar gerçek anlamda Filistin sorununun askeri alana taşındığının bir göstergesidir. Resmi olarak Filistin üzerindeki hâkimiyeti bitmiş olsa da Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak devlet yönetimlerinin İngiltere ile ters düşmek istememeleri onları her ne kadar Birinci Arap-İsrail Savaşı'nı çıkartma konusunda tereddüde sürüklese de halklarının baskısı bu operasyonları zorunlu kılmıştır.¹⁴

Birinci Arap-İsrail Savaşı sonucunda genel görünümde galip İsrail olmuştur; ancak İsrail'in savaş sırasında kullandığı yöntemler ve sivil halk üzerindeki baskısı tepkilere neden olmuştur. Fakat belki de en önemlisi, savaşın mağlup tarafları olan Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak devlet yönetimlerinin ciddi bir otorite kaybı yaşamış olmalarıdır. Hatta Mısır ve Ürdün devlet kralları ardı ardına suikastlar sonucu

¹³ Arı, a.g.e., s. 224.

¹⁴ Ömer Turan, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Yayını, 2003, ss. 181-182.

hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁵ Bu şekilde Filistin daha da yalnızlaşmış ve gelecek adına mücadelesinde büyük ölçüde tek başına direniş göstermek durumunda bırakılmıştır.

Savaşın bıraktığı etki ile Filistin'in kendi çıkış yollarını bulma zorunluluğu Filistinli vatanseverlerin çeşitli şekillerde örgütlenmelerine de sebebiyet vermiştir. 1960'lı yıllar Filistin için hem askeri hem de siyasi anlamda mücadele vermek adına çaba gösteren Arap grup ve örgütlerin varlığına sahne olmuştur. Bunlar arasında en fazla ön plana çıkan ise FKÖ olmuştur. FKÖ, Filistin ulusal kurtuluş hareketleri içerisinde en temel dayanak ve en temel birleştirici unsur olarak değerlendirilmiştir.¹⁶ Örgütün halen varlığını sürdürdüğü mevcut süreçte bu özellikleri kabul görmeye devam etmektedir.

FKÖ'nün varlığını sürdürdüğü ve siyasal kimlik kazandığı zaman dilimine kadar geçen süre zarfı içerisinde temel görevi Filistin'deki Arap varlığının tarihsel şartlar göz önünde bulundurularak korunması ve Arap halkının haklarının gözetilmesi temelinde bir siyasal sistemin kurulmasıdır.¹⁷ Bunun için de FKÖ'nün üstlendiği sorumluluk ve verdiği mücadele, Filistin sorununun tarihinde önemli ve değerli bir yere sahiptir.

FKÖ'nün bu denli ön planda olmasına karşın, Filistin'de Arapların silahlı direniş düşüncesinin ve pratiğinin daha fazla ön plana çıktığı dönemler içerisinde "El Fetih" FKÖ içerisinde dikkati çeken bir örgüt haline gelmiştir. Halen Filistin'in siyasal ve askeri konularında etkin bir politika izleme gücünü elinde bulunduran El Fetih FKÖ içerisinde yer aldığı ilk yıllarda da bugünkü konumuna yakın bir gücü elinde bulundurmuştur. Özellikle 1968 ve 1969 yıllarında Yaser Arafat (1929-2004) liderliğinde Filistin sorununun bir tarafı olarak görülen El Fetih Arafat'ın FKÖ'nün en önemli organı olan Filistin Ulusal Konseyi'nin başkanı olarak seçilmesi sonucu gücünü pekiştirmiştir.¹⁸

¹⁵ Mahmut Akçay, **Stratejik Aldatmalar (1. Baskı)**, İstanbul: Sayfa Yayınları, 2003, s. 189.

¹⁶ Mete Çubukçu, **Bizim Filistin Bir Direnişin Tarihiçesi (2. Baskı)**, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 245.

¹⁷ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004, s. 228.

¹⁸ Selin M. Bölme (ed.) ve Ufuk Ulutaş (ed.), **Filistin'de Siyasi Aktörler Ve Partiler**, Ankara: SETA Yayını, 2012, s. 9.

Filistin'in özgürlük mücadelesi için kendi iç dinamiklerini harekete geçirme çabaları FKÖ ile başlamış olsa da 1967 yılında gerçekleşen ve sadece altı gün sürmesinden dolayı "Altı Gün Savaşı" olarak da bilinen İkinci Arap-İsrail Savaşı Filistin'in özgürlük ve barış umutlarını bir kez daha ertelemesine sebebiyet vermiştir. Mısır, Ürdün ve Suriye başta olmak üzere Irak, Suudi Arabistan, Tunus, Fas, Cezayir ve Libya'nın da destek verdiği bu savaş her ne kadar Araplar için başarı vadetse de savaşın altıncı günü sonunda İsrail bir önceki savaşta olduğu gibi galibiyetini ilan etmiştir.¹⁹

Bu galibiyet, İsrail'i mağlup etmek ve bölgeden dışarı atmak amacındaki Arap devletlerinin emellerine ulaşamamaları kadar yardımına koşmak istedikleri Filistin'in de zararına olan bazı sonuçları ortaya çıkarmıştır. Öyle ki Filistinli Arapların daha da yalnızlaştığını ve çaresiz hale geldiğini düşünen İsrail için Filistin'i tamamı ile bir Yahudi yurdu yapmak adına adımları belirginleşmiştir. Altı Gün Savaşı başarısızlık kadar gelecek belirsizliğini de doğurmuştur.²⁰

Her iki Arap-İsrail Savaşı'nın da sonuçlarına bakıldığında savaşların tarafları için çeşitli açılardan büyük sorunlar içerdiğini söylemek mümkündür; ancak Arap devletlerinin İsrail karşısında elde etmiş olduğu mağlubiyetlerin neredeyse hepsi onların olduğu kadar Filistin'in de direncini kırmıştır. Bu şekilde Filistin sorununun çözümü açısından tüm kozların 1970'ler itibari ile İsrail'in eline bırakıldığı görülmektedir. Bunun da ötesinde İsrail, BM ile bağlarını giderek koparmakla ve Arap devletlerine karşı cephede başarılar elde etmek ile Filistin sorununda kuralları kendisi belirlemek istediğini uluslararası siyaset arenasında ilan etmiştir.

Arap-İsrail çatışmasında tarihte belki de Filistin'in çıkarlarına olan tek dönem, 1973 yılında dördüncü kez yaşanan Arap-İsrail Savaşı ve sonuçlarıdır. Bu savaşta Mısır'ın kısmen de olsa İsrail'e karşı elde ettiği toprak ve tavizler İsrail'in elini zayıflatırken, aynı dönemde FKÖ'nün BM'de gözlemci statüsüne erişmesi ve BM'nin FKÖ'nün de teşviki ile Filistin toprakları üzerinde iki devletli bir çözüm için baskısı FKÖ'nün ve Filistinli Arapların bir başarısı olarak görülebilmektedir. Fakat İsrail ile masaya oturarak anlaşma zemini aramak hem de FKÖ hem de Filistin

¹⁹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006, s. 707.

²⁰ Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997 s. 24.

içerisinde bölünmeye neden olmuştur.²¹ Filistin sorununda taraflardan biri olan Araplar, birlikte direniş gösterme noktasında ilk kez bir bölünme ve kendi içlerinde çatışma ile yüz yüze gelmişlerdir.

Arapların sadece Filistin meselesi temelinde değil kendi içlerinde de bir bölünmeye ve çatışmaya neden olan olay, uzun yıllardır savaş halinde olan Mısır ve İsrail'in 17 Eylül 1978 tarihinde imzaladıkları "Camp David Anlaşmaları"dır. Bu antlaşmalara göre Mısır ve İsrail birbirlerinin topraklarında işgal ettikleri yerlerden çekilecek ve İsrail Batı Şeria ve Gazze'den antlaşmanın şartları çerçevesinde çekilecektir. Aynı zamanda bu anlaşma, bir Arap devletinin ilk kez İsrail'i tanınması ve onunla aynı masaya oturma anlamını taşımaktadır.²²

Bu anlaşmalar neticesinde İsrail'in genel olarak saldırgan tutumuna bir çözüm bulunduğu düşünülse de aslında İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı abluka, baskı ve şiddet dinmemiştir. Mısır'ın Camp David'deki tutumu ile birlikte de Filistin'in Arap camiası içerisindeki yalnızlığı derinleşmiştir. Bilhassa Mısır'ın İsrail ile yakın bir şekilde hareket etmesi, ilk Arap-İsrail Savaşı'nda Filistin'i korumak amacı ile hareket eden Mısır'ın politik yaklaşımının büyük ölçüde ortadan kalktığına bir göstergesidir. Bu şekilde Filistin kendi yol haritasını kendi belirlemek ve kendi mücadelesini kendisi vermek adına bir bakıma yalnızlığa itilmiştir.

Kendisini ispat etmek ve yalnız kaldığı savaşta ayakta kalabilmek adına Filistin'in atmış olduğu ilk adım ise FKÖ'nün Filistin Ulusal Konseyi toplantısında, 15 Kasım 1988 tarihinde Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmesidir. FKÖ bu hamle ile uzun zamandır bir direniş örgütü olarak geçirdiği yılların yerini artık siyasal arenada mücadelenin alacağı mesajını vermiştir.²³ Filistin'in uluslararası arenada Türkiye başta olmak üzere birçok devlet tarafından tanınması da Filistin'in ve FKÖ'nün elini Filistin sorunu tarihinde ilk kez İsrail'e karşı güçlendirmiştir.

Aynı tarihlerde, Filistin ve dünya siyasal tarihine ortak olarak geçen, Filistin'in direnişinin temel simgesi, hatta başlangıcı olarak görülen "İntifada" süreci başlamıştır. İsrail askerlerinin savunmasız durumdaki Filistinli Arapları öldürmesi

²¹ Bölme ve Ulutaş, a.g.e., ss. 9-10.

²² Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1992, s. 107.

²³ Mehmet Hasgüler ve M. Bülent Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 126.

sonucu başlayan İntifada süreci Filistin'in ulusal anlamdaki direnişinin özellikle silahlı olan tarafının etkin bir göstergesidir. İntifada, Filistin halkının kendilerine karşı uygulanan baskı ve çoğu zaman şiddete varan uygulamalara karşı boyun eğmemeleri adına güçlü bir direniş mesajı niteliğindedir.²⁴

İntifada ile Filistin'in resmen devlet olarak ilan edilmesi bir tesadüf eseri aynı döneme denk gelmiştir. Fakat süreç içerisinde önemli olan, her iki olayda da Filistin'in kendi iradesini ortaya koymak adına çaba sarf etmiş olmasıdır. Diğer Arap devletlerinin İsrail'e karşı uyguladıkları politikaların başarısızlığı sonucu Filistin gözle görülür şekilde sıkıntılar ve baskılar yaşamış, son Arap-İsrail Savaşı'nın ardında da İsrail'e karşı duruşunu belirlemiştir. Bu şekilde de Filistin sorunu tarihinde ilk kez sorunun asıl tarafları tam olarak karşı karşıya gelmiştir; Filistin devletinin ilanı ile birlikte Filistin sorununun tarafları Filistin ve İsrail olarak belirlenmiştir.

İlişkilerin bu şekilde iki devlet seviyesinde yürütülmesi ve Filistin sorununun bu düzlemde ele alınması ile Filistin ile İsrail arasında barış görüşmelerinin yürütülmesi söz konusu olmuştur. İlk kez, iki devletin birbirlerini muhatap alarak 1991 yılında, "Oslo Barış Süreci" adı altında ve ABD'nin arabuluculuğunda başlatmış oldukları görüşmeler 1993 yılına dek sürmüştür ve Filistin ile İsrail arasında doğrudan ilişkiler ilk kez kurulmuştur.²⁵

13 Eylül 1993 tarihinde ABD'de İsrail Başbakanı İzak Rabin (1922-1995) ve Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat tarafından imzalanan antlaşmaya göre İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistin'in bir devlet olarak tanınarak haklarını uluslararası anlamda kazanması adına uzlaşmacı bir tavır sergilemesi öngörülmüştür.²⁶

²⁴ Samir Amin ve Ali El Kenz, **Avrupa ve Arap Dünyası**, (çev: Kemal Ülker), İstanbul: Versus Kitap, 2006, s. 59.

²⁵ Çağrı Erhan, Ortadoğu Barış Süreci Kutusu, (Ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: 2 (10. Baskı)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 570.

²⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789–1999 (5. Baskı)**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s. 795.

Bu olumlu gelişmelere karşın Suriye, Irak ve Libya'nın bu anlaşmayı benimsememesi ve 1995'te Rabin'in bir suikast sonucu öldürülmesi Filistin sorununun çözümüne dair tarihte ilk somut ve geniş çaplı adımın sonuçsuz kalmasına sebebiyet vermiştir.

Oslo'nun ardından sırası ile 17 Ocak 1997'de imzalanan Hebron Protokolü, 23 Ekim 1998'de imzalanan ve yürürlüğe konan Wye Memorandumu ve 4 Eylül 1999'da imzalanan Şarm El-Şeyh Memorandumu Filistin sorununa çözüm bulunması amacı ile tarafların bir araya geldikleri meşru zeminleri ifade etmektedir.²⁷ Fakat bu hukuki adımların hiçbiri İsrail'in Filistin üzerindeki yayılcı ve saldırgan politikalarını gidermediği gibi Filistin'in toprak bütünlüğünün garanti altına alınması adına gerekli güveni de tesis edememiştir.

Bu, denge politikasından yoksun barış çalışmalarının üzerine 2000 yılında dönemin aşırı muhafazakâr isimlerinden Ariel Şaron'un beraberindeki yaklaşık 1000 civarındaki askeri ile birlikte Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı ziyareti sırasında belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanlar için kutsal olan bu yere Yahudi bir grubun girişinin yasak olduğunu belirten ve bunu protesto eden Filistinliler Mescid-i Aksa çevresindeki gösterileri tüm ülkeye yayılarak İkinci İntifada'yı başlatmıştır. Fakat bu gösterilerin ülke geneline yayılmasının yanı sıra barış sürecine Filistinlilerin darbe vurduğunu düşünen dünya kamuoyundan birçok ismin Filistin halkını eleştirmesi Filistin sorununda Arap tarafının suçlu görülmesine sebebiyet vermiştir Buna karşın Arafat, konunun gerçek anlamda dini bir boyuta taşındığını belirterek konunun artık İslami bir cihad meselesi haline geldiğini belirtmiştir.²⁸

İkinci İntifada büyük ölçüde Filistin sorununun artık müzakere süreci ile çözülmesinin mümkün olmayacağına dair bir işaret vermiştir. Çatışmaların savaş cephesinden çok sokaklara taşınması ile birlikte de konu siyasal ve askeri düzeyden halk düzeyine indirgenerek inisiyatif tamamı ile İsrail'in ellerine bırakılmıştır. Böylelikle de Filistin daha da çaresiz hale gelerek direniş hareketlerine girişirken İsrail meşru müdafaa iddiasıyla operasyonlarını giderek daha da sertleştirmiştir. 21.

²⁷ İlhan Aras, **Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2010, ss. 33-34.

²⁸ Gilles Kepel, **Fitne İslam'ın Merkezinde Savaş**, (çev: Mahmut Özışık), İstanbul: Doğan Kitap, 2006, s. 21.

yüzyıl, Filistin sorununun belki de bilinen en kanlı olaylarına sahne olmaya başlarken dünya kamuoyu ve özellikle de BM nazarında konu kontrolden çıkmıştır.

1.3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Filistin Sorunu

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama adına en bariz göstergeleri ortaya koyduğu 19. yüzyıl, aslında Osmanlı'nın sadece siyasal anlamda değil, manevi olarak da ciddi bir zayıflama içerisinde olduğu dönemdir. Bu dönemde Osmanlı toprakları içerisindeki tüm bölgelerin kendi kaderlerini belirlemek adına, merkezi otoritenin de yetersizliklerini görerek sorumluluk almaya çalışması zaman içerisinde Osmanlı ile manevi bağları olan birçok bölgeyi ve topluluğu İstanbul'dan uzaklaştırmış ve kendi kaderi ile baş başa kalmaya zorlamıştır. Bunun en ciddi örneklerinden biri de Filistin sorunudur.

Filistin'de Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir sorunun ortaya çıkışında, 19. yüzyılda Siyonist hareketin lideri olan Theodor Herzl 1901 yılının Mayıs ayında Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmenin ve bu görüşme dâhilinde Yahudilerin Filistin'e yerleşme isteğinin önemli bir etkisi mevcuttur. Bu isteği Sultan II. Abdülhamid'e ileten Herzl'in isteğinin reddedilmesi ile birlikte de Yahudilerin konuyu milliyetçi bir bakış açısı ile değerlendirerek başka yollar arayışları başlamıştır.²⁹ Fakat bu yollar herhangi bir şekilde hukuki ya da tarihi gerekçelere dayanmamaktadır.

Böylelikle Siyonist hareketin ciddi maddi boyuttaki tekliflerine karşın Osmanlı yönetiminin verdiği tepki ile birlikte Filistin sorunu belirli ölçülerde Osmanlı'nın kontrolünden çıkmıştır. Çünkü Osmanlı ile anlaşmanın, meşru olarak Filistin topraklarına yerleşme konusunda son şansları olduğunu düşünen Siyonist hareketin önderleri adına bu görüşmelerin hayal kırıklığı ile sonuçlanması, sürecin içerisinde Batılı büyük devletlerin dâhil edilmesini bir bakıma zorunlu kılmıştır.

Yine de Sultan II. Abdülhamid-Herzl görüşmesinden önceki süreçte, Osmanlı tarafının aslında konuyu doğru bir şekilde değerlendirdiğini ve geleceğe dair doğru öngörülerde bulunduğunu fark etmek mümkündür. Buna göre Sultan II. Abdülhamid,

²⁹ Yaşar, Özcan ve Kor, **a.g.e.**, s. 50.

Siyonist hareketin yurtdışındaki faaliyetlerinden sürekli olarak haber alması sonucu, Yahudilerin olası Filistin'e göçlerini engellemek adına 1891 yılında yayınladığı bir genelge ile Filistin ve çevresi Osmanlı toprakları üzerinde Yahudilere olan mülk satışını yasaklamıştır.³⁰

Aslında bu yasak, Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan düşmanca tutumlarında belirleyici olmuş ve sorunun çözümü için her türlü yolu deneyeceklerine dair karar almalarına yol açmıştır. Özellikle Siyonist hareketin İngiliz yetkililer ile olan doğrudan münasebetleri sonucu Filistin sorunu bir anda Osmanlı'nın kontrolün çıkma tehlikesi de yaşamıştır. Hali hazırda Osmanlı İmparatorluğu üzerinde baskı unsuru olabilecek bir konu ya da bir olay arayışı içerisinde olan İngilizler için de bu konu son derece önemli bir avantaj teşkil etmiştir.

Bu durumun ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu, Herzl'in ve diğer Siyonist grupların baskısı ile karşılaşmadan çok önceki süre zarfında, özellikle II. Abdülhamid'in Arap tebaa ile İstanbul'daki merkez yönetim arasındaki kopuklukları fark ettiğinde ve Yahudilerin bölgeye olan göçünü haber aldığı anda, geniş bir durum değerlendirmesi yaptığı bilinmektedir. Bu değerlendirmeye göre Osmanlı yönetimi eğer gereken önlemleri almazsa, Yahudilerin bölgeye olan göçleri zaman içerisinde önlemez bir hal alacak ve bu masum gözüken göç dalgaları sadece insanları değiştirmesi ile kalmayıp bir devlet kurulmasına dek uzanacaktır.³¹

Bunu fark eden II. Abdülhamid konu için çevresindekileri ve Filistin bölgesindeki yöneticileri uyarılmış, ancak ikinci bir Siyonist lobisi baskısı sonucu yeniden red cevabının verilmesi ile birlikte bu sefer de Sultan'ın devrilmesi konusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Özellikle 1904 yılı itibari ile başlayan süreçte II. Abdülhamid'in koltuğundan ayrılması adına ciddi propagandalar gerçekleştirilmiş ve tüm bu faaliyetlerin hepsi ülke içerisinde bulunan Yahudi örgütleri tarafından desteklenmiştir.³²

³⁰ Ömer Osman Umar, "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 2, (2002), s. 424.

³¹ Mim Kemal Öke, **Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar**, İstanbul, 1991, s. 71.

³² Süleyman Kocabaş, "İsrail Devletine Giden Yolda Siyonizm-Osmanlı Devleti İlişkileri", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 56, Ağustos, 1991, s. 42.

II. Abdülhamid, döneminin ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en önemli siyaset adamlarından biri olarak da Filistin sorununun tarihinde değerli bir yere sahiptir. Osmanlı Sultanı, Herzl ile olan görüşmesi sonucunda ortaya çıkan tabloyu hesaplarken aynı zamanda gelecekte yaşanabilecek bölgesel bir savaşı, hatta bir dünya savaşını düşünerek Yahudilere Filistin’de toprak satışını engellemek istemiştir. Böylelikle II. Abdülhamid Arap tebaasını hem kendi içlerinde hem de genel olarak Osmanlı toprakları içerisinde bir arada tutma düşüncesi ile onları incitmemek ve geleceklerini riske atmamak adına böyle bir karar almıştır. Bu kararın etkisi ile birlikte muhtemel bir savaşta, o yıllarda giderek Osmanlı’dan uzaklaşan Arap tebaanın askeri olarak Osmanlı’yı desteklemesinin önü açılmaya çalışılmıştır.³³

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde, devletin yönetimini değiştirecek derecede, Yahudi devleti kurma konusunda istekli olan Siyonistlerin bu tutumu karşısında Osmanlı’nın fiili anlamda etkisiz kalışı, hem Filistin’deki hem de Arap camiasındaki birçok kesim ile olan iletişiminin zayıflaması ve bu nedenle de bölgesel sorunlara eğilmekte güçlük yaşamasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı’nın giderek artan ayak sesleri de Osmanlı’daki iç politika-dış politika ekseninde aksaklıklara neden olmuş ve önceliklerin yeri değişmiştir. Böylelikle de II. Abdülhamid’in engellediği Yahudi devleti kurma çabaları, kendisinin tahttan indirilmesi ve Osmanlı ile Arap tebaa arasındaki iletişimin Birinci Dünya Savaşı sonrasında tamamı ile kesilmesi yahudiler açısından olumlu sonuçlar doğurmaya başlamıştır.

Söz konusu olumlu sonuçları anlamak adına en önemli göstergeler 19. yüzyılın başı ile 20. yüzyılın başında Filistin’deki nüfus yapısını karşılaştırmak gerekmektedir. Buna göre, çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Filistin topraklarında, 1800’lerin hemen ilk periyodunda yaklaşık 35,000 civarında Yahudi söz konusu iken bu rakam 1900’lerin ilk çeyreğinde 100,000’e erişmiş hatta bu rakamı geçmiştir. Aynı zamanda bu şekilde Filistin’deki Yahudi nüfusunun Arap nüfusu içerisindeki oranı % 10’dan % 17’ye yükselmiştir.³⁴

³³ Özlem Tür, “Türkiye Ve Filistin - 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar Ve Batılılaşma”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62, S. 1, (2007), s. 227.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, “Küresel Bölgesel Dengeler ve Ortadoğu Barış Süreci” **Filistin: Çıkmazdan Çözüme**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s. 280.

Bu nüfus geçişinin aslında büyük bir bölümü gözle görülmeyecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle Filistin topraklarına yerleşmek ve burada kendilerine bir yurt edinmek isteyen Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşmazlık içerisine düşmeleri sonucunda, Siyonist hareketin desteği ile gizli bir şekilde Filistin'e akın etmeye başlamış ve oradaki nüfuslarını arttırmışlardır. Giderek artan bu gizli göçler ile birlikte Yahudilerin nüfusları da aynı oranda siyaset arenasında artmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden yıkılışına dek geçen süre zarfındaki Yahudi göç dalgalarına bakıldığında, göçün ilk adımlarının atıldığı 1882 tarihinden 1903 tarihine kadar geçen süre zarfında, Doğu Avrupa topraklarından 35,000; 1904-1914 yılları aralığında, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına dek 40,000 ve savaşın başlangıcından Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisizleştirildiği savaşın sonuna dek geçen süre zarfında yaklaşık 37,000 civarında Yahudi Filistin topraklarına göç etmiştir.³⁵

Böylelikle de Osmanlı'nın tarih sahnesinden silinene ve Filistin toprakları üzerindeki hâkimiyeti ortadan kaldırılana dek 100,000'in üzerinde Yahudi Filistin topraklarına yerleşerek burada neredeyse dönemin şartlarına uygun olarak bir devlet kuracak şekilde konuşlandırılmışlardır. Aynı zamanda Yahudiler, 1917 yılında yapılan bir değerlendirmeye göre nüfusları ve üzerinde yaşadıkları toprakları dâhilinde toplam Filistin topraklarının %2,5'luk bir kesimine hâkim hale gelmişlerdir.³⁶ Bu süre zarfında nüfus ve dini yapı Filistin'de son derece yavaş olsa da değişmiş ve demografik olarak avantaj Yahudilerin eline geçmiştir. Daha sonrasında Siyonist hareket, Osmanlı'nın yokluğunda bu demografik avantajı siyasal arenada daha da geliştirmeyi planlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Yahudilerin göç dalgaları ile Filistin'de güçlenmelerinin arka planına Osmanlı cephesinden bakıldığında II. Abdülhamid kadar önemli olan faktör, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra siyasal idareyi ele alan ve siyasal bir parti olmasına karşın ciddi bir kadrolaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm siyasal yapılanmasına hükmeden İttihat ve

³⁵ Kızıloğlu, a.g.m., s. 51.

³⁶ Arı, a.g.e., ss. 121-122.

Terakki'dir. Son derece farklı fikir ve göreceli olarak gelişime yönelik ideallere sahip olan bu siyasal partinin önde gelen isimleri her ne kadar Müslüman Araplarla bir arada hareket etme fikrine sahip olsalar da aslında İttihat ve Terakki'nin uygulamaları bunun tam tersi olmuştur.

Filistin sorunu temelinde İttihat ve Terakki değerlendirildiğinde, partinin kadroları içerisinde ciddi boyutlara varan Yahudi sempaticizmine sahip isimlerin varlığı görülmektedir ve bu isimlerin her biri Yahudiler ile Filistin'e göçleri süre zarfında iletişim halindedirler. Gelecekte kurulacak olan İsrail devletinin ilk başbakanı olacak David Ben Gurion, bu isimler ile tanışma şansı bulmuştur.³⁷ Söz konusu isimlerin Yahudi sempaticizmi kişisel olarak Yahudilere olan sevgilerinden değil, aslında İttihat ve Terakki'nin siyasal ideolojisinden ileri gelmektedir. Buna göre dönemin şartları gereği, Osmanlı İmparatorluğu'nun bulunduğu gerileme ve dağılma durumundan kurtulması adına destek arayışlarında, en önemli desteğin Osmanlı toprakları içerisinde bulunan azınlıklardan ve Avrupalı emperyalist güçlerin baskı altında tuttuğu milletlerden gelmesi planlanmıştır. İttihat ve Terakki üyelerine ve liderlerine göre Avrupalı güçlerin sömürü düzeni birçok ulusu tehdit etmiştir ve bunların arasında Osmanlı'ya en güçlü maddi desteği sağlayabilecek olanlar da Yahudilerdir. Böylelikle Osmanlı'nın Yahudilere istedikleri yurdu sunması sonucunda Yahudilerin de Osmanlı'ya sınırsız bir destek vereceği hayal edilmiştir. Bir çeşit kapitülasyonlar benzeri uygulama ile Yahudilerin desteğinin alınması adına İttihat ve Terakki'nin kararlar aldığı görülmektedir.³⁸

Bu siyasal yaklaşımın bir sonucu olarak da İttihat ve Terakki Yahudilere Filistin'de toprak satışı ve yerleşme serbestisi tanınması konusunda uygulamalar gerçekleştirmiştir. Böylelikle İttihat ve Terakki, tahttan indirilmesi konusunda karar aldığı II. Abdülhamid'in katı ve net politikasını yumuşatmış, hatta tamamı ile ortadan kaldırmış ve gelecekte, tarih sahnesinde Filistin sorununun büyümesine de ismini konunun siyasal aktörleri arasına yazdırmıştır.

³⁷ Halil Erdemir, "İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben Gurion'un Filistin'i Yahudileştirme Politikası", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış*, C. 4, S. 8, (2011), s. 181.

³⁸ Halil Erdemir, *Manisa Yahudileri ve Dünyaya Açılmalarına Giriş*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2009, ss. 89-90.

1.4. Siyonist Hareket ve Filistin Sorunundaki Yeri

Bir Yahudi devletinin kuruluşu her ne kadar içerisinde çeşitli siyasal öğeleri barındırsa da yaşanan sosyal nitelikteki olaylar, aslında Filistin sorununun ortaya çıkışında daha fazla öneme sahiptir. Bunların başında gelen Siyonist hareket, İsrail'in kuruluşuna kadar geçen süre zarfında, son derece aktif olarak çalışmış ve bu çalışmalarının karşılığını hem sosyal alanda, hem ekonomik alanda, hem de siyasetin en önemli yeri olan diplomatik masalarda almıştır. Bu nedenle Siyonizm felsefesi bir Yahudi devletinin kuruluşunun temelinde yer alan yegâne görüştür.

19. yüzyıla kadar çeşitli şekillerde ortaya çıksa da Siyonizm için derli toplu, organize ve siyaset dâhil her alanda aktif olarak kabullenilebilecek bir yapının kuruluşu Macar gazeteci Theodor Herzl'in çabaları ile söz konusu olmuştur. Siyonizm konusunda ciddi çalışmalar yürüten, bunları birçok farklı basın organında yayınlayan ve Siyonist felsefeyi benimsemiş herkesi bir çatı altında toplamayı başaran Herzl, 29-31 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre'nin Basel kentinde ilk Siyonist Kongre'sini toplayarak bir Yahudi devletinin geleceği adına da önemli bir adım atmıştır.

Her ne kadar farklı görüşlere sahip Yahudilerin toplandığı bir organizasyon olsa da 200'den fazla kişinin katılım gösterdiği kongrede hem Siyonist hareketin meşru ve politik temellerinin hem de gelecekteki Yahudi devletinin temelleri atılmıştır.³⁹ Herzl bu kongrede Dünya Siyonist Örgütü'nün başına getirilirken, aynı zamanda bu örgütün Siyonist hareketin tüm faaliyetlerini sevk ve idare etmesine dair de bir karar alınmıştır. Özellikle kongrede Yahudi devletinin kurulmasına dair izlenecek yol haritasının son derece geniş çaplı ve son derece uzun vadeli olarak ele alındığı görülmüştür.⁴⁰

³⁹ Yaşar, Özcan ve Kor, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁰ Hyman Lumer, **Siyonizm ve Dünya Politikasındaki Rolü** (çev. K. Şensoy), İstanbul: Bilim Yayınları, 1976, s. 13.

Kongrenin genel olarak ortaya koymuş olduğu yaklaşım ve belirlediği yol haritası ele alınacak olursa şu noktalar dikkat çekmektedir;⁴¹

- Filistin toprakları üzerinde sistematik, düzenli ve anlamlı bir biçimde yahudi zanaatkârların yerleştirilmesi gerekmektedir,
- Toprakları üzerinde buldukları ülkelerin yasalarına göre tüm yahudilerin dünya üzerinde örgütlenmesi süreci başlatılmalıdır,
- Yahudi milliyetçiliğinin öğretilmesi ve bilincin tüm yahudilere kazandırılması zorunluluktur,
- İletişim içerisinde olunan devlet yönetimleri ile siyonist hareketin amacına ulaşabilmesi adına çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Kongrede ön planda tutulan ve bir yol gösterici niteliğe sahip bu dört karar aslında Siyonistlerin gelecekte neler yapacaklarına dair de net bir fikir vermektedir. Sadece kendi içlerine bir örgütlenmeyi yeterli görmeyen Siyonistler, kendilerine destek verecek hükümetleri de hedeflerine almışlar ve bu hükümetler ile iletişimlerini güçlendirme kararı almışlardır.

Siyonistlerin kongre sonrasındaki icraatlarına bakıldığında ise hareketin önceliğinin Yahudileri destekleyecek bir fon kurmak olduğu görülmektedir. Bu fon yardımı ile dünyanın dört bir yanındaki varlıklı yahudilerin ve yahudi finansal kuruluşlarının Filistin’de toprak satın alabilmeleri adına Yahudilere destek olması amaçlanmıştı. İlk temeli 1901 yılında atılan bu sistemde sadece Yahudilere sağlanacak kredi desteği değil, bunun yanı sıra geleceğin Yahudi devletinin siyasi ve askeri olarak güçlü olabilmesi adına bir zemin de oluşturulmuştur.⁴²

Siyonizm her ne kadar dünya genelinde bir örgütlenme olarak hareket etse de kendisine karşı en büyük ve güçlü muhalefeti Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetiminden görmüştür. II. Abdülhamid-Herzl görüşmesinden beklenen sonucun çıkmaması ve Arapların Osmanlı Sultanı’ndan gelen tepkiye destek vermesi ile birlikte bir Yahudi devleti kurabilmek adına güçlü bir direniş ortaya çıkmıştır.

⁴¹ Öke, a.g.e., s. 38.

⁴² Hasan Karaköse, “Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Girişimleri Ve Süleyman Fethi Bey’in Layihası (1911)”, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, (2004), ss. 50–51.

Siyonizm'in başarısızlık korkusu yaşadığı yegâne dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına giden süreçtir. Bu süreci hızlandırmak adına Siyonistlerin sosyo-politik olarak attıkları adım ise Filistin'deki Araplar ile Osmanlı merkez yönetiminin arasını açmak olmuştur. Hali hazırda Filistin'e gereken desteği verememesi ve artan Yahudi nüfusu, Arapların Osmanlı'yı artık gerçek otorite olarak görmemesine sebebiyet vermiş ve böylelikle de ayrılıkçı Araplar Yahudilere ve Siyonizm'e karşı kendi başlarına mücadele etme kararı almışlardır.⁴³ Konuya dair tespitlerde bulunan ve 1904 yılındaki ölümünden sonra da devam edecek politikaların temelini atan Herzl de Siyonizm'in başarısı ve kurulacak Yahudi devletinin devamı adına Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının beklenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bu nedenle Siyonist hareket, 20. yüzyılın hemen başında Osmanlı'nın tarihten silinmesi odaklı politikalar yürütmüş, böylelikle de Araplar ile Osmanlı'nın birbiri ile çatışma içerisine girmesine teşvik vermiştir.⁴⁴

Siyonizm'in düzenlenen birinci kongresi sonrasında bölgedeki dengeleri değiştirecek şekil politik manevralar yaptığı bu şekilde anlaşılmaktadır. Bu manevralar, finansal olarak dünya genelinde ve siyasal olarak İngiltere gibi ülkeler tarafından desteklendiği süre zarfında hareketin tüm plan ve projeleri zaman içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bilhassa Filistin'e Yahudi göçünün gizli bir şekilde de olsa gerçekleştirilebilmesi ve Yahudi nüfusunun Filistin halkının büyük bir kesimine fark ettirilmeden artırılması Siyonizm'in gerçekleştirdiği projelerin belki de en önemlisidir. Bu gizli göç sırasında bölge halkının ve Arap milliyetçiliği akımlarının ekseninde şekillenen çevre ülkelerinin rahatsız olmaları da engellenmiştir.

Siyonistlerin Filistin sorununun tarihinde ön plana çıktıkları süreçlerden biri de II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonucu ülkede siyasi idareyi ele alan İttihat ve Terakki Partisi'nin üst düzey yöneticilerinin II. Abdülhamid'in yasakladığı Yahudilere toprak satışına izin vermesidir. Bu yasanın değiştirilmesinde Siyonistlerin Osmanlı bütçesine ciddi katkı tekliflerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Siyonist finansörlerin satın aldıkları topraklardan elde edilen gelirlerin Osmanlı'nın finansal anlamda yaşadığı sorunlara çözüm olacağı düşüncesi,

⁴³ Lütfullah M. Karaman, **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 22.

⁴⁴ Umar, **a.g.m.**, s. 429.

bir bakıma II. Abdülhamid'in maneviyat odaklı politikalarının da sonu anlamını taşımaktadır. Fakat İttihat ve Terakki liderlerinin politikalarının başarısızlığı kısa süre zarfı içerisinde anlaşıldığında, II. Abdülhamid'in politikalarının önemi anlaşılmış, ama sürecin geri döndürülmesi mümkün olmamıştır.

Bu politikaları ile başarıya ulaşan Siyonist hareket, genel olarak Yahudilerin gelecekte daha güçlü olmaları adına önemli bütün adımları da atmıştır. Politik anlamda gücünü Batılı Avrupa ülkelerinden alan, finansal olarak tüm dünya Yahudilerinden beslenen ve kendisi için yurt arayışı içerisinde olduğu Filistin'de yavaş yavaş arzuladığı toprak miktarına erişen Siyonizm, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek olan bölümde hedeflerinin büyük bir kesimine ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve her ne kadar Arap milliyetçiliğinden söz edilse de Arapların kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşamaları Yahudi göçü konusunda Siyonistlerin beklediği siyasal ortamı da yaratmıştır.

Siyonistlerin ve siyonizm hareketinin Filistin sorununda etkili olduğu alanlardan biri de kamuoyu oluşturmaktır. Avrupa topraklarında yayın yapan gazete ve dergiler başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında hatta İstanbul'da da çeşitli yayın organlarında Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini meşrulaştırmak adına gösterilen büyük çaba söz konusudur. Bu girişimler maddi destekler yolu ile yapılmakta ve Siyonist hareketin destek verdiği yayın organları ciddi birer Siyonist propagandacısı haline dönüşmüşlerdir.⁴⁵ Bu dönüşüm, zaten Yahudi milliyetçiliğinin varlığı, bekası, devamlılığı ve korunması adına mücadele eden Siyonist hareketi daha da güçlendirmiştir. Siyonizm'in en büyük emellerinden olan dünya Yahudilerini bir çatı altında toplama fikri en temel yaklaşımlarındandır. Siyonist hareket bu süre zarfında da duygusal öğeler kadar yahudi milliyetçiliğine atıfta bulunan adımların atılmasını gerekli görmüştür.⁴⁶

Kendi içerisinde Siyonizm başarılı bir milliyetçilik politikası da yaratmıştır. 1897 yılında gerçekleştirilen ilk kongredeki birleşmesinden bu yana aktivist Yahudilerin ülkelerine ve geleceklerine olan inancı pekişmiş, özellikle gelecekte başarılı olunabileceğine dair inanç, finansal getiriler ve başarılar ile de

⁴⁵ Umar, a.g.m., ss. 429-430.

⁴⁶ Zafer Balpınar, "Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail'in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi", *Akademik ORTADOĞU*, C. 7, S. 1, (2012), s. 84.

güçlendirilmiştir. Böylelikle Yahudi milliyetçiliği, Siyonist hareketin öncülüğünde kendisine geniş bir yayılma alanı bulmuştur.

1.5. Siyonist Hareketin Etkisinde Balfour Deklarasyonu ve İngiliz Manda Yönetimine Geçiş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun artık tarihinin son dönemine gelmiş ve İngiltere'nin savaştan son derece güçlenerek çıkmış olması, Osmanlı'nın baskısı ve İngiltere'nin desteğini elde etmiş olan Siyonist hareket için Filistin'de bir yurt inşa edilebilmesi için gereken şartların çok büyük bir ölçüde oluşmasına yol açmıştır. Aynı dönemde Siyonist hareketin önderleri ile İngiliz yetkililer ve devlet adamlarının münasebetlerinin de son derece güçlü hale gelmesi tüm avantajın Yahudilerin ellerine geçmesine yol açmıştır.

İngilizlerin diğer Avrupa ülkelerine nazaran Filistin sorunu ve Yahudilerin geleceği ile bu denli ilgilenmesinin temelinde, bölgede oluşturulacak olan bir ticaret ve askeri hattın korunması adına mutlak sadakati olan bir grubun orada olmasına duyulan ihtiyaçtır. İngilizler bu ihtiyaçlarını giderebilmek adına en güçlü ışığı da Yahudilerde görmüşlerdir. Aynı zamanda Siyonizm'in, başından beri İngiltere ile olan güçlü ve pozitif yönlü ilişkileri sürecin ne yönde şekilleneceğini de belli etmiştir. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden önce İngiltere ile Fransa arasında gizli olarak 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması'nda Filistin'e milletlerarası bölge statüsü verilmesi düşünülmüşse de, Siyonistler Fransız mandasını en başından reddetmiş, bunun yerine bir İngiliz mandasının kurulması konusunda ısrarcı olmuşlardır.⁴⁷

Siyonistlerin bu denli İngiliz hayranlığı ve sevgisi beslemesinin temelinde Avrupa genelinde Yahudi düşmanlığının gözle görülür örneklerinin olmasına karşın 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Fransa ve Rusya'da Yahudi karşıtı birey, grup ve örgüt sayısının hızlı bir şekilde artışıdır. Özellikle Siyonizm'in sistematik yapısının kurucusu olan Herzl için Fransa'nın Yahudi karşıtlığı konusunda yeterince

⁴⁷ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı: 1914-1922**, İstanbul: Sabah Yayınları, 1993, s. 287.

kararlı adımlar atmaması büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştır.⁴⁸ Böylelikle sadece Herzl'in bir yaklaşımı olmamakla birlikte tüm Siyonist hareket genelinde başka bir ülke ile yakınlaşma düşüncesi hâkim olmuştur. Fransa ve Rusya gibi dönemin güçlü olarak nitelendirilebilecek olan ülkelere bu denli sırt çevirmenin ve bu ülkelerdeki Yahudi nüfusun göç etmesinin amacı ise Yahudi karşıtlığına gözle görülür bir tepki koymak ve sorunun Avrupa geneline yayılarak Filistin'de bir yurt edinme fikrinin önüne geçmesine engel olmaktır. Bu nedenle de Siyonist hareketin kendisine yeni bir müttefik bulması gerekmiştir.

Bu noktada, Herzl'in 1904 yılındaki vefatı sonrası yerine geçen Chaim Weizmann'ın rolü de son derece önemlidir. Herzl'in Almanya ile ilişkiler kurulması fikrine karşı sürekli olarak İngilizler ile ilişki kurulması taraftarı olan Weizmann, Siyonizm'in liderliğine yükselişi sonrasında bu fikrini uygulamaya koymuş ve İngiliz ordusuna kimyevi madde temini sağlayan bir bilim adamı olmanın imtiyazlarından yararlanmıştır. O'nun sayesinde Siyonist hareket İngilizlerin sonsuz, sınırsız ve kararlı bir desteğini elde etmiştir.⁴⁹ Weizmann, İngiltere'nin gelecekte Siyonistlere ve Yahudilere sağlayacağı söz konusu desteğin kapılarını açan kişi olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Weizmann'ın bıraktığı İngiltere ile ilişki kurma mirası olumlu sonuçlarını Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru 1917 yılında vermiştir. Uzun süre boyunca bir Yahudi devletinin kurulması ve Siyonistlerin İngiliz sömürge sisteminde ne gibi faydalar sağlayabileceklerine dair tartışmalar, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un yine dönemin Uluslararası Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rothschild'e gönderdiği mektup ile büyük ölçüde son bulmuştur. 2 Kasım 1917 tarihli ve "Balfour Deklarasyonu" olarak bilinen bu mektupta Balfour Rothschild'e, Filistin'de kurulacak olan bir Yahudi devletinden kendisinin ve İngiltere'nin duyacağı memnuniyetten bahsetmiş ve belirli ölçülerde söz konusu devlet için Siyonistlerle aynı fikirde olduklarını dile getirmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 147.

⁴⁹ Andrew Mango, Robert Mcnamara ve T.G. Frasaer, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**, İstanbul: Remzi kitapevi, 2011, s. 95.

⁵⁰ Malike Bileydi Koç, **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**, İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006, s. 101.

Rothschild'in imzasıyla 18 Temmuz 1917'de Yahudilerin İngilizlerden yardım isteğini dile getiren mektubuna cevaben kaleme alınan mektup ile İngiltere, Filistin'de resmi olarak tanınan bir Yahudi devleti kurulması, Yahudilerin bölgedeki hukuki statülerini koruma altına alacak şartların sağlanması ve İngiltere'nin tüm bu konularda garantör olması konusunda Siyonistlere güvence vermiştir.⁵¹

Balfour Deklarasyonu'nun yayınlandığı tarihteki konjonktüre bakıldığında; İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda giderek daha fazla zafere yaklaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı ağır yara ve Arapların bölünmüşlüğü göze çarpmaktadır. Bu hali ile bölgede bir İngiliz-Yahudi işbirliğinin olması son derece olası ve makul görülmektedir. Fakat deklarasyonun doğurabileceği sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, Arapların sürecin dışına itilmesi ve Yahudi devleti adına geçmişten bu yana atılan yasa dışı adımların meşrulaştırılmaya çalışılması gelecekte yaşanabilecek bir Arap-Yahudi çatışmasının da temellerini atmıştır. Bu nedenle Balfour Deklarasyonu perde arkasındaki ilişkilerin bir getirisi olarak değerlendirilebilir.

Yayınlanmasından hemen önceki sürece bakıldığında Balfour Deklarasyonu konusunda ABD'nin de sürece dâhil olduğunu görmek mümkündür. Buna göre İngiltere, Arthur Balfour'un Lord Rothschild'e göndereceği mektup öncesinde dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson'a danışmış ve Filistin'deki politikaların uygulanıp uygulanmaması adına bir teyit ve destek de almıştır.⁵² Her ne kadar o yıllarda bugünkü kadar güçlü bir ABD'den bahsetmek söz konusu değilse de Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde İngiltere başta olmak üzere Fransa ve diğer İngiliz müttefiki ülkelere olan yardımı ile birlikte ABD kendisini ön plana çıkarmış ve kendisinin de Ortadoğu'da planları olduğunu bir nebze olsun Avrupalı dostlarına açıklamıştır. Bu nedenle de İngiltere gelecekte yaşanması muhtemel bir çatışmadan kaçınmak adına ABD ile Filistin sorununa dair bir görüşme gerçekleştirmiştir.

Kaçınılmaz bir şekilde İngiltere ve ABD'nin bu desteği Yahudilerin Filistin toprakları üzerindeki nüfuzlarının artmasına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar ortada resmi olarak kurulmuş ve çeşitli ülkeler tarafından tanınmış bir devlet söz konusu

⁵¹ Yaşar, Özcan ve Kor, a.g.e., s. 53.

⁵² Vatandaş Aydoğan, **Armagedon Türkiye İsrail Gizli Savaşı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999, s. 47.

olmasa da Siyonist hareketin baskısı Arapları etkisizleştirmiştir. Öyle ki Yahudiler Filistin’de yaşadıkları bölgelerde can güvenliklerini sağlamak adına “Haşomer” adında güvenlik birlikleri kurmuş ve bunları silahlandırmışlardır. Haşomer, uzun bir süre boyunca Arapların saldırılarını büyük ölçüde savuşturmuştur.⁵³ Artan bu siyasi ve askeri güven Yahudilerin arzuladıkları devlet hayaline giderek daha fazla yaklaştıkları konusunda da onlara büyük bir umut vermiştir.

Asıl olarak Filistin’deki Yahudilere güç ve şevk veren olay, 1917 yılının Aralık ayında İngiliz General Edmund Allenby komutasındaki askerlerin Kudüs’ü işgal etmesi ile yaşanmıştır. Bir bakıma Filistin topraklarında Yahudilerin yasa dışı göçü ile devam eden kanunsuz süreç General Allenby ve beraberindeki askerlerin işgalleri ile sürmüştür. En önemlisi, söz konusu işgal ile birlikte önce gayri resmi olan, daha sonrasında ise 1920 yılında gerçekleştirilen San Remo Konferansı’nda alınan kararlar ile güvence altına alınan İngiliz manda yönetimi bölgenin Yahudiler lehine belirleyici gücü haline gelmiştir.⁵⁴

İngilizlerin konuya müdahil olması ve Filistin sorununda kilit rol oynayan Osmanlı İmparatorluğu’nun artık sürecin tamamı ile dışında kalması Siyonistlerin belki de en fazla arzuladıkları, ancak hiç bu denli çabuk ve etkili sonuçlanmasını beklemedikleri bir süreci işaret etmektedir. Manda yönetiminin son derece ani bir şekilde ortaya çıkışı ve Arapların herhangi bir biçimde sürece tepki koyamamaları da Yahudilerin ellerini güçlendiren başka etkenlerdendir. Bu şekilde Arapların zaten birlik olmaktan uzak oldukları bir dönemde daha da ayrışmaları söz konusu olmuş ve Yahudilerin yayılmacı hamlelerine engel olmaları giderek zorlaşmıştır.

Dönemin şartları Araplar açısından değerlendirildiğinde belki de onlar açısından en zorlu durum, kısa bir süre önce sadece sayıları kısıtlı olan Yahudilerle uğraşmaları gerekirken İngilizlerin işgali ile birlikte işlerin onlar adına daha da fazla karışmış olduğu gözükmektedir. Bu süre zarfında İngilizlere karşı da tıpkı Yahudilere olduğu gibi silahlı kuvvet ile karşı çıkmaya çalışan Arapların bu saldırıları önlenememiş olsa da sorunların çözümü için kalıcı adımlar atılamamıştır. İngilizlerin bölgede yapmış oldukları değerlendirmelerde giderek artan bir Yahudi düşmanlığı ve

⁵³ Mim Kemal Öke, “Çanakkale Savaşlarında Siyonist Alayı’nın Faaliyeti”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 43, (1987), s. 404.

⁵⁴ Yaşar, Özcan ve Kor, **a.g.e.**, ss. 53-54.

İngiliz karşıtlığı olduğu tespit edilmiştir. Bunun da ötesinde Yahudilerin giderek artan nüfusu karşısında, hali hazırda Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilen nüfus nedeni ile sayıları azalan Arapların bu duruma karşı ciddi bir tepki ile yaklaştıkları anlaşılmaktadır.⁵⁵ İngiliz Yüksek Komiseri Herbert Samuel'in 30 Haziran 1920 tarihinde Filistin'e yönetici olarak atanması ile birlikte İngiltere bölgede göreceli meşruiyeti olan bir egemenlik kurmuş, ancak aynı zamanda hem kendisi hem de Yahudiler açısından son derece yüksek riski olan bir sorumluluğu da üstlenmiştir.⁵⁶

İsyan, çatışma, başkaldırı ve direniş Filistin'de çok farklı şekillerde ve uzun süre yaşanmış olsa da beklentileri yavaş yavaş karşılanıyor olan Yahudiler için İngilizlerin varlığı son derece büyük bir güvence olmuştur. Özellikle kendilerini korumak adına halen sıradan teçhizat ile hareket eden Yahudi kuvvetleri İngiliz askerlerinin varlığı ile daha güvenli ve daha sert olarak tavır sergilemeye başlamışlardır. Ortaya çıkan ciddi ölçekli bir özgüven söz konusu olmuştur ve Yahudiler için bu özgüven Filistin toprakları üzerinde kalıcı olmaları ve bir devlet kurabilmeleri adına yegâne ihtiyaç olarak gözükmiştir.

İngilizlerin Filistin'de manda yönetimini ele almış olmaları Siyonistlerin birleşmelerine vesile olan ilk kongrelerinde almış oldukları kararların en önemlilerinden biri olan başka devletler ile iletişim kurma ve onların desteğini alma hedefine ulaşıldığının da bir göstergesidir. Bu şekilde Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurabilmek adına atılacak adımların İngilizlerin himayesinde atılması sağlanmıştır.⁵⁷ İngilizlerin himayesi altında güvenlik tehdidi yaşamayan, attığı hiçbir adım konusunda dünya kamuoyuna hesap vermek zorunda kalmayan ve coğrafi ve demografik olarak büyümek konusunda engeller ile karşılaşmayan Yahudiler böylelikle kendi geleceklerini siyasi ve askeri anlamda garanti altına almışlardır.

İngiliz mandası Yahudiler için bu denli büyük avantajlar sağlamak ile birlikte Araplar açısından ciddi bir tartışmayı ve karşıtlığı da beraberinde getirmiştir. Zira İngilizler Yahudilere bir yurt yaratmak adına ciddi anlamda bir çaba sarf etmelerine karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını hızlandırmak adına Arap

⁵⁵ Ribhi, Halloum, **Belgelerle Filistin**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989, s. 163.

⁵⁶ Tür, **a.g.m.**, s. 235.

⁵⁷ Alptekin Dursunoğlu, **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**, İstanbul: Anka Kitabevi, 2005, s. 197.

milliyetçiliğini tetikleme yoluna gitmiştir. Bu şekilde de bölgede gerek kendi içinde gerekse de diğer Araplar ile birlikte hareket etme taraftarı olan, yer yer aşırılıkçı Arap milliyetçiler ortaya çıkmıştır. Fakat bu milliyetçilik akımı, Filistin'e Yahudi yerleşimi ve olası bir Yahudi devletine de sonuna dek karşıdır.⁵⁸

Her ne kadar İngilizler uluslararası siyasette gerçek anlamda yetenekli olarak görülseler de Ortadoğu'ya dair yürütülen planlarda ortaya çıkan karmaşa, Arap milliyetçiliğinin tetiklenmesi ile Osmanlı'nın yıkılışına dair bir başarı yaratılsa da Yahudilere vaat edilenler ile birlikte bir çatışma ortamına da zemin hazırlamıştır. Çünkü İngilizler Osmanlı döneminin kapanması sonrası Arapların sürecin dışında kalacaklarını düşünseler de kendi elleri ile yaratmış oldukları Arap milliyetçiliği, manda yönetimini üstlendikleri Filistin'de tüm planlarını alt-üst etmiştir.

1.6. BM'nin Filistin'i Taksim Kararı

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri neticesinde, dünya genelindeki tüm ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek ve barışı kalıcı olarak tahsis edecek bir kurumun varlığı önem kazanmıştır. MC'nin başarısız bir şekilde İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda rol alması, kurumun iptalini ve yerine alternatif, daha güçlü bir kurumun inşasını zorunlu kılmıştır. Bu noktada temel amaç, tüm ülkeler için aynı çıkarları gözeten ve tüm ülkelerin barış içerisinde sorunlarını çözümlemesini sağlayacak bir kurumu inşa etmektir. BM'nin kuruluş ve inşa süreci bu şekilde mümkün olmuştur.

Filistin'de yönetimi meşru bir sisteme devrederek, bölgenin tarafları olan Araplar ile Yahudiler arasında bir anlaşmanın sağlanması ile bu topraklardan çekilmek isteyen İngiltere de konunun çözümünü BM'de aramaya karar vermiştir. Böylelikle konu BM'ye taşınmıştır. BM'ye konunun taşınması ile genel beklenti, bir Yahudi ve bir Arap devleti arasında bölge topraklarını bölüştürmek ve böylelikle de "self-determination" ilkesine bağlı olarak, tarafların kendi geleceklerini kendilerinin belirleyeceği şekilde konuya barışçıl bir çözüm bulmaktır.⁵⁹

⁵⁸ Ersal Yavi, **Küresel güçlerin petrole erişiminde İsrail-Filistin-Kürt açmazından hedefteki adam Saddam**, Yazıcı yayınevi, 2002, s. 69.

⁵⁹ Virginia Tilley, *Occupation, Colonialism, Apartheid?, A Re-assessment of Israel's Practices in the Occupied Palestinian Territories Under International Law*, A Study Coordinated by the Middle East

Her ne kadar BM planı ile Filistin'e bir bağımsız devlet kurma şansı tanınıyor ve Filistin'in sınırları genel olarak BM üyesi devletlerce kabul görüyor olsa da bir Yahudi devletinin kurularak bunun bir anda Filistin ile aynı seviyede değerlendiriliyor olması Filistin kanadını rahatsız etmiş ve BM planının genel Arap coğrafyasında kabul görmemesine neden olmuştur. BM, Filistin-İsrail sorununda üstlenmiş olduğu rol ile aslında barış hedefi ile yola çıkmışken yolun sonunda iki taraf arasındaki sorunların büyümesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

BM, 2 Nisan 1947'de kendisine başvuru ile gelen, 25 Kasım 1947'de rapor haline getirilen ve 29 Kasım 1947'de kabul edilen Filistin topraklarının paylaşımı konusunda kararını vermiştir. Kararın üzerine inşa edildiği plana göre Arap devleti için Gazze ve Refah Sahil şeridi, Celile, Nablus, El Halil ve Berşeva mevki; Yahudi devleti için ise Tel Aviv ve Hayfa yakınlarındaki sahil bölgesi, Necef, Yizreel ve Hule Vadisi meşru bir hak olarak tanınmıştı. Kudüs'ün kontrolü için ise BM güçlerinin konuşlanacağı tarafsız bir bölge, tarafsız bir yönetime devredilmişti.⁶⁰

BM'nin bu toprak paylaşımına dair kararında İsrail'in beklentilerinin karşılandığı, Filistin tarafının beklentilerinin büyük ölçüde karşılanmadığı görülmektedir. Kararın alındığı ortamın şartlarına bakıldığında, Filistin-İsrail sorunu açısından sürekli olarak çözümden ziyade çözümsüzlüğe yönelik adımlar atan İngiltere başta olmak üzere ABD ve diğer bazı Avrupalı devletlerin alınan karar üzerinde etkili oldukları görülmektedir. Özellikle İngiltere'nin ABD ile ortak olarak İsrail lehine bir karar çıkarılması adına vermiş olduğu mücadele, kararın İsrail'in sadece bugün değil gelecekte de Filistin-İsrail sorununda avantajlı olmasına olanak tanımıştır.

Bunun da ötesinde bölgede yaşanan sorunlara çözüm bulunması adına BM ile birlikte yeterli güce sahip olduğuna karar verilen İsrail'in kendi kaderini tayin etme hakkı olduğu düşüncesi hâkimken, Filistin'in kendi kaderini tayin etme konusunda siyasal, ekonomik ve askeri yeterliliğinin olmadığı düşüncesi BM genelinde gündeme gelmiştir. Bu şekilde de Yahudilerin her anlamda Araplara karşı üstün olacak şekilde bölgede konumlandırılmaları ve buna istinaden de bölgenin

Project of the Democracy and Governance Programme, Cape Town: Human Sciences Research Council of South Africa, 2009, ss. 61-62.

⁶⁰ Arı, a.g.e., ss. 220-221.

Yahudilerin avantajına olacak şekilde belirlendiği görülmektedir⁶¹. Bir bakıma usulsüz olarak yürütülen görüşmelerin neticesinde BM, Filistin topraklarında yanlış bir karar vermiş ve bu kararını garanti altına almak adına sorunun taraflarından birine avantaj sağlayacak şekilde bölgede konuşlanmaya karar vermiştir.

Filistin, bu süreçte, kendi topraklarında hak etmiş olduğu sınırları elde edebilmek konusunda kamuoyu oluşturmamanın sıkıntısını sürekli olarak yaşamıştır. BM’de alınan kararda da Filistin’in yeterli düzeyde destek bulamaması ve büyük ölçekli devletlerin Filistin-İsrail sorununda taraflı olarak İsrail’in çıkarlarını ön planda tutmaları çözümsüzlük ve Filistin’in beklentilerinin gerisinde kalması adına sürekli olarak çatışmayı tetiklemiştir.

BM kararı, Filistin-İsrail sorununa çözüm bulmaktan ziyade, İsrail’in bir devlet olarak kuruluşuna giden yoldaki engelleri, kendi içerisinde meşru bir şekilde ortadan kaldırmaktan yana olmuştur. Arapların genel tepkileri göz önünde bulundurularak konu değerlendirildiğinde, bir Yahudi devletinin kuruluşu için gerekli yasal niteliklerden biri de BM gibi evrensel bir kurumun bu yolu açmış olması ve bu konuda dünya ülkelerini bir araya getirmiş olmasıdır. Taksim planı ile de bu amaca ulaşılmıştır.

Taksim planı ile Filistin sorununun tarihinde ilk hukuki olmayan kararlar hukuki olarak alınmaya çalışılarak keyfi ve taraflı uygulamalara gidilmiştir. Filistin’e bırakılmış toprakların çok büyük bir bölümünün başıboş bırakılması, güvenden yoksun olması ve gerekli uluslararası desteği bulamaması nedeni ile zaman içerisinde Yahudilerin işgaline açık hale getirilmiştir.⁶² Böylelikle Filistin konusunda inisiyatifler giderek bölge halkının ve uluslararası kamuoyunun elinden alınarak Yahudilerin tarafına verilmiştir.

Her ne kadar Yahudiler ve özellikle de Siyonist örgütler, BM kararı sonrasında İsrail’in kuruluşunu duyuramamış olsalar da bu süreçte Araplara karşı psikolojik bir üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Dünya genelinde Filistin-İsrail sorunu üzerinde düşünen ve çözüm üretmeye çalışan devletlerin büyük bir çoğunluğunun da

⁶¹ Karaman, a.g.e., ss. 44-45.

⁶² İlyas Doğan, “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Bakış”, **Kamu Hukuku Arşivi**, C. 9, S. 1, (2006), s. 10.

her iki tarafı desteklercesine hareket edip, aslında Yahudi tarafının beklentileri adına telkinlerde bulunmaları, muhtemel bir Yahudi devletinin kurulması konusunda destek düzeyini arttırmıştır.

Kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların Yahudiler üzerinde uyguladıkları baskı ve Yahudi asıllı kişilere yaptığı ölümler daha sonrasında BM nezdinde de “soykırım” olarak tanınmış ve Yahudilerin kendilerine ait bir devlet kurmaları konusunda BM’nin kararını yönlendirebilmeleri adına önemli bir baskı faktörü olmuştur. Yahudilerin bu süreçte yaşadıkları üzücü olayların etkisi ile dünya kamuoyunda kendi lehlerine yaratmış oldukları etki, Filistin-İsrail sorununda onların bir adım öne çıkmalarına yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra Yahudilerin yaşananlar karşısında kendilerine karşı bir bedel ödenmesi konusundaki manevi baskıları söz konusu olmuştur ve bir Yahudi devletinin kurulmasına izin verilmesi bu bedeli teşkil etmektedir.

BM planında kurulacak iki devletin birbirlerine her türlü konuda destek vermesi karara bağlanmıştır. Özellikle su geçişi, ticari faaliyetler, sınır geçişleri açısından iki taraf arasında bir mutabakat sağlanacağı belirtilmiştir.⁶³ Fakat Yahudi tarafı kendi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemiş, bölgenin doğal kaynaklarını kendi çıkarları için kullanmak adına adımlar atmış ve sınırlarından geçişler konusunda sürekli olarak sorunlar yaratmıştır.

İngiltere’nin Filistin topraklarından çekilmesi süreci de BM kararlarının alınmasında dolaylı olarak etkiye sahiptir. İngiltere’nin istikrarsızlaştırdığı ve soruna çözüm bulmak yerine sorunları körüklediği bir ortamdan, Yahudilerin sayıca arttığı ve askeri alan ile finansal alanda güçlendiği bir dönemde ayrılması, daha sonrasında da BM’de bir Yahudi devletinin kurulmasına destek vermesi tüm şartları Siyonist hareket adına avantajlı kılmıştır. İngiltere’nin konuya dair sergilemiş olduğu yanlı tavrı BM de dâhil olmak üzere her alanda Yahudileri güçlendirmiştir.

⁶³ Kızıloğlu, a.g.m., s. 57.

1.7. İsrail Devletinin Kuruluşu

BM’de istediğini elde eden Yahudi tarafı için uzun yıllardır gerçekleşmesi adına büyük bir mücadele verilen devlet kurma sürecinin de büyük ölçüde sonuna gelinmiştir. İsrail, 20 yüzyılın başından bu yana süre gelen Yahudi yerleşimleri ve bir devlet olabilmek adına gereklilikleri büyük ölçüde tamamlamış ve söz konusu yüzyılın başından beri yaptığı atılımlarla kendisini meşru olarak uluslararası sisteme entegre edecek adımları atmıştır. ABD, İngiltere ve BM gibi siyasi aktörlerin de katkısı ile İsrail, 14 Mayıs 1948’de kuruluşunu tüm dünyaya ilan etmiştir.⁶⁴

İsrail’in ilanı sonrası hızlı bir şekilde tanınması Arap devletleri arasında büyük bir rahatsızlık yaratmış ve İsrail’e karşı yürüttükleri politikaların başarısızlığa uğramasına sebebiyet vermiştir. Özellikle ABD ve İngiltere’nin İsrail’i tanıma konusunda attıkları adımlar ve kararlı duruşları Arap coğrafyasındaki imajlarını büyük ölçüde zarara uğratmıştır. Böylelikle Arap toplumlarının uzun yıllar sürecek olan Amerikan, İngiliz ve Yahudi karşıtlığı da ilk tohumları ekilerek tüm Ortadoğu’ya yayılmıştır.

İsrail’in kuruluşuna giden yolda süreci hızlandıran şüphesiz İkinci Dünya Savaşı’nda Yahudilerin Nazilerin baskısı altında yaşamış oldukları can kayıplarıdır. Durumun soykırım boyutuna ulaşması ile İsrail’e göç eden Yahudilerin sayısı her geçen gün artmış ve en nihayetinde de savaş sonrası Filistin’deki Yahudi nüfusu 600,000’in üzerine çıkmıştır.⁶⁵ Bu popülasyon baskısı ile Yahudiler Filistin topraklarında daha fazla söz sahibi olabilmek adına bu göç dalgasının yaratmış olduğu duygusal ortamda büyük ölçekli devletler nezdinde devlet kurma çabalarını sıklaştırmıştır.

Devletin ilanından sonraki süreçte ise İsrail’in meşru bir devlet olarak tanınması beraberinde meşruiyet tartışmalarını da getirmiştir. Buna göre Filistin topraklarında uzun yıllar boyunca yasal olmayan yollar ile nüfusunu arttıran ve

⁶⁴ Ali Öner, **Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail**, İstanbul: Mana Yayınları, 2012, s. 84.

⁶⁵ Ali Oğuz Diriöz, “Kuruluşundan Günümüze İsrail’in İçinde Bulunduğu Politik Dengeler”, **Ortadoğu Analiz**, C. 3, S. 35, (2011), s. 79.

bununla birlikte meşru bir devlet olmak adına gereken nitelikleri kazanmaya çalışan Siyonist hareket sonunda İsrail'i tüm dünyaya ilan edebilmiştir; ancak Filistin topraklarında uzun yüzyıllardır yaşayan ve söz konusu toprakların sahibi olarak görülebilecek Araplar için ise devlet kurma fırsatı verilmemiş, hatta birçok engel yaratılmıştır. Bu nedenle de meşru olarak kendi topraklarında Araplar bir devlet kurma konusunda sıkıntılar yaşarken, diğer tarafta Yahudiler siyasal anlamda ödüllendirilmiştir.

Türkiye'nin İsrail'i tanımış olması da Filistin-İsrail sorununun ilk evresinde Arap camiası için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmış olmasına ve aralarındaki tarihsel bağların zayıflamış olmasına karşın Araplar, Türkiye'nin İsrail'in kurulması süre zarfında ortada bir tutum sergilemesi nedeni ile hayal kırıklığı yaşamışlardır. Fakat Türkiye'nin İsrail'i tanınması noktasında kendi iradesinden çok dış baskılar önem kazanmıştır. İsrail'in ABD ve İngiltere ile olan bağları, bunun yanı sıra Türkiye'nin de aynı ülkelerle NATO'da güçlü bir ortaklığının bulunması, Türkiye için İsrail'in tanınmasını kaçınılmaz kılmıştır.⁶⁶ Söz konusu tarihlerde de Türkiye'nin İsrail'i siyasal açıdan bir muhatap olarak kabul ettiğini bildirmesi ile birlikte Türkiye ile Arap toplumları arasındaki iletişim kopukluğu tırmanmıştır.

Filistin topraklarında çift devletli bir yapıdan ziyade BM kararları sonrası tek devletli bir yapının kurulmasında Siyonist hareketin Filistin topraklarının Yahudilere ait bölümünde yürütmüş olduğu politikaların ve çalışmaların büyük önemi bulunmaktadır. Bilhassa finansal anlamda Yahudilerin bölgede güçlenmesi ile birlikte söz hakkını 20. yüzyılın başından itibaren ele geçirmiş olmaları İsrail'in ilanı süre zarfında ellerini daha da güçlendirmiştir. Aynı zamanda Yahudilerin bölgede giderek daha fazla silahlı gücü konuşlandırmaları, Araplar için bir tehdit teşkil etmelerine neden olmuştur.

İsrail'in ilanı ile birlikte ortaya çıkan tabloda Arapların çaresizliğe itildiği görülmektedir. Yahudiler uzun süreli projelerinin karşılığını alırken, Araplar için Filistin'de arzuladıkları devleti kurmak adına birçok kapı da kapanmıştır. Bu süreçte

⁶⁶ Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", **Akademik ORTADOĞU**, C. 9, S. 1, (2014), ss. 165-166.

bölgenin daha fazla çatışma ortamına dönüşmesi konusunda olumsuz şartların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu olumsuz şartların en fazla dikkat çekenini, Arap toplumları arasında Filistin’de silahlı grup kurmaya çalışanların sayılarının giderek artmasıdır. Bu durum bölgede zaman içerisinde ortaya çıkacak olarak silahlı çatışmaların da habercisidir.

İsrail’in ilanından kısa bir süre sonrasında ise Filistin’e ait olan ve Arapların büyük bir yoğunluğa sahip olduğu topraklarda çok sayıda Arap öldürülmüştür. Daha sonrasında ise Deir Yasın katliamı gerçekleşmiş ve bu katliamla da bölgedeki Araplara büyük bir gözdağı verilmiştir. Sadece o dönem yaşanan bu olaylardan ötürü yaklaşık 400.000 Arap hayatını kaybetmiş ve topraklarından göç etmek durumunda kalmıştır.⁶⁷

Çevresinde çok sayıda Yahudi ve Siyonizm karşıtı olan Arap devleti bulunan İsrail’in kuruluşu, kendi içerisinde de ciddi bir tartışma yaratmıştır. Çevresinde tamamı ile kendisine karşı olan tehditler bulunan İsrail, kuruluş aşamasında siyasal ve finansal konulardaki önceliklerden ziyade askeri öncelikleri masaya yatırmıştır. Bu nedenle de İsrail kurulurken büyük ölçüde askeri bir yayılma ve güçlenme hedefi konmuştur. Aynı şekilde karşısında bulunan Arap devletleri de İsrail’e karşı savunma sistemlerini güçlendirme yoluna gitmişlerdir.

Batılı devletlerin büyük bir çoğunluğunda İsrail’in kurulmasının bölgedeki belirsizlikleri ortadan kaldıracığı düşüncesi ile umutlu bir bekleyiş söz konusu olmuştur. Arap nüfusun beklentilerinin hiçbirinin karşılanmadığı halde İsrail ile bölgeyi paylaşmalarının sorunu çözeceğini düşünen İngiltere bölgeden çekilmiş ve BM’de de İsrail lehinde lobi faaliyetinde bulunmuştur. Fakat İngiltere’nin bölgeden çekilmesi, bölgenin iki taraf arasında paylaşılmasından ziyade, kontrolün büyük ölçüde, askeri ve finansal açıdan güçlü olan İsrail’e bırakılması anlamına gelmiştir. Böylelikle de İngiltere’nin bırakmış olduğu kötü miras bölgenin geleceğini tehlikeye atmıştır.

⁶⁷ Türkkaya Ataöv, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail’in Kuruluşuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 25, S. 3, (1970), s. 63.

İKİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN-İSRAİL SORUNUNDA ÇATIŞMA SÜRECİ

2.1. Arap-İsrail Çatışması ve Filistin Sorununa Etkileri

2.1.1. Birinci Arap İsrail Savaşı (1948)

İsrail'in bir bağımsız Yahudi devleti olarak ilan edilmesi Arap dünyasında tahmin edilenden daha büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. Bir Yahudi devletinin kurulması kuvvetle muhtemel olmasına karşın, Arap devletleri bunun gerçeğe dönüşmesi için daha zamanın olduğunu düşündükleri süre içerisinde İsrail dünya siyaset sahnesine çıkmıştır.

İsrail'in dünya kamuoyuna duyurulmasından tam bir gün sonra, 15 Mayıs 1948 tarihinde, İngiliz birliklerinin yavaşça Filistin topraklarından ayrılmaya başladıkları anda Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan Filistin topraklarına ayak basmışlardır. Bu beş ülkenin de temel hedefi, İsrail'in Filistin topraklarına karşı yürüttüğü siyasal baskıyı kırarak İsrail devletini geçersiz saymak ve Filistin'in varlığını kabul ettirecek bir siyasal oluşumu gerçekleştirmektir.⁶⁸ Bunun gerçekleşmesinin de siyasal anlamda yürütülecek müzakerelerden geçmediğini düşünen Arap Birliği'ne mensup söz konusu ülkeler Filistin topraklarına birliklerini ve ağır silahlarını konuşlandırmışlardır.

Operasyona ortak olarak katılan Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan'ın bu harekâtı düzenlemekteki nedenleri o dönem Siyonist örgütlerin Filistinli Araplar üzerinde düzenlemiş oldukları operasyonların son derece kanlı sonuçlar ortaya çıkarmış olması ve İsrail'in ilan edilmesi ile bu tip saldırıların çoğalacağına dair endişenin varlığıdır. Öte yandan Filistinli Araplar söz konusu saldırılar sonucunda çevre ülkelere sığınmış ve yaşamış oldukları trajedi diğer Arap ülkelerinin

⁶⁸ Süleyman Özmen, **İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 207.

kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Bu şekilde de Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan yönetimleri operasyon kararı almışlardır.⁶⁹

Böylelikle 20. yüzyılın ortasına dek Filistin sorununa siyasal anlamda katılım gösteren diğer Arap devletleri ilk kez savaş alanına inerek İsrail'e ve dolayısıyla İsrail'e destek veren Batılı güçlere meydan okumuşlardır. Bu meydan okumanın içerisinde birçok faktör sayılabileceği gibi bir dönem parladıktan sonra etkisini kaybeden Arap milliyetçiliğinin de izlerini görmek mümkündür. Filistin'de yaşananları gören birçok Arap devleti sürecin Arap toplumları lehine sonuçlandırılması adına inisiyatif almış ve birlikte hareket etmişlerdir. Bunun yanı sıra Müslüman milliyetçiliğine dair izleri de bu ilk Arap-İsrail Savaşı içerisinde görmek mümkündür. Tarihin derinliklerinden gelen karşılıklı anlaşmazlıklar Filistin'in yaşadıklarında vücut bulmuş ve Araplar ilk kez bu denli agresif davranmışlardır.

Ne yazık ki Arap devletlerinin bu konudaki agresif tutumu beklenen etkiyi yaratmamış ve bu ilk Arap-İsrail Savaşı'nda kazanan, birliklerinin sayısının Araplarınkinden azlığına rağmen İsrail olmuştur. Arap güçleri Filistin'i savunmak adına geniş bir alanı işgal etmiş olmalarına karşın İsrail topraklarından çok azını ele geçirebilmiş, bu nedenle de İsrail'in direncini kıracak alanı bulamamışlardır. Aynı zamanda Arap askerlerinin sayılarının fazla olmasına karşın tecrübesizlikleri savaşın kaybında önemli bir faktör olmuştur. Bu ilk Arap-İsrail Savaşı Araplar açısından "nakba" yani "yıkım" anlamını taşıırken, İsraililer için bu zafer "bağımsızlık savaşı" olarak nitelendirilmektedir.⁷⁰

Bu savaşın neticesi ile birlikte güçlü gözükten Arap Birliği'nin İsrail karşısında mağlubiyet alması İsrail'in elini güçlendirirken Filistin'in biraz daha yalnızlığa itilmesine yol açmıştır. Bu zafer ile kendine güvenini kazanan İsrail aynı zamanda Batılı müttefikleri ile olan ilişkilerinde de eline önemli bir koz geçirmiştir. Filistin cephesinde ise yardımına koşan Arap ülkelerinin planlarının büyük ölçüde boşa çıkması ile Filistin'in kendi kaderini belirleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bunu gerçekleştirmek adına yeterli gücü olmasa da çevre ülkelerden

⁶⁹ Öner, a.g.e., ss. 89-90.

⁷⁰ Berna Süer ve Ayşe Ömür Atmaca, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara: ODTÜ Yayınları, 2007, s. 36.

gelecek desteğın de yeterli olmadığının düşünülmesi Filistin'in bir bakıma kaderine terk edilmesi anlamını taşımaktadır.

2.1.2. Süveyş Krizi ve İkinci Arap-İsrail Savaşı (1956)

Fransızların etkisi ve finansmanı altında inşa edildiği günden bu yana Mısır'ın ve de uluslararası ilişkilerin önemli konularından ve sorunlarından biri olan Süveyş Kanalı İkinci Dünya Savaşı sonrası tekrardan gözlemlenmeye başlanan Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile birlikte tekrar gündeme taşınmıştır. Özellikle de Mısır'da gerçekleşen askeri darbe sonucunda Arap milliyetçiliğini kendisine gerçek anlamda bir yol haritası olarak belirlemiş bulunan subayların yönetimi ele geçirmiş olması Süveyş Kanalı konusunun bir uluslararası siyaset aracı haline getirileceğinin de işareti olmuştur.

Darbe sonrasında Mısır'ın tarihinde önemli liderlerden biri olarak sahneye çıkan Cemal Abdül Nasır, izlediği milliyetçi politikalarla dikkat çekmiştir. Bu politikalarının içerisine İsrail karşıtlığı ile Filistin'e verilen sınırsız desteğı de katmıştır. Özellikle de Nasır İsrail'e karşı yürüttüğü siyasi propagandalar ile tanınmaktadır. Bu milliyetçilik eksenli Nasır, ülkesinin bağımsız politikalar izleyebilmesi adına bir dizi adım atmıştır. Bunların başında da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi projesi gelmektedir. Fakat bu proje İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmiştir. Bu iki ülke de Süveyş Kanalı'na dair bu durumun kendi lehlerine sonuçlanması adına İsrail'i kullanarak bu ülkeye destek vermişlerdir.⁷¹

Karşılıklı olarak İsrail ile Mısır'ı karşı karşıya getiren Süveyş Kanalı'na dair sorunda Mısır, askeri olarak İsrail'i işgal etme konusu ve diğeri operasyonlara dair beklentileri karşılayamamıştır. İngiltere ve Fransa'nın İsrail'e olan destekleri Mısır'ın bu noktadaki başarısızlığının temel nedenlerindedir. Fakat Süveyş Kanalı üzerinden gerçekleşen bu çatışmalarda Mısır ve Nasır, yaşanan süreçten büyük bir psikolojik zafer ile ayrılmışlardır. İsrail'e askeri anlamda zarar veren, karşısındaki üç

⁷¹ Süer ve Atmaca, a.g.e., s. 37.

ülkenin askeri baskılarına direnen ve en nihayetinde Süveyş Kanalı'nı elinde tutan Nasır Arap dünyasında önemli ve güçlü bir konum elde etmiştir.⁷²

Askeri açıdan değerlendirildiğinde büyük bir başarısızlık olarak nitelendirilebilecek olan Mısır'ın bu direnişi ve güç gösterisi sadece Mısır ve Nasır kimliği üzerinde olumlu etki yaratmamıştır. Arap milliyetçiliğinin etkisi ile birlikte Filistin'i dünya gündeminin üst sıralarına taşıyan Nasır, İsrail'e yönelik yaratmış olduğu tehdit ile Mısır kadar Filistin'in de artık bir tehdit unsuru olduğunu göstermiştir. Filistinli Arapların yanında olduğu mesajını veren Nasır, gerçekleştirdiği operasyonları asla Mısır ile sınırlamamıştır; bunun ötesinde Nasır, kendisini Arap dünyasının lideri olarak görmüş ve bu vesile ile Filistin'in de koruyuculuğunu üstlenmiştir. Süveyş Kanalı'na dair birebir çatışmalarda İsrail'i bitirmekten ziyade ona belirli oranda kayıp verdirmek de Nasır için önemli olmuştur. Bu şekilde Mısır'ı kendisine tehdit olarak değerlendiren İsrail, aynı zamanda Filistin konusunda Arapların bir kez daha karşısında bulunmasından rahatsızlık duyarak Filistin politikasını gözden geçirme kararı almıştır.

2.1.3. Üçüncü Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı (1967)

Araplar ile İsrail arasında önemli ölçüde Filistin sorunu temelinde yapılan savaş, tarihte "Altı Gün Savaşı" olarak da bilinen Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'dır. Zaman içerisinde bölgede fazlasıyla güçlenen İsrail, artık Filistin'in kendi himayesinde ve kendi kurallarına göre hareket eden bir toprak parçası olması konusunda kararlı bir tutum izlemiştir. Diğer Arap ülkeleri bu duruma siyasal anlamda karşı çıksalar da askeri anlamda Süveyş Kanalı'na dair krizin yaşandığı dönemden sonra herhangi bir hamle gerçekleştirmemiştir.

Altı Gün Savaşı'nın arka planında İsrail'in Filistin'in silahlanmasına ve asker yetiştirmesine dair itirazlarının etkisi bulunmaktadır. Filistinli milislerin Suriye'de konuşlandırıldığını ve eğitildiğini iddia eden İsrail kendisine yapılan ufak çaplı da olsa saldırıların müdafaa hakkını doğurduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle de İsrail'in hedefi Suriye olmuştur. Hali hazırda İsrail ile ilişkileri gergin olan Suriye de

⁷² Hikmet Erdoğan, **Büyük İsrail Stratejisi (2.baskı)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 122.

bu konuda tedirgin olmasına karşı Filistinli milislerini topraklarında eğitmeye devam etmiştir. Bu şekilde İsrail'in Suriye üzerindeki tehditleri artmıştır.

Arap-İsrail çatışmasında sürekli olarak görüldüğü üzere bir kez daha başını Mısır, Suriye ve Ürdün'ün çekmiş olduğu Arap devletleri İsrail'e 5 Haziran 1967 tarihinde savaş açmış ve çeşitli kollardan saldırılar düzenlemişlerdir. Fakat sadece altı gün süren ve 10 Haziran 1967 tarihinde son bulan savaşta İsrail karşısında birlik olan birçok Arap ve Müslüman ülkeyi mağlup etmiştir. Hatta Suriye ve Mısır'dan önemli toprakları alan İsrail BM'nin uzun süreli çağrılarına istediklerini elde ettikten sonra cevap vermiş ve ateşkesi kabul etmiştir.⁷³

Altı Gün Savaşı, İsrail'in Arap camiası karşısında en güçlü olarak çıktığı savaştır. Öyle ki savaşın sonunda Mısır lideri Nasır görevinden istifa etmiş, ancak var olduğu belirtilen baskılar neticesinde görevine devam etmiştir. Fakat başarısızlık, kendisini Arap camiasının lideri olarak gören Nasır'ın sahip olduğu otoriteyi büyük ölçüde zayıflatmıştır. Aynı zamanda sürekli olarak İsrail'e karşı yaşanan başarısızlıklar Arapların birlik olma duygusunda da ciddi bir gerilemeye sebep olmuştur.

Filistin açısından ise Altı Gün Savaşı sonucunda ortaya çıkan tablo ise gelecek adına son derece karamsar olmuştur. Bu karamsarlık Filistin'in artık herhangi bir Arap ülkesinden beklediği desteği bulamayacak olduğu yönündedir. Çünkü Mısır, Suriye ve Ürdün gibi üç yılmaz Filistin destekçisinin İsrail'e karşı sürekli olarak almış oldukları mağlubiyetler onların, sürecin dışında kalmalarına yol açmıştır. Böylelikle de Filistin giderek daha fazla yalnızlığa itilmiştir. Altı Gün Savaşı, Filistin'in kendi askerlerini kendisinin eğitmesini ve kendi askeri stratejisini kendisinin belirlemesi gerektiğini ortaya koyan bir tablo ortaya çıkarmıştır.

⁷³ Kenan Olgun, "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", **38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi**, Ankara, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler, s. 2248.

2.1.4. Dördüncü Arap-İsrail (Yom Kippur) Savaşı (1973)

Bundan önceki üç farklı Arap-İsrail savaşından da büyük ölçüde İsrail'in galip ayrılmış olması ve bölgedeki etkin gücünü pekiştirmesi, özellikle Mısır'ı ciddi şekilde rahatsız etmiştir. O yıllarda Nasr'ın halefi olan Enver Sedat'ın da Nasr politikalarını devam ettirerek İsrail ile gergin ilişkileri sürdürmesi yeni bir Arap-İsrail savaşının fitilini ateşlemiştir. Yahudilerin kutsal ayı olan "Yom Kippur" döneminde Mısır, Müslümanlar için de son derece kutsal olan Ramazan ayında İsrail'e operasyon düzenleme kararı almıştır.

Aynı dönemlerde Sovyetler Birliği'nin Mısır'a destek konusunda, Soğuk Savaş şartlarını da göz önünde bulunarak aktif rol alması Mısır'ı belki de kurulduğu günden beri ilk kez İsrail'e karşı güçlü kılmıştır. Mısır, Sovyetler Birliği'nden aldığı silah yardımı ile İsrail'e geçmişe nazaran daha sert operasyonlar düzenlemiştir. İsrail'in de aynı karşılığı vermesi ile birlikte, savaşın şartları karşılıklı olarak güçleşmiştir. Savaş sürecinde her iki tarafında aşırı derecede kayıplar vermesi sonucu, ABD'nin öncülüğünde, 6 Ekim 1973 tarihinde başlayan Yom Kippur Savaşı 22 Ekim 1973 tarihinde sona ermiştir. Arap-İsrail savaşları tarihinde bir kez daha bir savaş başlamasından kısa bir süre sonra durdurulmuştur.⁷⁴

Mısır, İsrail'e verdiği zarar ile savaş sonrasında gerçekleştirilen barış görüşmelerinde elini güçlendirmiştir. Fakat belki de bu savaş sonunda ilk kez İsrail ile Arap camiası arasında bir köprü kurulması adına ciddi adımlar atılmıştır. Mısır'ın ABD arabuluculuğunda İsrail ile yürütmüş olduğu görüşmeler Arap camiasında tepkilere neden olsa da genel kanı, İsrail'in Sina Yarımadası'nın önemli bir bölgesinden çekilmiş olmasının bir zafer olarak görülebileceği yönündedir.

Yine de Mısır'ın kazanmış olduğu bu göreceli başarı, aslında Arap camiasının giderek Filistin sorunundan odağını uzaklaştırdığının da bir göstergesidir. Bundan önceki Arap-İsrail savaşlarında genel olarak savaş öncesi ve sonrası süreçte Filistin'in durumu masada değerlendirilirken Yom Kippur Savaşı sonunda Mısır'ın

⁷⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1996, s. 715-718.

büyük ölçüde kendi çıkarlarına odaklandığı ve Filistin’i ikinci plana ittiği görülmüştür.

2.2. Filistin’in Bağımsız Bir Devlet Olarak İlanına Giden Yol

2.2.1. Kara Eylül Olayı (1970)

Filistin’in Arap camiası içerisinde yeterli destek bulamadığına dair düşüncesi Filistin-İsrail ilişkilerinin gergin sürecinde giderek daha fazla belirgin hale gelmiştir. 1970 yılına dek Araplar ile İsrail’in girmiş oldukları güç mücadelesinde sürekli olarak İsrail’in galip gelmesi ve bunun ardından da Filistin’e baskı uygulaması Filistin’in kendi kaderini tayin etmesi konusunda tetikleyici bir etki yaratmıştır. Böylelikle Filistin, tarihindeki ilk ufak çaplı silahlı kuvvetleri oluşturmaya başlamıştır.

Bu kuvvetlerden o dönemlerde ön plana çıkan “Halkçı Cephe” ses getirecek bir eylem için 1970 yılında dört yolcu uçağını kaçırmış ve bu uçakları Filistinlilere kapılarını açan Ürdün’e indirmiştir. Bu eylemin giderek büyük bir siyasal kriz haline dönüşmesi ile birlikte dönemin Ürdün Kralı Hüseyin öncelikle eylemin sonlandırılması mesajını vermiş, daha sonrasında ise bu mesaja gerekli olumlu karşılığı alamaması sonucunda hem eylemin sonlandırılması hem de yaşama hakkı verilen Filistinlilerin Ürdün topraklarından sürülmesi adına talimat vermiştir. Bunun yanı sıra Kral Hüseyin, Filistinliler için oluşturulan kamplardaki terörist olarak nitelendirilen kişilerin öldürülmesini istemiştir. 15 Eylül 1970 günü düzenlenen operasyonlarda en az 3500 Filistinli hayatını kaybetmiştir. Bu olay tarihe Kara Eylül adı ile geçmiştir.⁷⁵

Kara Eylül’ün Filistin ve Filistinliler için önemi ve anlamı son derece büyüktür. Filistinliler, Kara Eylül’de öldürülen masum sivillerin durumunu gördükten ve kendilerine vatandaşlık verecek kadar fırsat tanıyan Ürdün’ün tutumu ile karşılaştıktan sonra Arap camiasında, İsrail’e karşı yalnız olduklarını

⁷⁵ Kürşad Turan, “Ürdün’de Muhalif Hareketler”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, (Yaz 2011), ss. 104.

anlamışlardır. Bu durum ayrıca Filistin'in Arap camiasının geri kalanından kopuşunun da bir işareti olmuştur.

2.2.2. Yaser Arafat'ın BM Konuşması (1974)

1974 yılı, FKÖ'nün Filistin'in tek yasal sözcüsü ve temsilcisi olarak seçildiği bir tarih olmanın yanı sıra, Filistin'in sesinin de giderek geçmişe nazaran daha fazla alanda duyulması adına büyük bir öneme sahiptir. Bu yıl içerisinde FKÖ'nün ve Filistin tarihinin en önemli ismi olarak Yaser Arafat'ın birçok farklı dünya ülkesinde kendisini ifade etme şansı bulunduğu bir dönem söz konusu olmuştur. Bunların da ötesinde Arafat, Filistin'in temsilcisi olarak BM'de konuşma hakkını elde etmiştir.

13 Kasım 1974 yılında gerçekleştirmiş olduğu konuşması hem Arafat'ın bir asker olmaktan ziyade siyasal kimliğini ön plana çıkarmış hem de Filistin'in meşru bir devlet olarak görülmesi adına gerekli zemini yaratmıştır. Yer yer sertleşen, ancak mesaj olarak barış temasını benimseyen konuşmasında Arafat, İsrail'in varlığı söz konusu olduğu süre içerisinde Filistin'in de varlığının söz konusu olması gerektiğini belirtmiştir. Arafat'ın konuşmasındaki en dikkat çekici cümle şudur: “Bugün buraya bir zeytin dalı ve bir özgürlük savaşçısının silahını taşıyarak geldim. Zeytin dalının elimden düşmesine izin vermeyin”⁷⁶ Bu şekilde Arafat, tek bir cümle içerisinde Filistin-İsrail ilişkilerinin geleceğine dair net bir mesajı da vermiş olmaktadır.

Arafat'ın BM'deki konuşmasını anlamlı kılan asıl nokta, Arafat'a bu şansın verilmiş olmasıdır. O güne dek Filistin'in resmi olarak bir devlet formatında değerlendirilmemiş olmasına karşın, Arafat'ın sanki var olan ve tanınmış bir Filistin devletinin başkanı gibi BM'ye gelmesi dahi O'nun ve Filistin'in kendisini ne oranda kabul ettirdiğinin bir göstergesidir.

Arafat'ın konuşması sonrasında Filistin'in tanınması ve ülkenin mevcut şartlarının iyileştirilmesi adına herhangi bir adım atılmamıştır. Fakat Arap-İsrail savaşlarının sona ermesi sonucu konunun herhangi bir şekilde çatışma yöntemi ile çözülemeyeceği, çözüm için diyalogun önemli olduğu ve bu diyalogun da Arafat ve

⁷⁶ Berivan Vargün, “Özgürlük İçin Sürgünde Geçen Bir Yaşam: Yaser Arafat”, **TEB Haberler**, (Kasım-Aralık 2014), s. 38.

O'nun temsil ettiği Filistin devleti ile gerçekleştirilmesi konusunda görüş birliği tüm dünya kamuoyunda ortaya çıkmıştır.

2.2.3. Beyrut Kuşatması (1982)

Ürdün'den çıkışları sonrasında Filistinliler için süreç ve yaşam tahmin edilenden daha zorlu bir noktaya gelmiştir. Hem Filistin'deki İsrail baskısı hem de politik olarak desteğin kesilmesi ile Filistinliler, ciddi sorunlar yaşamışlardır. Bu süreçte FKÖ, merkezini Lübnan'ın başkenti Beyrut'a taşımıştır.

Lübnan'ın FKÖ tarafından tercih edilmesinin temel nedeni, 1970'li yıllarda Lübnan'ın kendi içerisinde yaşamış olduğu sosyal çatışmanın sonucunda ülke içerisinde savunma mekanizmasının ve kolluk kuvvetlerinin varlığının neredeyse etkisiz hale gelmiş olmasıdır. Bu süre zarfında FKÖ de Lübnan'da kendisine bir yaşam alanı bulmuştur. Fakat İsrail, dönemin Savunma Bakanı ve ileride de ülkenin Başbakanı olacak Ariel Şaron'un önderliğinde, FKÖ ve destekçilerinin faaliyetlerine son vermek adına 6 Haziran 1982 tarihi itibari ile Lübnan'ın başkenti Beyrut'u kuşatmıştır. Kuşatma kalktığında ise geride 19.000 ölü ve 30.000 yaralı kalmıştır.⁷⁷

İsrail'in bu denli sert bir kuşatma ile birçok sivilin ölmesine yol açacak bir operasyon düzenlemesinde, FKÖ'nün sonunun getirilerek Filistin'in mücadele azminin kırılmak istenmesi yer almaktadır. Bu şekilde İsrail, Arafat'ın önderliğini yok etmek ve bu şekilde O'nun birleştirdiği Filistinlileri farklı gruplara ayırarak en sonunda bölgeden atmak düşüncesini uygulamaya koymak istemiştir.

Beyrut Kuşatması'ndan Arafat ve beraberindekiler sağ olarak kurtulmuş ve Arafat ateşkesi kabul etmiştir. Fakat FKÖ ve Filistin için en büyük sorun Lübnan'dan da çıkma zorunluluğunun yaşanmış olmasıdır. Tıpkı Ürdün'den çıkışta yaşandığı gibi Lübnan'dan çıkış sürecinde de FKÖ'nün plansızlık ve programsızlık sorunu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni de İsrail'in son derece ağır ve hukuk dışı olan saldırıları ve müdahaleleridir.

⁷⁷ Yaşar, Özcan ve Kor, a.g.e., s. 64.

2.2.4. Filistin Devletinin İlanı (1988)

İsrail'in ilanından sonra geçen 40 yıllık bir süre zarfında Filistin, kendisini uluslararası siyasal alanda kabul ettirebilmek adına büyük bir mücadele vermiştir. Yaser Arafat'ın kimliği ve FKÖ'nün birleştiriciliği neticesinde de Filistin kendisini ifade edebilecek ve bu şekilde İsrail'in baskısı altında ne tür sıkıntılarla karşılaştığını açıklayabilecek bir siyasal kimlik edinmiştir.

ABD'nin de 1980'ler başında FKÖ'yü siyasal olarak muhatap alması Filistin'in geleceği adına önemli bir adım olmuştur. Böylelikle FKÖ, meşru bir siyasal aktör olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin ve genel dünya kamuoyunun verdiği destekle de Arafat liderliğinde FKÖ, 12 Kasım 1988 tarihinde, Tunus'ta sürgünde olduğu süreçte bağımsız Filistin devletini ilan etmiştir. İlanın ardından Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 50'den fazla ülke bağımsız Filistin'i tanımıştır.⁷⁸

Filistin'in kısıtlı bir çevrede tanınması, büyük ölçüde İsrail'in yaratmış olduğu siyasal baskıdan dolayıdır. ABD başta olmak üzere kendisi ile iyi ilişkilere sahip olan birçok ülkede de Filistin'in meşru olarak tanınmaması konusunda görüşmeler yürüten İsrail bu şekilde Filistin'i uluslararası konjonktürün dışında tutmayı belirli ölçüde başarmıştır. Hatta bu çaba öylesine başarılı olmuştur ki bazı Arap ülkelerinin dahi Filistin'i tanıma konusunda son derece temkinli yaklaşıtları gözlemlenmiştir. Böylelikle Filistin tanınmış olsa bile siyasi, finansal ve askeri destek alması uzun yıllar içerisinde olabilmıştır.

Filistin'in bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışında siyasal ve diplomatik faktörlerden ziyade, İsrail'in varlığına karşı yürütülen mücadelenin büyük etkisi bulunmaktadır. Bilhassa taraflar arasındaki anlaşmazlıkların silahlı yöntemler ile çözülmeye çalışılması Filistin'in kendisini savunması adına gerçek bir silahlı yapı kurmasını zorunlu kılmıştır ki Filistin toprakları üzerinde bunu ilk gerçekleştiren Yahudi yerleşimciler olmuştur. Filistin'de sayıları giderek arttığı dönemde Yahudi yerleşimciler kendi silahlı birliklerini kurma yoluna gitmişlerdir.

⁷⁸ Davutoğlu, a.g.e., s. 144.

İsrail cephesinden bu ilan değerlendirildiğinde, Filistin'in sürgünde bile olsa bağımsız bir devlet olarak ilan edilmesine İsrail'in tepkisi çok büyük ölçekli olmuştur. Türkiye başta olmak üzere, doğrudan iletişiminin olduğu ve Filistin'i tanıyan tüm ülkelere bürokratik düzlemde tepki gösteren İsrail, FKÖ ile ABD'nin arasındaki iletişimden de büyük ölçüde rahatsız olmuştur.⁷⁹ Bu nedenle de Filistin'in ilanına ani ve sözlü olarak sert tepkiler verilmiştir. Bu durum İsrail'in dünya kamuoyundaki negatif görüntüsünü daha da pekiştirmiştir.

BM gibi uluslararası etkinliği olan örgütler açısından da Filistin'in tanınması bir sorun teşkil etmektedir. Buna göre yine İsrail'in baskısı altında birçok BM üyesi devlet, Filistin'in kurum içerisinde meşru bir zeminde ele alınmasına onay vermemişlerdir. Çeşitli finansal yardımlar dışında Filistin'in konumu ve siyasi durumu değerlendirmeye tabi tutulmamış ve böylelikle uluslararası arenada Filistin yalnızlığa itilmiştir. Siyasi anlamda da yaptırım gücü ve tanınma durumu söz konusu olmamasından dolayı da Filistin bu durumu kendisi lehine değiştirememiştir.

Arafat'ın liderliği, Filistin devletinin ilanı ile birlikte daha fazla önem kazanmış ve Arap camiasında sahip olduğu değer de yükselmiştir. İsrail'e karşı cesur bir tavır ile hem siyasi hem de askeri alanda atılımlar gerçekleştirmesi O'nun isminin hem Filistinliler hem de diğer birçok Arap birey için değerli addedilmesini sağlamıştır. Her ne kadar İsrail'e karşı direniş içerisinde olsa da Filistin-İsrail sorununun çözümü açısından Arafat barışçıl metotların benimsenmesi adına da bir irade ortaya koymuştur. Böylelikle uzun yıllardır çözümün uzak gözüktüğü Filistin-İsrail sorununda ilk kez bir tarafın resmi düzeyde adım attığı görülmüştür. Özellikle de Arap-İsrail çekişmesi sonrası Arap tarafında Arafat kendi inisiyatifini kullanarak bir adım atmıştır.

Filistin'in bağımsız bir devlet olarak ilanı sürecinde FKÖ'nün kimliği de ön plana çıkmıştır. Fakat FKÖ, devlet ilanına giden yolda politikalarında ciddi oranda değişikliğe gitmiştir. Bunun en önemli göstergesi 1980'lerin ortasına kadar İsrail'in yok edilmesine dek erişen siyasal algının zaman içerisinde İsrail ile müzakere

⁷⁹ Erkan Ertoşun, **Filistin Politikamız: Camp David'den Mavi Marmara'ya**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013, s. 166.

edebilecek düzeye gelmiş olmasıdır.⁸⁰ FKÖ ve Arafat, bir devlet formatında uluslararası sahneye çıktıkları andan itibaren diplomasinin gereklerini yerine getirmek adına politikalar geliştirmişlerdir. Yine de FKÖ'nün ve Arafat'ın bu değişimi Filistin'in daha kuruluş aşamasında kendi içerisinde fikri bölünmeler yaşamasına neden olmuştur.

Öte yandan Filistin'in bir devlet olarak siyaset sahnesine çıkması, aynı zamanda ciddi anlamda güçlü bir siyasi mesajdır; bağımsızlık ilanına dek geçen süre içerisinde çoğunlukla silahlı mücadele ve protesto gösterileri özelinde ortaya çıkan Filistin'in kendisini ifade etme çabaları Filistin'in bağımsız bir devlet olarak ilanı ile birlikte ciddi bir siyasi zemine taşınmıştır. Bu hamlesi ile Filistin, 20. yüzyılın başından bu yana bir türlü çabaları anlaşılamayan bir ülke olmaktan çıkarak artık kendisini meşru bir zeminde ifade etme şansını bulan ülke haline gelmiştir.

İngiltere Filistin topraklarını terk ederek hâkimiyetin büyük bir çoğunluğunu Yahudilere bıraktığında, sorunun Yahudilerin mutlak egemenliği ile birlikte çözüleceğini düşünmüştür. Fakat Filistin topraklarındaki alan paylaşımının âdil bir şekilde gerçekleştirilmemesi ve Arap tarafının düşüncelerinin göz ardı edilmesi aslında İngilizlerin arkalarında kötü bir miras bırakmalarına yol açmıştır. Bu mirasın da bir getirisi olarak Araplar kendi siyasal geleceklerini zorlu şartlar ve silahlı çatışmalar altında ilan etmek zorunda kalmışlardır. İngiltere'nin konuya dair çözüm yaratması beklenirken özellikle Arapları çözümün dışında değerlendirmesi bu sorunlu zemini hazırlamış ve Filistin de bağımsızlığını bu sorunlu zemin üzerine inşa etmiştir.

Filistin devletinin dünya kamuoyuna duyurulmasına giden yolda aslında FKÖ kendisini yenilemiş ve çeşitli muhalif görüşlere rağmen kararlarını ortak olarak almayı başarmıştır. İsrail ile ilişkiler konusu dışında da farklı anlaşmazlıkları bulunan FKÖ'yü oluşturan gruplar bu anlaşmazlıkları FKÖ çatısı altında gidermişlerdir. Bu durum hem FKÖ'yü güçlendirmiş hem de FKÖ'nün Filistin devletinin tek siyasal temsilcisi olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Arafat, Ürdün

⁸⁰ Veysel Ayhan, "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam", **Ortadoğu Etütleri**, C. 1, S. 1, (Temmuz 2009), s. 113.

ile yaşanan çekişmeye de son vererek kendisinin ve FKÖ'nün elini güçlendirmiştir.⁸¹ Ürdün Filistin sorununda en aktif rolü üstlenmiş ülkelerdendir ancak FKÖ'nün güçlenmesi ile yaşanan güç mücadelesinde Ürdün FKÖ'nün liderliğini kabul etmiştir. Filistin'in ilanına giden yolda Arafat bu şekilde siyasal olarak bütünlüğü sağlamış ve elini İsrail karşısında güçlendirmiştir.

Aslında Filistin'in bağımsızlık ilanı ABD için de bir tehdit olarak görülebilir. Dolaylı olarak Sovyetler Birliği'nin Filistin'in bulunduğu bölgeye destek vereceğine dair açıklamaları neticesinde, bölgede İngiltere'nin çekilmesi ile büyük ölçüde birlikte hareket eden ABD ve İsrail bu durumu bir tehdit olarak algılamışlardır. Her ne kadar Soğuk Savaş'ın son dönemleri yaşanıyor olsa da bölgeye Sovyet güçlerinin ya da Sovyet silahlarının getirilmesi öncelikle İsrail, daha sonrasında ise ABD için bölgenin kaybı anlamını taşımaktaydı. Bu şekilde Filistin, bağımsızlığını ilan ederken aynı zamanda uluslararası konjonktür için de kendisini daha etkili bir aktör yapacak fırsatı yakalamıştır.

2.3. Toplantılar Süreci ve Filistin Sorununa Çözüm Arayışı

2.3.1. Madrid Konferansı

Filistin-İsrail çatışması sürecinden Filistin'in dışarıda bırakılarak sürecin tamamı ile diğer Arap devletleri ile İsrail arasında geçtiği bir dönemin sona erdirilmesi konusunda Filistin'in baskısı 1990 yılında sonuç vermiştir. ABD önderliğinde bir toplantılar dizisinin gerçekleştirilmesi ve konunun birincil muhataplarının aynı masada sorunu tartışmaları gerektiği konusunda mutabakat sağlanmıştır.

Böylelikle 30 Ekim 1991'de, Sovyetler Birliği, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün ve Filistin heyetlerinin katılımı ile bir barış konferansı düzenlendi. Konferansın temel hedefi, İsrail ile diğer Arap ülkeleri ve Filistin'in bir platformda sorunlarını tartışmaları ve daha sonrasında ise Filistin'in durumu ile ilgili adımları atmaları yönünde olmuştur. Filistin'in Ürdün-Filistin delegasyonu adı altında temsil edilmesi

⁸¹ İrfan Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, ss. 51-52.

rahatsızlık yaratsa da İsrail tarafının FKÖ'yü belirli oranda siyasi olarak tanınması Madrid Konferansı'nın en önemli olayıdır.⁸²

Fakat bununla birlikte, İsrail ile Filistin arasındaki toprak paylaşımı ve Filistin'in siyasi olarak nasıl bir devlet olacağı konusundaki tartışmalar neticesinde, Madrid Konferansı'nın beklenen sonuçları doğurmadığı görülmüştür. Özellikle İsrail'in Filistin'e kısıtlı bir özerklik vermek konusundaki ısrarı ve Filistin tarafının siyasi ve askeri baskıdan uzak olmak ile birlikte Doğu Kudüs'ü başkent olarak seçen bir bağımsız devlet kurma konusundaki ısrarı görüşmeleri çıkmaza sokmuştur.⁸³

Madrid Konferansı FKÖ açısından kendisini ifade edebilmek ile birlikte kendisini siyasi alanda tanıtabilmek açısından da önemli bir başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda saldırgan tutumlarını Birinci Dünya Savaşı'ndan beri sürdüren İsrail'in Madrid Konferansı ile birlikte düşmanca tutumlar sergilediği ve siyasi olarak anlayamadığı ülkelerle aynı masada yer alması konusunda ehlileştirilmesi mümkün olmuştur. Bu durum, gelecekte İsrail'in siyasi akışın bir parçası olması ve diğer aktörleri de tanınması adına önemli bir adımdır.

2.3.2. Oslo Süreci

Filistin-İsrail sorununda, tarafların tam olarak birbirlerini ilk kez muhatap olarak gördükleri ve kalıcı bir barış için mutabakata vardıkları Oslo süreci, Filistin'in İsrail tarafından tanınarak aynı topraklarda meşru haklar ile hayatını sürdürebilmesi açısından hayati bir değer ifade etmektedir.

13 Eylül 1993 yılında imzalanan İlkeler Bildirgesi'nde FKÖ, Filistin halkının yasal temsilcisi olarak çeşitli güvenlik taahhütleri vererek İsrail ile doğrudan ilişkiler kurarak bir arada yaşamayı kabul ettiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda İsrail, dönemin Başbakanı İzak Rabin ile birlikte, tam olarak gerçekleşmese de FKÖ'yü tanımış ve onunla müzakere etmeyi kabul etmiştir. Bu tam olarak Filistin'in

⁸² Aras, **a.g.e.**, s. 94.

⁸³ Özkoç, **a.g.m.**, s. 178.

tanınması anlamını taşımasa da Filistin'in İsrail ile aynı masaya oturması hakkının tanınması Filistin için önemli bir ilk adımdır.⁸⁴

Oslo'da atılan ilk adımda FKÖ de önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Bunların başında silahlı direnişin sonlandırılması ve Filistin içerisindeki küçük ölçekli silahlı grupların eylemlerinin sonlandırılması konusunda FKÖ, İsrail'e karşı olumlu yönde bir taahhüt vermiş ve böylelikle de iki taraf arasındaki çatışmanın silahlı olarak değil, eğer süreceksse de diplomasi alanında devamlılığının sağlanmasını teyit etmiştir.

Oslo sürecinin ikinci aşaması olan Taba Anlaşması ve El-Halil Protokolü de Eylül 1995'te imzalanmıştır. Bu anlaşma ile tam olarak netleştirilememiş olsa da Filistin ve İsrail'in bölgedeki toprak paylaşımına dair ilk resmi kararlar alınmıştır. İsrail, kendisi için çok önemli olan ve uzun yıllardır işgal altında bulunan Batı Şeria'yı da resmi olarak bu anlaşma ile topraklarına katmıştır. Her ne kadar Oslo sürecinin ikinci aşamasında Filistin topraklar elde etmiş olsa da Filistin'in atacağı her adımın İsrail'in kontrolünde gerçekleşecek olması sebebi ile anlaşmanın ve imzalanan protokollerin büyük ölçüde İsrail'in lehine olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁵

Sürecin genel çerçevede olumlu olarak işlemesine karşın, dönemin İsrail Başbakanı İzak Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi ile birlikte barış görüşmeleri nihai sonucuna erişememiştir. Rabin'in yerine gelen Benyamin Netanyahu'nun popülist ve milliyetçi yaklaşımları sebebiyle 1993 yılında başlayan barış sürecinde ciddi aksamalar yaşanmıştır. Netanyahu, İsrail'in Filistin ile barış yapmasına olan karşıtlığıyla bilinen bir lider olarak sürecin tekrar 1970'li ve 1980'li yıllara dönmesinden yana tavır koymuştur.⁸⁶

Netanyahu, Filistin ve Arafat ile uzlaşma içerisinde olmak istemese de ABD'nin baskısı sonucu Filistin tarafı ile görüşmeyi kabul etmiş ve temeli Filistin'in terörizme karşı tavır sergilemesi ve iki ülkenin net sınırlarının çizilmesi konusunun

⁸⁴ Gilbert Achar, **Kaynayan Ortadoğu**, İstanbul: İthaki Yayınları (çev.: Rida Şimşekel), 2004.

⁸⁵ Edward W. Said, "The Real Meaning of the Hebron Agreement," **Journal of Palestine Studies**, V. 26, N. 3, (1997), s. 33.

⁸⁶ S. Gülden Ayman, "Filistin Çıkmazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği," **Akademik Ortadoğu**, C. 3, S. 2, (2009), s. 49.

bir an evvel sonuca vardırılmasını taahhüt eden Wye River ve Şarm el Şeyh Memorandumu'nu imzalamıştır.⁸⁷ Bu şekilde İsrail, Filistin'i kısıtlamayı düşünürken, aynı zamanda dünya kamuoyu önünde Filistin'i tanımayı da bir ölçüde kabul etmiştir. Gerektiği şekilde Filistin'in haklarını kendisine vermese de İsrail, Filistin'in topraklarında yer aldığını ve bu toprakları Filistin ile paylaşması gerektiği konusunda bir kabullenme içerisine girmiştir. Aynı zamanda Arafat, Filistin sorunu konusunda hem Filistin içerisinde hem de Arap camiası içerisinde tek yetkili kişi olduğu konusunda net bir tavır ortaya koymuştur. Bu şekilde dünya kamuoyu söz konusu meselede Arafatı Arap tarafı için tek muhatap olarak kabul etmiştir.

2.3.3. 2000 Camp David Zirvesi

Belki de Filistin sorunu hakkındaki en önemli nokta olan Camp David Zirvesi, 2000 yılının Temmuz ayında, ABD'de, ABD Başkanı Bill Clinton, dönemin İsrail Başbakanı Ehud Barak ve Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Yaser Arafat'ın katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Toprak paylaşımı, bölge ekonomisi, iki tarafın silahlanması, terörizm, uluslararası tanınma, tazminat ve Filistin'e mali yardım konularının ele alındığı zirvede, iki tarafın büyük ölçüde kendi tezleri ve görüşleri üzerinde ısrarcı olmaları sebebi ile net bir sonuç alınamamıştır. Özellikle İsrail tarafının, daha önceki barış görüşmelerinde takınmış olduğu ılımlı ve uzlaşmacı tavrın aksine, ülkedeki milliyetçi kesimin baskısı ile Filistin'in beklentilerine karşı tavır sergilemesi Camp David'in amacına ulaşmaması konusunda etkili olmuştur. Aynı zamanda Barak'ın tutumu ve İsrail kamuoyunun baskısı, Kudüs'ün statüsü sorunu temelinde iki tarafın milliyetçi kesimlerinin yeniden silahlı eylemleri tercih etmeleri adına bir tahrik unsuru da taşımıştır. Camp David Zirvesi'nin sonunda taraflar barış sürecinin devam etmesi adına karar almış olsalar da süreç beklendiği gibi sürmemiş ve tarafların çatışması devam etmiştir. Filistin adına Camp David'in en önemli sonucu, dünya kamuoyunun barış süreci hakkında giderek Filistin'i daha haklı bulması ve Arafat'ın daha güvenilir bir lider olarak görülmesidir. Öte yandan Barak ve İsrail, süreçte isteksiz

⁸⁷ Çubukçu, a.g.e., s. 87.

taraf olarak nitelendirilmiş ve attıkları adımların herhangi bir şekilde barışa hizmet etmediğine kanaat getirilmiştir.⁸⁸

Camp David'in başarısızlığı, büyük ölçüde Filistin ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinin bundan önceki adımlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Filistin İsrail'e olan güvenini kaybederken, İsrail'den beklentilerini elde edememiş ve bu nedenle de silahlı eylemlerinin dozunu arttırmıştır. İsrail'in tezine göre sürecin çözümü tam olarak silahlı şekilde yürütülecek operasyonlardadır. Fakat Filistin tarafı da artık kendisine karşı gösterilen uzlaşmaz ve kanlı tepkilere karşı koymak adına meşru müdafaa hakkını kullanacağını tüm dünya kamuoyuna ifade etmiştir.⁸⁹

2.4. İntifada Süreçleri

2.4.1. Birinci İntifada (1987-1993)

Filistin'in direnişi adına zaman içerisinde meşru bir konum elde eden FKÖ'nün Lübnan ve Ürdün'den dışarı çıkarılması FKÖ'ye tam bir rakip olmasa da kendi başına İsrail'e karşı direniş gerçekleştirmek arzusunda olan HAMAS örgütünü ortaya çıkarmıştır. İsrail tarafından "terör örgütü" olarak nitelendirilen ve hiçbir zaman tanınmayan HAMAS zaman içerisinde güçlenmiştir. Bu gücün temelinde de Filistin'in direnişini tarihe geçiren Birinci İntifada sürecinin büyük bir etkisi bulunmaktadır.

8 Aralık 1987 tarihinde, Gazze'de bir Yahudi vatandaşına ait olan kamyonetin Filistinli işçileri taşıyan bir araca çarpması sonucu dört Filistin vatandaşının ölümü ve dokuz kişinin de yaralanması Birinci İntifada sürecinin fitilini ateşlemiştir. HAMAS destekçileri olayı protesto etmek adına sivil itaatsizlik eylemleri başlatarak İsrail karşıtı protestolar düzenlemiştir. Zaman içerisinde Batı Şeria'ya kadar yayılan eylemler, Filistin halkının öfkesinin de bir yansıması olmuştur. Aynı zamanda İsrail birlikleri de isyanı durdurmak adına ciddi bir baskı ve orantısız güç uygulamıştır. Özellikle İsrail birliklerinin ağır silahlarla düzenledikleri

⁸⁸ Özkoç, a.g.m., ss. 187-189.

⁸⁹ Marwan Bishara, **Filistin/İsrail: Barış veya İrkçılık** (çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Kitap Yayınevi), 2003.

saldırıları sonucu, 1987 ile 1993 yılları arasında süren ve parça parça Filistin topraklarının her yerine yayılan Birinci İntifada süreci içerisinde yaklaşık 1,500 kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁰

Birinci İntifada'nın en önemli özelliği, her ne kadar Filistin içerisinde birbirinden ayrı hareket eden grupların varlığı söz konusu olsa da bu grupların artık hiç ayrılmamak üzere bir araya gelmiş olmalarıdır; bundan sonra yaşanan ayrılık sadece siyasal anlamdadır. Bunun ötesinde İsrail, gerçek anlamda ilk kez Filistin'in bu şekilde kendisine karşı birleştiğini görerek belirli oranda bir korku yaşamıştır. Birinci İntifada süreci içerisinde İsrail mallarının boykot edilmesi ve çok sayıda askeri zayıtın verilmesi İsrail'in süreçte gerilemesine neden olmuştur. Fakat Birinci İntifada her ne kadar şiddet içerikli bir süreç olarak görülse de 1991 Madrid Konferansı ve 1993 Oslo görüşmeleri gibi iki önemli barış sürecinin de başlangıcını teşkil etmiştir. Filistin'in hali hazırda barış istediği ve meşru haklarını talep ettiği bir noktada İsrail de barıştan yana olmanın zorunluluğunu daha iyi anlamıştır.

2.4.2. İkinci İntifada (2000-2005)

Filistin'de kalıcı bir barışın sağlanması adına gerçekleştirilen Camp David Zirvesinin beklenen sonuçları ortaya çıkarmamasının yanı sıra İsrail'in saldırgan tutumunu arttırması neticesinde Filistinlilerin tepkileri giderek büyümüştür. Artık uluslararası alanda da seslerini duyurmaya çalışan Filistinliler için silahlı direnişin tek çare olarak görülmesi de Filistin-İsrail ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. O tarihe kadar kısmi olarak silahlı direnişi tercih eden bazı grupların varlığı söz konusu iken Camp David sonrasında Filistin kendi kaderini tayin etmek adına silahlı direnişi tek yol olarak görmüştür. Durumu bu denli trajik hale getiren ise İsrail'in uzlaşmacı olmaması, saldırgan tutumu benimsemesi ve devam ettirmesidir.

Nitekim dönemin İsrail'deki muhalefet lideri ve eski bir asker olarak Ariel Şaron Kudüs'teki El-Aksa Camii'ni ziyareti sırasında, beraberindekiler ile birlikte provokatif bir tutum sergilemesi Filistinlilerin tahrik olmalarına sebebiyet vermiştir. Zaten hiçbir siyasal, ekonomik ve sosyal beklentisi gerçekleştirilmeyen Filistinliler, bu olay karşısında direnişlerinin ikinci aşamasını başlatma kararı almışlardır. Her ne

⁹⁰ Yaşar, Özcan ve Kor, **a.g.m.**, s. 64.

kadar tam olarak organize olamamışlarsa da Filistin’de dalga dalga yayılan bir direniş süreci söz konusudur.⁹¹ Bu direnişe karşı İsrail ordusunun da tepkisi geçmiş yıllara göre daha sert olmuş ve beş yıl süren İkinci İntifada döneminde 5200 Filistinli hayatını kaybetmiştir. Aynı zamanda Filistinliler tarafından gerçekleştirilen eylemlerde ise 1100 kişi yaşamını yitirmiştir.⁹²

İkinci İntifada’nın geneline bakıldığında, süreç içerisinde, 2004 yılında Yaser Arafat’ın hayatını tartışmalı bir şekilde kaybetmesi, Filistinlilerin öfkесinin 2005 yılına dek hiçbir şekilde dinmemesini sağlamıştır. İsrail’in de bu çatışmalar içerisinde neredeyse kendi eli ile yedinci senesinin sonunda bitirdiği Oslo sürecini sekteye uğratması ve en önemlisi Camp David görüşmelerinde uzlaşmaz tutum sergilemesi İkinci İntifada’nın giderek dünya kamuoyu açısından daha fazla meşru bir eylem olmasına yol açmıştır. Filistinlilerin Arap camiasından yeterince göremedikleri desteği Batı dünyasından ve Türkiye’den görmesi de Filistin’in İsrail’e karşı kendi politikalarını kendi bildiği şekilde belirlemesinin yolunu açmıştır.

2.5. 2000’den Bugüne Filistin Sorununun Durumu

Camp David sonrası süreç ve İkinci İntifada’nın ortaya çıkışı, Filistin sorununa çözüm bulunması adına atılması muhtemel tüm adımların büyük ölçüde önünü kesmiştir. Özellikle de Camp David sırasında ve sonrasında İsrail tarafının sorun çözmeye yönelik olmaktan çok sorun yaratma konusundaki çabası, kalıcı barışın yaratılabilmesi adına temel olan tüm faktörleri ortadan kaldırmıştır. Böylelikle İsrail konuyu askeri boyuta taşıyarak bu konuda güçlü olan elini daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır.

2000 yılı sonrasında konuya dair en önemli gelişme, İsrail’in, Filistin topraklarındaki gücünü arttırmak adına farklı yöntemleri benimsemesidir ki bunların başında, Filistin topraklarına yerleştirilmeleri söz konusu olan Yahudi vatandaşları için alan yaratma konusunda, İsrail ordusunun saldırgan ve can yakan tutumudur. 1970’li yıllardan bugüne kadar ABD başta olmak üzere birçok devlet, İsrail’in Filistin topraklarında yerleşimciler konuşlandırmak sureti ile nüfuz alanını

⁹¹ Mouin Rabbani, “Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası,” Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**, İstanbul: Everest Yayınları, 2002, s. 135.

⁹² Yaşar, Özcan ve Kor, **a.g.e.**, s. 118

genişletme çabasını hoş karşılamamış ve sıkça eleştirmişlerdir. 2015 yılına dek geçen zaman içerisinde İsrail bu politikasından vazgeçmediği gibi politikasını kabul ettirebilmek adına da ciddi bir şiddet ve terör uygulamıştır.⁹³

İsrail'in şiddet temelinde oluşturmuş olduğu baskı politikası ve bu politikanın eseri olan katliamlar yeni değildir. Fakat 2000'li yıllar içerisinde Filistin'in dünya tarafından giderek daha fazla "mağdur olan taraf" şeklinde değerlendirilmesi, İsrail'in elini gçszleştirmiştir. Uzun yıllar boyunca, HAMAS, El-Fetih ve en nihayetinde FKÖ gibi örgütlerin isimlerini kamuoyunun önün çıkartarak süreci kendi lehine çevirmek istese de İsrail, kendi uyguladığı silahlı baskı ve tehdidin ne denli zarar verici olduğunu sürekli gizlemeye çalışmıştır. Fakat 2000'li yıllar itibari ile dünya kamuoyundaki bu algı ortadan kalkmıştır.

İsrail'in bu noktada en ciddi operasyonları 2008 ve 2012 yıllarında gerçekleştirdiği operasyonlardır. İsrail'in Hamas tarafından vurulduğunu iddia ederek başlattığı "Dökme Kurşun Operasyonu" adını verdiği saldırılarda 1000'in üzerinde sivilin hayatını kaybetmesi, aslında İsrail'in Filistin sorunu karşısında tutumunun hiç değişmediği gibi Filistin'in yıllardır süren mağduriyetinin kamuoyu tarafından giderek daha geniş çaplı anlaşılması İsrail'in saldırılarını bahane etme şeklini de değişime uğratmıştır.⁹⁴ İsrail yönetiminin Filistin sorununa dair net çözümlere ulaşılmasına yakın süre zarfında sergilemiş olduğu bu saldırgan tavır, aslında, hiçbir şekilde çözüme yönelik tavır sergilemediğinin göstergesidir.

2000 sonrası politik ve askeri anlamda geleceği etkileyecek ve dünya kamuoyuna mal olan İsrail saldırılarından bir diğerisi de 2012 yılının Kasım ayında gerekleşendir. Bu saldırının genel olarak çerçevesine bakıldığında, aslında İsrail'in 2000 sonrasında kendi içinde ve kendi dış politikasının değişimi konusunda baskı yapan aktörler nezdinde giderek ılımlı hale gelmeye çalışan dış politikası, hükümet yapılanması ve askeri makamlar tarafından sürekli hırpalanmış ve saldırganlaştırılmıştır. Bunun en önemli yansıması da şüphesiz Filistin üzerindeki operasyonlardır. 2012 yılında seçimlerin etkisi, HAMAS'ın politik anlamda daha fazla taraf açısından tanınabilecek bir siyasal örgüt olarak görülmesi ve İsrail'in

⁹³ İbrahim Efe, "İsraili Yerleşimci Terörü", **Ortadoğu Analiz**, C. 7, S. 70, (2015), s. 66.

⁹⁴ Selin M. Bölme, "Gazze'de Katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu", **SETA Analiz**, S. 3, (Ocak 2009), s. 11.

üzerindeki suçlanma endişesi, bir kez daha İsrail'in masum gösterilerek Filistin'in suçlu gösterilmesini İsrail'in çabalarıyla zorunlu kılmıştır. Bu şekilde de İsrail kanadı, kendisi için haklılık teşkil edebilecek bir saldırının arayışına girmiştir ki bu saldırı aslında İsrail'in hiç de beklediği türden sonuçları ortaya çıkarmamıştır. Çünkü 1990'lar itibari ile ivme kazanan ve 2000'ler itibari ile hızlanan İsrail karşıtlığı ve eleştirileri bu saldırı öncesi ve sonrasında daha da artmıştır.⁹⁵ Saldırı sonrası 200'e yakın Filistinli sivil hayatını kaybetmiştir. Fakat can kayıplarının ötesinde, İsrail'in giderek kaybolan uluslararası prestiji ile birlikte, dünyadaki birçok siyasetçi açısından İsrail gerçek anlamda Filistin sorununun tetikleyicisi olarak görülmüştür.

Kasım 2012 saldırılarının derinine inildiğinde ise yine aynı tarihlerde BM'de Filistin için gerçekleştirilecek olan "üye olmayan gözlemci devlet statüsü" oylamasının etkisi görülmektedir. Oylama öncesinde gerçekleştirilen operasyonlar ile genel olarak bir gözdağı verilmeye çalışılsa da 29 Kasım 2012 tarihindeki oylamada 138 evet, 9 ret ve 41 çekimser oy kullanılarak Filistin BM'de üye olmayan gözlemci devlet statüsü kazanmıştır.⁹⁶

Her ne kadar bu durum tam anlamı ile bir devlet olarak tanınma emaresi olarak görülme de Filistin'in BM içerisinde diğer ülkeler tarafından destek görmesi ve muhatap alınması, Filistin tarihi açısından ciddi bir dönüm noktasıdır. Bu şekilde Filistin, "devlet" başlığı altında uluslararası politikada yerini alırken, sorunları ile ilgili herhangi bir şekilde başka devletlerin sürece müdahale etmesine gerek kalmadan uluslararası politikada muhatap bulma şansını elde etmiştir.

İsrail cephesinde ise belki de Filistin sorunu tarihinde ve özellikle de 2000'ler sonrasında en önemli ve en dikkat çekici olay Filistin'in bu denli politik ve manevi destek toplamış olmasıdır. Bu durum İsrail'in sürekli olarak Filistin sorunu nezdinde kendisini ve operasyonlarını haklı göstermesi açısından bir engel teşkil etmiştir. Böylelikle 2000 yılı itibari ile Filistin'in sadece cephede değil, uluslararası politikada da İsrail'e rakip olması tehdidi ortaya çıkmıştır.

⁹⁵ Selin M. Bölme, "İsrail'in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı", **SETA Analiz**, S. 55, (Kasım 2012), ss. 8-11.

⁹⁶ Sittika Ballı, **Filistin Sorununda FKÖ ve HAMAS Faktörü**. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi. Kırşehir. 2013, s. 103.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ VE FİLİSTİN SORUNUNDA TÜRKİYE: TÜRKİYE’NİN AK PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDEKİ FİLİSTİN POLİTİKASI

3.1. Türk Dış Politikasının Genel Çerçevesi

Türk dış politikasının inşa süreci Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarına denk gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında giderek uluslararası sistemden uzaklaşan ve kendi iç sorunlarını çözme konuları üzerine odaklanan siyasal sistem, bir sonraki süreçte kendisine sorun yaratabilecek olan tüm faktörleri görmezden gelmek zorunda kalmış ya da zorunda bırakılmıştır. Ancak Milli Mücadele döneminin sonunda, özellikle Avrupa’daki siyasal dengelerin de değişmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin kendisine bir dış politika kimliği belirlemesi gerekmiştir.

Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan itibaren 1950’ler, 1970’ler ve 2000’li yıllarda sürekli olarak değişim gösteren Türk dış politikasının sistematığı büyük ölçüde Türkiye’nin çıkarlarından ziyade, Türkiye’nin ortakları ile olan ilişkileri ekseninde şekillenmiştir. Türkiye’nin 1950’lerin hemen başında NATO üyeliği ve Avrupa’nın bir araya gelme sürecinin içerisinde entegre olma çabalarının bir sonucu olarak ABD ile yakınlaşması, Türk dış politikası adına önemli yönlendirici etkenlerden biri olmuştur.

Şüphesiz Türkiye’nin dış politika düşüncesi için kendi çıkarlarını da düşündüğü süreçler söz konusudur. Ortadoğu coğrafyasında 1991 yılından bu yana yaşanan çatışmaların ışığında Türkiye kendisine bölgesel anlamda birbirinden farklı dış politika yaklaşımları gerektiğinin farkına daha güçlü bir şekilde varmıştır. Son yıllarda Arap coğrafyasında yaşanan infial de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye geçmiş yıllardakinden daha etkili bir konuma gelmiştir. Geçmişte sadece, üretilen politikaları uygulayan taraf olan ve kendi dış politikasını uygulama konusunda sıkıntıları ve tereddütleri bulunan Türkiye, ciddi anlamda önem kazanmış

ve belki de bölgesel liderlik elde edebileceği bir dış politika sürecinin içerisinde yer almıştır.

Türkiye'nin dış politikasının gücü tartışmalı olarak görülse de kendisine ait kriterleri ve önemli dinamikleri söz konusudur. Eksikliklerine ve algı problemlerine karşılık Türkiye, dışarıya dönük yüzünü halen güçlü olarak göstermektedir. 2002 yılından bu yana tek başına iktidarın sahibi olan AK Parti ile birlikte Türkiye'nin dış politika konusunda değişen bir yüzü söz konusudur ve Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Bu dönem, dış politikada güç göstergesi olan tutum ve davranışların sergilendiği, bunun yanı sıra özellikle Ortadoğu ve Arap coğrafyasında liderlik planları yapıldığı bir dönemdir.

3.2. Türk Dış Politikasının Belirleyici Unsurları

3.2.1. Bölgesel ve Uluslararası Güvenlik

Türkiye, bulunduğu konum itibari ile uluslararası alanda belki de güvenlik konusunda en fazla titizlik göstermesi gereken ülkelerin başında gelmektedir. Üzerinde bulunduğu coğrafyanın yüzyıllardır bir çatışma ve bir çekişme alanı olması sebebi ile Türkiye de bu çatışma ve çekişmelerin içerisinde bulunmak durumunda kalmıştır. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü ve bölgesine hâkim olduğu dönemde bile Anadolu toprakları için güvenlik son derece kritik bir kavram olmuştur.

Bölgesel olmanın dışında, Türkiye'nin en güçlü ve en zorda olduğu dönemde dahi uluslararası alanda da kendisini güvence altına almak konusunda zorunluluğu bulunmaktadır. Ortadoğu, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Karadeniz kıyıları ve Akdeniz bölgesi gibi dünyanın politik anlamda en hareketli yerleri ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkisi bulunan Türkiye, bu bölgelerde kendisini ilgilendirmeyen konular için dahi dikkatli olmak ve süreçleri yakından takip etmek durumundadır.⁹⁷ Özellikle AB ile ilişkileri göz önünde bulundurulduğu süre içerisinde, Balkanlar ve Doğu Avrupa

⁹⁷ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt 1 (15. Baskı)**, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009, ss. 25-26.

bölgesi ile ülkenin güneyinde yer alan Suriye ve Irak'taki yaşananlar Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası güvenlik politikalarını doğrudan etkilemektedir.

Bunların ötesinde, Türkiye askeri ve politik anlamda güvenliğini koruma altına almaya çalışırken, aynı zamanda toplumsal olarak da yaşanabilecek bölgesel ve uluslararası güvenlik problemleri hususunda, toplumun yapısını hazır ve zinde tutmaya çalışmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası anlamdaki olay ve olgulara toplu olarak reaksiyonlar verdiğini de göstermektedir.⁹⁸ Kimi ülkeler açısından kendi bölgesinde yaşananları takip etmek ve sürece dâhil olmak, uzun yıllar alırken, Türkiye, bulunduğu konum ve tarihsel olarak üstlendiği rol itibarıyla diğer birçok dünya ülkesine göre güvenlik konusunda daha fazla hassas olma zorunluluğuna sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir mirasın üzerine inşa edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, tıpkı Osmanlı gibi kimliğini ve halkını güvenlik hususunda korumak ile yükümlüdür. Osmanlı'dan çok uzun yıllar sonrasında, Türkiye'nin hemen yakınında bulunan coğrafyanın bir terör alanı haline gelmesi, aynı zamanda Türkiye'nin uzun yıllardır kendi topraklarında terör sorunu ile mücadele ediyor olması bu noktada ülkenin kendisine uygun ve etkinliği olan bir güvenlik sistemi geliştirmesini zorunlu kılmıştır.

Böylelikle Türkiye'nin özellikle bölgesel konulardaki güvenlik tartışmalarında ön saflarda yer alması beklenmektedir. Fakat ABD başta olmak üzere, dünya üzerindeki birçok büyük ölçekli devletin bölgede söz sahibi olması, Türkiye'nin öncül role sahip olmasını engellemektedir. Yine de bu noktada, AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye'nin bölgesindeki güvenlik konularına dolaylı olarak da olsa katıldığı fark edilmektedir.⁹⁹

Türkiye için güvenlik konusunda temel bakış açısı, mevcut süreçte, geçmişteki politikaların ve tarihsel mirasın sürdürülmesidir. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün dile getirmiş olduğu "Yurtta sulh cihanda sulh" sözü Türkiye'nin uzun yıllardır dış politikasının hammaddesidir. Her ne kadar Türkiye'nin çevresinde,

⁹⁸ Meltem Müftüler Baç, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Alfa Yayınları: İstanbul, 2001, ss. 183-184.

⁹⁹ Tarık Oğuzlu, "Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası", **Bilig**, S. 72, (2013), ss. 228-229.

ciddi bir çatışma baskısı ve terör tehdidi olsa da her açıdan Türkiye'nin öncelikli tercihi diyalog ve iletişim olmuştur. Bu şekilde Türkiye, kendisini güvenlik konularının en ciddi noktalarında bile bir diplomasi ülkesi olarak tanıtmaya gayret göstermektedir.¹⁰⁰

Bir noktada bu durum, Türkiye'nin hali hazırda gergin olan bölgesel sorunları tırmandırmak yerine bu sorunlara çözüm bulmak açısından aldığı sorumluluğun da bir göstergesidir. Söz konusu sorunların çözümü açısından Türkiye Batı'nın bölgedeki sözcüsü ya da arabulucusu gibi gözükse de süreci yönetmek adına kendi çıkarları doğrultusunda sorumluluk almaya çalışmaktadır.

Güvenlik konusunda kendisini belirli bir noktada konumlandırma aşamasındaki Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesi izolasyon ve tarafsızlık gibi politikalar izlemeye çalışmış, kısmen başarı elde etmiş, fakat savaşın sona ermesi ile birlikte bir taraf seçmek zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana sürdürülen Batı eksenli politikalar ile birlikte ülke öncelikle BM'nin önemli bir parçası olmak adına ABD ile iyi ilişkiler sahibi olmuş, daha sonrasında ise NATO'nun bir üyesi olmuştur. Aynı zaman dilimi içerisinde Avrupa'nın bütünleşme çabalarının da içerisine dahil olmak isteyen Türkiye'nin genel olarak güvenlik algısının Batı eksenli ve Batı'nın müttefikliğine dayanan bir sistematığının olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰¹

Bu durum Türkiye'nin bir bakıma mecburiyeti olarak da ortaya çıkmıştır. 1950'lerde insanların çok büyük bir bölümü Müslüman olan Türkiye için komünizm ve Sovyetler Birliği askeri ve sosyal bir güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve bu nedenle de Batılı ülkeler ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Bir bakıma Türkiye, NATO üyeliği sonrasında kendi doğusunda bulunan ülkeler ile ortak güvenlik politikaları belirlemek adına kapıları kapatmıştır. Türkiye ABD'nin güvenlik etkisi altına girdiğinden bu yana konuya dair adımları Türkiye'nin dış

¹⁰⁰ Sait Dinç, **Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938 - 1965)**, Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayını, 2008, s. 16.

¹⁰¹ Paul Luif, Sabiha Senyücel Gündoğar ve Ceren Zeynep Ak, **Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait (Dış Politika Analiz Serisi-9)**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 37.

politikadaki güvenlik algısının gizli şekillendirici ögesi ABD'nin uluslararası güvenlik politikaları olmuştur.¹⁰²

Bu görüş 1990'ların sonuna kadar geçerli olmak ile birlikte son 15 yıllık periyot içerisinde Türkiye'nin ciddi anlamda bir değişim yaşadığı gözlemlenmektedir. Buna göre Türkiye, AK Parti'nin tek parti iktidarında doğusundaki coğrafya ile biraz daha fazla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. AK Parti'nin ve yeni Türk dış politikasının güvenlik algısında Ortadoğu ve aralarında Müslüman olmanın ortaklığı söz konusu olan Arap ülkeleri ile geliştirilecek olan ilişkiler eski yıllara nazaran daha büyük bir öneme sahiptir. Yeni Türk dış politikasının Ortadoğu'ya dair güvenlik algılamasında, güvenliğin sadece Türkiye için olmadığı, bu güvenlik isteğinin tüm bölge ülkeleri için büyük ve acil bir ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰³ Türkiye bu konudaki güvenlik çağruları ile birlikte aynı zamanda bölgenin sıkıntılı süreci içerisinde bir liderlik fırsatı da yaratmaya çalışmaktadır.

3.2.2. Siyasal Strateji

Geçmişin mirası özelinde değerlendirildiğinde Türk dış politikasının stratejisinin statükoculuk ve batıcılık ekseninde şekillendirildiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, son dönemlerinde mevcut sınırlarını korumak ve dönemin güçlü ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak adına attığı adımlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde de görülmüştür.

Atatürk'ün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile birlikte attığı adımların temelinde mevcut statükoyla uyumlu ve Batı'nın modern siyasal yaklaşımlarına paralel bir durum gözlemlenmektedir.¹⁰⁴ Bu nedenlerden ötürü Türkiye Lozan'da saldırgan davranmamış, Doğu Bloku ülkelerinden daha hızlı bir

¹⁰² Gültekin Sümer, "Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika** C. 6, S. 23, (2010), s. 80.

¹⁰³ Kemal İnat (ed.), Muhittin Ataman (ed.) ve Burhanettin Duran (ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2008**, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 394.

¹⁰⁴ Cevat Okutan ve Fulya Ereker, "Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde "Rejim" Unsuru", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 8, 2005, s.197.

şekilde BM üyesi olmuş, NATO'ya katılmış ve Avrupa'nın entegrasyon sürecinin bir parçası olmak adına ciddi adımlar atmıştır.

Ülkenin sahip olduğu kapasitenin geçmişi ve bugününe bakıldığı süre zarfında dengeleri koruma siyasetinin ön planda olduğu ve bu nedenle de bölgesel liderlik ya da öncü devlet olma hayallerinin sürekli geri planda kaldığı gözlemlenmektedir. Türkiye Batı'nın kendisi üzerindeki gücünü kabul etmiş ve bu gücün etkisinde varlığını sürdürmenin stratejik olarak politikadaki gücünün devamlılığını sağlayacağına inanmıştır.¹⁰⁵ NATO üyeliğinin Türkiye'ye bir güven duygusu aşıladığını gözlemek mümkündür; ancak gerek Türkiye'nin kendi içerisindeki terör sorunu gerekse de Ortadoğu'da 2003 yılından bu yana süren bölgesel çatışmaların yarattığı tehdit konusunda yalnız kalması, güvenlik konularının haricinde, politik anlamda da Türkiye'nin yalnız başına kalması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye zaman içerisinde süreklilik arz edecek şekilde Batı ekseninde bir politika anlayışından kurtulmayı denemiştir. Fakat Türkiye'nin uzun yıllar boyunca süren Avrupa'ya entegre olma hayali ve ekonomik anlamda Batı merkezli umutları bu durumun değişmesine çok fazla imkan tanımamıştır.

Türkiye'nin zaman içerisinde dünya politikalarına bakış açısında değişimler yaşandığı ise bir gerçektir. Bu değişimlerin temelinde Türkiye'nin giderek daha fazla kendi kararlarını verme isteğinin ortaya çıkması yatmaktadır. Bu değişim, Avrupa'ya entegre olma konusunda geri adım atma cesaretinin 1990'lı yılların sonunda gösterilmesi ve NATO'nun kıta aşırı operasyonlarının eleştirilmesi gibi noktalarda kendisini göstermiştir. Bu davranışlar Türk dış politikasının kendi içerisinde iki farklı kimlik ile hareket ettiğini de göstermektedir; bir yandan kendi yolunu çizmeye çalışırken bir yandan Batı ile olan dostluğunu bozmamak. Bu nedenle Türkiye'nin çeşitli noktalardaki değişikliklere rağmen statükocu anlayışını bozmadığı gözlemlenmektedir.¹⁰⁶ Bu kararsız tutumun temelinde, Türkiye'nin 2000'li yılların başına kadar göreceli olarak istikrarsız süre gelen siyasal ortamı ve iktidar yarışı yer almaktadır.

¹⁰⁵ Oran, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁰⁶ Okutan ve Ereker, **a.g.e.**, s. 198.

Aslında siyasal strateji açısından hem bölgesel hem de uluslararası anlamda Türkiye'nin kendini Batı'ya uyumlu olarak konumlandırması son derece doğal olarak da değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerdeki ortak nokta, güvenlik endişesi temelinde bölgesel siyasal sorunların kendisine miras kalmış olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık son 200 yılında ortaya çıkan ve yaşanan siyasal sorunların çözülmemiş olanları Türkiye Cumhuriyeti'ne birer miras olarak kalmış ve çözüm açısından Türk dış politikasının dışarıdan destek alması gerekmiştir. Bu destek Batı'nın siyasal algısında bulunmuştur. Buradan gelen her türlü siyasal, finansal ve askeri destek Türk dış politikasının statükocu ve Batı temelli durumunu sürdürmesini sağlamıştı ¹⁰⁷. Her ne kadar Türkiye, dış politikasında diyalog yöntemini benimsemiş olsa da doğrudan kendisi ya da bölgesel anlamda sorunlu olan ülkeler bundan kaçındıkça siyasal meseleler askeri meselelere dönüşmüştür. Bu nedenle Türkiye Batı müttefikliğini benimsemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişine, hatta kurulduğu ilk dönemlere bakıldığında, revizyonist politikalar izleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine yeni bir devlet kurduğunu ve kendisi üzerine baskı kuran, o yıllarda müttefiki olmayan Batılı güçlere karşı direnişçi bir tutum sergilediği görülmektedir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, ülkenin ve komşularının sınırlarının net olarak çizilmiş olması yeni bir dünya düzeninin inşası ile birlikte Türkiye de uluslararası sistemin genel yapısına uyum sağlamış, anti revizyonist politikaları daha fazla benimsemiş ve statükocu kanada geçmiştir.¹⁰⁸ Kimilerince ülkenin kuruluşundaki değerlerin reddi olarak görülse de Atatürk'ün çizdiği sınırlar dahilinde Türkiye'nin yeni bir savaş tehdidi yaşamaması ve konumunun zaman içerisinde güçlendirilmesi adına en önemli hamle olarak da nitelendirilmiştir.

Türkiye'nin geçmişten gelen siyasal strateji uygulamalarının geneline bakıldığında eleştiriler; net bir dış politika şeklinin çizilememiş olması, bilhassa komşularla ilişkilerde süre gelen gerginliklerin, anlaşmazlıkların ve çekişmelerin bir türlü olumlu şekilde sonuçlandırılmamış olması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu şekli ile Türk dış politikası, siyasal strateji ve siyasal iletişim açısından sorunlu olarak

¹⁰⁷ Gökhan Koçer, "Türk Dış Politikasında Din Unsuru", **Akademik ORTADOĞU**, C. 1, S. 1, 2006, s. 139.

¹⁰⁸ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 1, s. 355.

gözükmektedir¹⁰⁹. Yine de bu sorunların Türkiye’den kaynaklanmadığı da bilinmektedir. Güney komşularının uzun yıllardır kendi içlerinde yaşadığı din temelli çekişmeler, Yunanistan ve Ermenistan konularında Türkiye’nin uluslararası sistemde sürekli yalnız kalması gibi konular, Türkiye’nin tek başına mücadele etme şevkini kırmış ve hayatta kalabilmek adına kendi kaderini müttefiki olan ülkelerin kaderi ile birleştirmeyi uygun bulmuştur¹¹⁰.

Bu nedenle Türkiye’nin genel olarak siyasi anlamdaki bölgesel ve uluslararası stratejisini belirleme aşamasında statükocu yaklaşımlarının nedenini daha iyi anlamak mümkündür. Türkiye’nin Batı ile stratejik entegrasyonunun temelinde kendisini yalnızlaştırmak istememesi yatmaktadır. Zira Türkiye’nin dış politika anlayışının içerisinde bir realist tutum da söz konusudur. Bu realist tutum Türkiye’nin mevcut kapasitesinin ABD, İngiltere, Rusya ya da Çin gibi bölgesel ve uluslararası meselelerde tek başına hareket edemeyeceğinin anlaşılması ile benimsenmiştir. Uygulama alanında da Türkiye’de uzun yıllardır sistem, ideoloji ve iktidar değişse dahi devam ettirilen bu realist yaklaşımlar dahilinde dış politikanın çerçevesi belirlenmeye çalışılmaktadır.

3.2.3. Ekonomik Kapasite

Türkiye’nin uzun yıllardır kendi gücünü ve siyasi etkinliğini ifade etme konusunda yaşadığı sorunların temelinde yer alan ekonomi eksenindeki sıkıntılar, 1960 askeri darbesi sonrasında daha derin bir şekilde hissedilmeye başlanmış ve “kendi kendisine yeten ülke” konumundaki Türkiye giderek daha fazla dışa bağımlı bir ülke haline gelmiştir. Bu durum, öncelikle Türkiye’nin iç siyasi dinamiklerinin çatışma tarzı yöntemleri benimsemelerine, daha sonrasında da Türkiye’nin bu ekonomik sorunları aşmak adına dış yardımlara yönelmesine yol açmıştır. Bilhassa bu dışa yönelim, Türkiye’nin dış politika anlamında da dışa bağımlı düşünce tarzının gelişmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Türkiye’nin göze çarpan bir şekilde 1960-2000 yılları arasında yaşadığı ekonomik buhranların çözümü için çaldığı kapı

¹⁰⁹ Okutan ve Ereker, **a.g.e.**, s. 195.

¹¹⁰ Süleyman Güder ve Hüseyin M. Mercan, “2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Ortadoğu Politikası”, **İnsan ve Toplum**, C. 2, S. 3, (2012), s. 59.

uluslararası ortaklarıdır ve bu ortaklar Türkiye'nin dış politikasına, ekonomi politikaları ile dâhil olmaktadır.¹¹¹

Şüphesiz dünya genelinde büyük ölçekli, “merkez ülke” olarak tabir edilen ülkelerin de ekonomi konusunda birçok farklı ülke ile olan doğrudan ve bağımlı ilişkileri söz konusudur; bu bağımlılığın derecesi farklı olarak görülebilmektedir. Bunun yanı sıra “çevre ülke” olarak değerlendirilen ülkelerin hali hazırda finansal konularda başka ülkelere olan bağımlılıkları söz konusudur. Ancak Türkiye için uygulanan Batıcılık politikası temelindeki dış politika yaklaşımı, Türkiye'nin Batı'nın tüm ekonomi temelli kurumları içerisinde yer alma arzusunu zaman içerisinde bir bağımlılığa ve çaresizliğe dönüştürmüştür. Bu nedenle Türkiye sadece Batılı müttefiklerinin finansal destekleri sayesinde ayakta durma şansını elde etmiş, günü gelince de finansal olarak ödediği borcunun yanında müttefiklerine dış politikasındaki uyumlu tutumları ile borcunu ödemiştir.¹¹²

Bu konuda Türkiye'nin en fazla dış politika konusunda fikirlerine başvurduğu ülke ABD'dir. Bu durum dünyanın neredeyse her ülkesi için geçerlidir. Zira dünyanın “jandarma devleti” olarak görülen ABD için jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük bir kıymete sahip olan Türkiye'nin korunup kollanması kadar bölgesel politikalar açısından dış politikasının da yönlendirilmesi önem arz etmiştir.

Türkiye'nin dış politikadaki realist algısı kendi ekonomik kapasitesinin değerlendirilmesi ve buna göre hareket edilmesi hususunda yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Atatürk döneminde, mevcut şartlara göre konumunu koruma düşüncesinde olmanın; 1950'lerin ortasında Adnan Menderes'in ve 1980'lerin sonlarında Turgut Özal'ın bölgesel liderlik düşünceleri dahilinde hareket etmenin dışında sürekli olarak uluslararası ortakları ile olan finansal ilişkilerini de göz önünde bulundurarak dış politika tutumu belirleyen Türkiye bunu uzun yıllar sürdürmüştür. Bu durumun dışında hareket etmek istediğinde ise ödediği bedel ağır ve uzun süreli olmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı konusunda ABD ve diğer Batılı ortakları ile istişarede bulunmamış olmak ve halen Kıbrıs üzerinde askeri güç konuşlandırıyor olmak, Türkiye'nin o yıllarda fazlası ile bağımlı olduğu ABD'nin ekonomik

¹¹¹ Koçer, a.g.e., s. 140.

¹¹² Mehmet Şahin, “Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Akademik ORTADOĞU**, C. 4, S. 2, (2010), ss. 10-12.

yardımlarının kesilmesine ve Türkiye'nin dış politikada yalnızlaştırılmasına neden olmuştur.¹¹³ Bu tip bir dış politika kimliğinden sıyrılmak kimse için kolay olmadığı gibi Türkiye için de kolay değildir ve Kıbrıs sorunu gibi birçok konuya dair izler bugüne dek sürmektedir.

Bu görünüm çerçevesinde Türkiye, ekonomisinin büyümesi ile dış politikada elinin daha fazla güçleneceğine inanmaktadır. Ekonomi temelli dış politika uygulaması konusunda yeterli başarıyı elde edemeyen Türkiye için bu durumda da bir realist yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. 2008 yılındaki küresel finansal kriz sonrası Türkiye yakın müttefik olarak gördüğü ABD ve AB'nin ağır yara alarak Türkiye'nin göreceli olarak bu durumdan daha az olumsuz etkilenmesi Türkiye'nin hem AB karşısında dış politikada bir nebze olsun güçlenmesini sağlamış hem de Türkiye'nin Ortadoğu üzerinde yeni finansal ortaklar arayarak dış politikasının içeriğini çeşitlendirmesine yardımcı olmuştur.¹¹⁴

Türkiye uzun yıllardan bu yana ilk kez, topraklarına çok uzak olan ve aktif müttefikliği tartışma konusu olan finansal ortaklarının yerine 1990'ların sonu itibari ile kendi bölgesinde finansal ortaklar arayışına girişmiş, böylelikle dış politikasında ekonomi temelinde çeşitli parametrelerin de gelişmesini sağlamıştır.¹¹⁵ Bir bakıma Türkiye, kendisine dış politikada ekonomi çalışmaları üzerinden yeni dış politika mecraları yaratmaya ve finansal kaynaklar bulmaya çalışmaktadır. Bu kaynaklar karşılıklı çıkarlar temelinde elde edilmeye çalışılmaktadır.

Türk dış politikasının son döneminde ekonominin yerinin daha etkin olduğu ve Türk dış politikasının pusulasını teşkil ettiği görülmektedir. Genel değerlendirmelerde Türkiye bir "ticaret devleti" olarak görülmekte ve kendi toprakları içerisinde doğan, büyüyen ve uluslararası pazara, özellikle de Asya ve Ortadoğu pazarına açılan Türk özel sektörü ile birlikte Türkiye'de dış politikasının dinamiklerini kendisini oluşturmaya çalışmaktadır.¹¹⁶ Bu konuda Türkiye'nin çok başarılı olduğunu söylemek her ne kadar zor olsa da geçmiş yıllara oranla

¹¹³ Oran, **a.g.e.**, s. 30.

¹¹⁴ Şahin, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹⁵ Şaban Kardaş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?", **Akademik ORTADOĞU**, C. 5, S. 2, (2011), s. 25.

¹¹⁶ Mustafa Kutlay, "Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politığı: Eleştirel Bir Yaklaşım", **Uluslararası İlişkiler**, C. 9, Sayı. 35, (2012), ss. 103-104.

Türkiye'nin kendi başına bir dış politika çerçevesi oluşturma konusunda daha aktif hareket ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin geçen yıllar içerisinde, dış politikayı yönlendirmesi açısından ekonomi konusunu değerlendirme şeklinin sadece dış borç almak ile sınırlı kalmadığı, hükümetlerin, zaman ve şartlar değiştikçe Türkiye'nin Batıcılık vizyonu altında yatan asıl modern yaklaşımlarla birlikte ekonomiyi önemli bir politik silah olarak görmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bir ülkenin finansal anlamda yaşadığı gerileme sonucunda bölgesel ve uluslararası politikada da gerileme yaşadığı düşünülmektedir¹¹⁷; bu durum Türkiye açısından ele alındığında ülkenin uzun yıllar boyunca ekonomik olarak kendisine bir çıkış yolu bulmak için verdiği mücadele Türkiye'nin dış politikada gözle görülür bir düşüş yaşamasına ve bilhassa bölgesel politikaların içerisinde yer alamamasına neden olmuştur. Türkiye'nin geçmiş yıllarda dış politikasının içerisinde, olanaksızlıklar yüzünden kendisine yeterince yer bulamayan ekonomi faktörü, genel olarak, dış politikadaki askeri baskı olmadan ülkeler üzerinde etkinlik kurmayı sağlayan yumuşak gücün ögesidir¹¹⁸; fakat Türkiye ekonomi gücünün yoksunluğundan ötürü yumuşak güç kullanımı konusunda, yakınındaki Ortadoğu'nun yaşadığı sorunlar nedeni ile böyle bir güç kullanımına ihtiyacı olduğu süreçte bu güce sahip olamamış ve dolayısı ile kullanamamıştır.

3.2.4. Jeopolitik Konum

Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kendisine miras kalan en önemli olgularından biri olan sahip olduğu jeopolitik konum, Türkiye'nin dış politikasının en güçlü belirleyici etmenlerinden biridir. Bulduğu konum itibari ile Türkiye sürekli olarak tüm bölgesel ve uluslararası siyasi konuların ortasında yer almakta ve sorumluluk almaya zorlanmaktadır.

¹¹⁷ Joseph S. Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu: Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz?**, İstanbul: Literatür yayınları, 2003, s. 74.

¹¹⁸ Tuba Çavuş, "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S. 2, (2012), s. 26.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bir bakıma yeni ve ferah bir dönemi yeni Türk devleti için ifade etse de aslında pratikte düşünülenler olmamıştır. Atatürk, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ve bulunabileceği zorlu siyasi durumları, II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışından çok önce fark etmiş ve böylelikle de yeni bir dış politika belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye her ne kadar kendi kararları doğrultusunda bölgesel ve uluslararası konularda sürekli olarak barış odaklı düşünmesine karşılık, 1929 yılında yaşanan "Büyük Buhan" ve sonrasında gelen aşırı milliyetçi, faşist akımların Avrupa'yı tehdidi, Sovyetler Birliği, Avrupa ve Avrupa devletlerinin sömürge toprakları arasında kalan Türkiye'nin konjonktürel bir dış politika çerçevesi belirlemesini gerektirmiştir.¹¹⁹ Atatürk sonrası dönemde de Türkiye'nin jeopolitik konumunu olumlu yönde kullanmak adına II. Dünya Savaşı'nın tarafları ile saldırmazlık anlaşmaları imzalayarak kendisini çatışma ortamının dışında tutmaya çalıştığı ve böylelikle de aktif tarafsızlık politikası takip ettiği görülmektedir.¹²⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilk kuruluş yıllarında dış politikada jeopolitik açıdan sıkıntı yaşadığı ve kendisini korumak zorunda kaldığı görülmektedir. Bu durum son derece doğaldır. Zira Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı mirasta Osmanlı coğrafi olarak hâkim ve güçlü yapısını son dönemlerinde kaybetmiş olmasına karşılık uzun yıllar sürdürmüş olduğu, bunun ardından ise Türkiye Cumhuriyeti'nin bu coğrafi konumunun getirdiği sorunlarla boğuşmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Böylelikle de Türk dış politikası uyguladığı aktif tarafsızlık politikasını uzun süreliğine benimsemiştir.

1950'lerden itibaren başlayarak Soğuk Savaş'ın sonuna dek süren dönemde ise jeopolitik olarak Türk dış politikasının değerlendirilmesinde ve pratikteki uygulamalarında Atatürk dönemine taban tabana zıt uygulamalar ve alınan riskler göze çarpmaktadır. Bu dönemde NATO üyesi olabilmek ve ABD'den daha fazla finansal destek alabilmek adına Türkiye'nin, sahip olduğu jeopolitik konumu, Sovyet tehdidi bahanesi ile kullandığı ve bunun üzerinden kendisine kısa vadede çıkar

¹¹⁹ Mustafa Bıyıklı, "Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, (2008), s. 39.

¹²⁰ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, (2011), s. 705,

sağlamaya çalıştığı görülmektedir.¹²¹ Ancak Türk dış politikası içerisinde son derece hayati bir öneme sahip olan jeopolitik konumun Türkiye içerisinde algılanma şekli, uluslararası alanda algılanma şekli ve Türkiye'nin kendi jeopolitik konumunu dışarıya tanıtmaya şekli tamamiyle birbirinden farklı olarak ortaya çıkmıştır. Bu algılama ve tanıtmaya süreçlerinde yaşanan sorunlardan dolayı Türkiye isteklerini kabul ettirmek adına beklemediği zorlamalar ile karşılaşmış ve Kore Savaşı ile Vietnam Savaşı'na asker göndermek durumunda kalmıştır. Türkiye jeopolitik önemini kârlı bir faktöre çevirecekken zararlı çıkmıştır.

Bunun dışında bakıldığında ise Türkiye'nin bulunduğu konum itibariyle hali hazırda Ortadoğu'ya, Avrasya'ya, Kafkaslara, Akdeniz'e, Karadeniz'e ve Avrupa'ya olan bağlantıları ülkenin dış politikada son derece hayati bir öneme sahip olmasını gerektirmektedir. Bunun bilincinde olan uluslararası müttefikleri, Türkiye'yi planları içerisinde doğru yere konumlandırmak adına çaba sarf etmektedirler; ancak bu çaba, sadece bir tarafın çıkarlarına hizmet etmesi sebebi ve Türkiye'nin jeopolitik konumu itibariyle bir hüsrana yaşamasına neden olmaktadır. Yine de şartlar her ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, Türkiye'nin mevcut konumu O'nu sürekli olarak dünya siyasetinin gündeminde tutmaktadır ve kendi belirleyeceği dış politika çerçevesi müttefiklerini de yakından ilgilendirmektedir. Böylelikle Türk dış politikası ülkeye tahmin edileceğinden daha büyük bir önem yüklemektedir.¹²²

Türkiye'nin jeopolitik konumu son 20 yıllık sürede, Batılı ülkelerin Ortadoğu üzerindeki ilgisi dâhilinde daha da önem kazanmıştır. Bu ilginin temelinde finansal çıkarlar söz konusu olsa da Türkiye için bölgesel çıkarlar kalıcıdır ve Türkiye 2000'li yılların başında bölgesel anlamda barışçıl politikalar izleyerek, özellikle komşularla sıfır sorun stratejisini belirlemiştir. Türkiye'nin buradaki amacı, içerisinde bulunduğu bölge ülkelerinin mevcut problemleri sebebiyle hiçbirinin sahip olamadığı jeopolitik konumu sayesinde arabulucu olmak ve sorunların çözümüne öncülük etmeyi gerçekleştirmektir. Bu sayede Türkiye jeopolitik konum olarak içerisinde bulunduğu bölgenin çatışmacı ortamında tehlikenin yaratılmasına sebep olan

¹²¹ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, (2008), ss. 41-42.

¹²² Oran, **a.g.e.**, s. 24.

komşularının da sıfır sorunlu olmasına uğraşmaktadır.¹²³ Bu hedef gerçekleşmesi kolay görünmemek ile birlikte Türkiye'nin asıl hedefinin bu olmaması gerektiği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Özellikle Türkiye'nin jeopolitik önemine güvenerek Batılı ülkeler ile İran arasında son yıllarda her konuda arabuluculuk görevi üstlenmeye çalışması geniş çevrelerce takdir ile karşılanmış olsa dahi pratikte beklenen etkiyi yaratamamış, hatta Türkiye ile İran ilişkilerinde gözle görülür bir sıkıntıya da yol açmıştır.

Türkiye teorik anlamda, farkında olduğu ve sürekli olarak gündeme getirdiği jeopolitik konumunu dış politikasının temel unsurlarından biri olarak görmekte ve konuyu da böyle lanse etmektedir. Son bir kaç yılda eskiye nazaran gözle görülür bir dış politika gelişim süreci yaşanmış olmakla birlikte Türkiye'nin halen süreklilik halinde dile getirdiği dış politika etkinliğine tam olarak kavuştuğunu söylemek zordur. Oysa ki Avrasya'nın köprüsü ve Ortadoğu'ya güvenli bir şekilde ulaşmanın belki de tek yolu olan Türkiye'nin dış politikasının gücü ile bu gücün kendisine siyasal ve finansal olarak getirilerinin daha üst düzeyde olması gerekmektedir.¹²⁴

3.3. Türk Dış Politikasının Filistin Sorununa Bakış Açısı ve Bölgesel Aktörler ile İlişkiler

3.3.1. Türkiye'nin Gözünden Filistin Sorunu

Türkiye, Müslüman nüfusun fazlalığı sebebi ile İslam coğrafyası içerisinde yer alan bir ülkedir. Türkiye'nin bu nedenle dış politika gibi konularının başında, İslami değerler ile bütünleşen politikaları uygulamak gelmektedir. Bu politikalar, bugüne kadarki birçok Türk hükümeti tarafından tarihsel bir misyon ve tarihsel bir zorunluluk olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'nin Filistin sorununa bakış açısı da bu çerçevede gelişmiştir.

Sorunun ivme kazandığı ve Filistin'in kendisi için siyasal bir kimlik aradığı dönemlerde Türkiye, Filistin'e siyasal anlamda destek sağlamak adına çaba göstermiştir. 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye, FKÖ'yü tek muhatabı olarak

¹²³ Tarık Oğuzlu, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi", *Ortadoğu Analiz*, C. 4, S. 42, (2012), s. 47.

¹²⁴ Ayhan Atay Kamel, *Dış Politika Kıskaçında Türkiye*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2009, s. 153.

almış ve Filistin ile ilgili konularda FKÖ ile iletişim kurmuştur. Fakat Türkiye'nin Filistin sorununda politikalarının sekteye uğramış olduğu ilk dönem FKÖ'nün yükselişe geçtiği ve çeşitli eylemler gerçekleştirdiği dönemdir. FKÖ'nün tam olarak organize edilemeyen yapısı nedeni ile gerçekleştirilen bazı eylemler Türkiye'nin politikaları ile çatışınca Türkiye uzun bir süreliğine Filistin'e, Filistin sorununa ve FKÖ'ye bakış açısında değişiklik yaşamış, konuda geri adım atmıştır.¹²⁵

Türkiye'nin Filistin politikasının temel faktörlerine bakılacak olursa şu unsurların ön plana çıktığı görülmektedir;¹²⁶

- İsrail'in 1967'den bu yana işgal etmiş olduğu Kudüs dâhil tüm Filistin topraklarından çekilmesi,
- Filistin'in İsrail için resmi olarak tanınan bir devlet haline gelmesi,
- Kudüs'e Arap ve İslami değerlerinin korunması adına uluslararası garanti verilmesi.

Zaman içerisinde Türkiye, bu konularda revize ettiği görüşlere sahip olmuştur. İsrail devletinin Filistin ile zaman içerisinde diyalog kurma konusunda adımlar atması, Türkiye'nin en azından İsrail'in işgal altında tutmuş olduğu topraklardan çekilmesi konusundaki ısrarını belirli bir süreliğine rafa kaldırmıştır. Fakat Filistin'in meşru bir devlet olarak görülmesi ve Kudüs'ün statüsü konusunda Türkiye'nin halen devam eden bir ısrarı söz konusudur.

Yine de Türkiye İsrail ile olan ilişkilerinin bozulmaması konusunda adımlar atmaya çalışmıştır. Türkiye genel olarak da dış politikasında barışçıl tutum izlemesi sebebi ile İsrail'e karşı da büyük ölçüde ılımlı yaklaşmıştır.

Fakat İsrail'in aşırılıkçı ve milliyetçi liderleri ülke yönetiminin başına getirmesi sonucu, Filistin sorunu başta olmak üzere birçok farklı uyumsuzluk söz konusu olmuştur.¹²⁷

¹²⁵ Ertosun, **a.g.e.**, ss. 61-62.

¹²⁶ Erkan Ertosun, "Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 7, S. 28, 2011, s. 71.

¹²⁷ Ertosun, Türkiye'nin..., **a.g.m.**, s. 82.

Bu uyumsuzluk neticesinde Türkiye'nin Filistin ile biraz daha yakınlaşmaya başladığı görülmektedir. Türkiye İsrail'den uzaklaştıkça, Filistin ile daha fazla yakınlaşma imkânına sahip olmuştur.

Fakat Türkiye'nin İsrail ile uzaklaşması ve Filistin sorununa dair Arap camiası ile yakın ilişkiler izlemesi Türkiye içerisinde de çeşitli sorunlara sebebiyet vermektedir. Bunun en bariz örneği, Dışişleri eski Bakanı İsmail Cem'in Türk dış politikasında etkin olduğu süreçte yaşanmıştır. Cem, 1990'lı yılların sonuna doğru, Filistin sorununa dahil olma durumu bulunan tüm bölge ülkelerine ilişkin olarak "bölge odaklı dış politika" düşüncesini benimsemiştir.¹²⁸ Bu düşüncenin temelinde, hem bölge ülkeleriyle ilişkilerin daha olumlu bir noktaya getirilmesi hem de bu ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşma isteği bulunmaktadır.

Cem, her ne kadar Filistin sorununun çözümü için diyalogun ne denli önemli olduğunu dile getirirse de kendisinin bu yaklaşımı Türkiye'de yeterli desteği bulamamıştır. Türkiye'de dönemin ordu yapısı, İran ve Suriye gibi ülkeleri bölgenin güvenliği ve huzuru için tehlike olarak görürken İsmail Cem ordu ile bu konuda ters düşmüştür. Türk ordusunun yönetim kademesi Cem'in yaklaşımının İsrail ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebileceği ve askeri gücün Türk dış politikasında gerileyebileceği düşüncesi ile söz konusu yaklaşımların değiştirilmesi konusunda dolaylı baskı söz konusu olmuştur.¹²⁹

İsmail Cem'in Filistin sorunu konusunda sergilemiş olduğu tutum, 1990'lı yılların hemen başında ABD'nin soruna çözüm bulmak adına üstlenmiş olduğu sorumluluğun bir benzeri olarak ortaya çıkmıştır. Cem, sorunun çözümü için, İsrail'in saldırganlığını durdurmanın yolunun Arap ülkeleri ile İsrail'i barışın egemen olduğu bir masada buluşturmanın şart olduğunu düşünmüştür. Fakat sadece ordunun değil, Türkiye'de ve bölgedeki birçok siyasinin görüşü, bu yaklaşımın, İsrail'in ciddi boyutlarda sorunlar yaşadığı Arap devletleri yüzünden gerçekçi olmadığını ve barışın aksine çatışmayı körükleyeceğini dile getirmiştir.

¹²⁸ Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (ed.), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 172.

¹²⁹ Ali Balcı, "Türkiye'nin Dış Politikası ve İsrail: 1990'lar ve 2000'lere İlişkin Bir Karşılaştırma", **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S. 2, 2011, s. 126. Ss. 117-136.

Cem'in bu yaklaşımının kısa bir süre sonrasında, 2002 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in, İsrail ordusu tarafından Batı Şeria'da bulunan Filistin kurumlarına ve sivil hedeflere gerçekleştirilen saldırıları “soykırım” olarak tanımlaması, İsmail Cem'in Türk dış politikasında ne denli etkin olsa da istediği düzeyde bir olumlu etki bırakmadığının da göstergesidir. Bunun yanı sıra Ecevit'in yaklaşımı ordunun da ortak olarak paylaşmadığı bir görüştür. Ecevit, Filistin sorununda kendi yolunu çizmek istemiş ve bunu da İsrail'i sert bir şekilde eleştirerek gerçekleştirmiştir. Nitekim Ecevit'in bu yaklaşımları Amerikan Kongresi'nde büyük bir tepki çekmiş ve ABD ile İsrail'in Türkiye'ye Filistin sorunu üzerinden bakışında negatif yönlü bir gidişat söz konusu olmuştur.¹³⁰

Bülent Ecevit'in bu denli ağır bir suçlama ile hatta İsrail-Türkiye ilişkilerinin uzun yıllar sürececek bir bunalım dönemine girmesine sebebiyet verebilecek nitelikteki eleştirisi, İsrail'in o tarihlerdeki Filistin saldırılarının Türkiye'de yarattığı etkidir. Türk toplumu, ülkenin birçok noktasında gerçekleştirilen protesto gösterileri ile İsrail'in saldırısını sert bir şekilde eleştirmiş ve hükümeti de bu konuda tavır almaya davet etmiştir. Bu yaşanan süreç, aslında Türkiye'nin toplumsal anlamda da Filistin sorununa ve Filistin'in yaşamış olduğu trajedi ile İsrail'in bölgeye verdiği zarara en uzun soluklu ve en şiddetli tepkiyi ortaya çıkarmıştır.

Yine de Türkiye, Filistin meselesinde, İsrail'i de sürecin içerisine katmak suretiyle hiçbir zaman çatışma ya da direnişten yana olmamıştır; sürekli olarak telkin ve diyalog yöntemine vurgu yapmıştır. Bu nedenle de Türkiye'nin aktif bir rol üstlenerek Filistin'in uluslararası alanda tanınması ve İsrail tarafından muhatap alınması adına, BM başta olmak üzere birçok platformda Filistin'e destek vermiş ve Filistin'in haklarının korunması noktasında politik bir mücadele vermiştir.¹³¹

Türkiye'nin Filistin sorununda sürekli olarak diplomasi yolunu tercih etmesinin temel nedeni, bölgede yaşanan her çatışmanın, Türkiye'nin Ortadoğu ile ilgili politik beklentilerini sekteye uğratması ve bu nedenle de Türkiye'nin bölgede istediği iletişim sürecini kuramamasıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin Filistin ve diğer

¹³⁰ Umut Uzer, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S. 2, 2011, s. 152. Ss. 137-168.

¹³¹ Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar ve Aybars Görgülü, **Zor Zamanda Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri**, Ankara: Tesev Dış Politika Programı, 2015, s. 2.

Arap ve Müslüman ülkeler ile olan bağlarının manevi olarak bulunması, tarafların canının yanmadan Filistin sorununun çözümünü istemesine neden olmaktadır.

3.3.2. Filistin Sorunu Temelinde Türkiye'nin Bölgesel Güçler ile İlişkileri

3.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Türkiye ile ABD arasındaki siyasal ilişkilerin tarihi uzun yıllar öncesine dayanmakla birlikte, iki ülke birbirlerini önemli müttefikler olarak görmelerine karşın belirli konularda derin görüş ayrılıkları da yaşanmaktadır. Bunların başında da Filistin sorunu gelmektedir.

Türkiye ile ABD arasında Filistin sorunu özelinde ortaya çıkan fikir ayrılıklarının temelinde ABD'nin konuyu son derece farklı noktalar üzerinden değerlendirmesi gelmektedir. Bunlar;¹³²

- Filistin sorununun ana kaynağı İsrail devletinin kuruluşu için Arapların Yahudilere yeterli düzeyde anlayış göstermemeleri,
- ABD, İsrail'in bölgedeki varlığını, dünya kamuoyunun aksine mutlak bir güvenlik faktörü ve garantisi olarak görmesi,
- İsrail'in operasyonlarının tamamı ile kendisini ve bölgenin güvenliğini, Filistin topraklarında illegal olarak konuşlanmış terör örgütlerine karşı korumak iddiası.

Bu şekilde ABD, İsrail'in saldırgan tutumunu son derece doğal ve kendini koruma anlamında değerlendirirken Türkiye'nin bu konudaki bakış açısı ABD ile taban taban zıttır. Türkiye, İsrail'in Filistin sorununu oluşturan ve söz konusu sorunu tetikleyen taraf olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Türkiye, müttefiki ABD'nin aynı zamanda İsrail ile müttefik olmasına doğrudan karşı olmasa da Filistin sorunu üzerinden İsrail yerine kendisinin bölgede ABD ile birlikte hareket edebilmesini, İsrail'in ise sürecin dışında bırakılmasını, dolaylı olarak da olsa istemektedir. Fakat en önemlisi, Türkiye Filistin sorununun çözümü adına ABD'nin sorumluluk alırken İsrail'e karşı tavır alarak sürece dahil olmasını beklemektedir.

¹³² Ertosun, a.g.m., ss. 69-70.

3.3.2.2. Avrupa Birliği

2004 yılı itibari ile ilişkileri son derece gelişen ve artık Türkiye'nin tam üyeliğini konuşabilecek derecede sıkı bir siyasi iletişim sürecinin içerisine giren Türkiye ve AB, Ortadoğu zerindeki birçok meselede birbirine paralel düşünceler taşımaktadırlar. Her ne kadar kendi içerindeki ilişkilerine dair konu başlıklarında çeşitli sorunlar var gibi gözükse de Türkiye ile AB'nin ortak olarak fikir beyan ettikleri konularında da başlık sayısı bir hayli fazladır.

Bunlardan biri olarak Filistin sorununda Türkiye ve AB neredeyse aynı noktalar üzerinde mutabakata sahiptirler. Bunlar;¹³³

- AB, İsrail'in Filistin topraklarını ve diğer bazı Arap lkelerinin topraklarını tarihsel akış içerisinde işgal etmesini kanunsuz ve Filistin sorununun temel unsuru olarak görmektedir,
- AB'nin Filistin sorununda temel tezi eğer barışlıl bir çözüm söz konusu olacaksa bunun sadece İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistin zerindeki operasyonlarını sonlandırması ile mümkün olacağını dile getirmektedir,
- AB, bölgede ortaya çıkan şiddetin büyük ölçüde karşılıklı olarak oluştuğunu ve bunun da aynı şekilde karşılıklı olarak silah bırakılmasından geçtiğini belirtmektedir,
- AB, Filistin sorununun çözümü açısından İsrail ve Filistin arasındaki ikili görüşmelere ABD ya da başka bir ülkenin arabuluculuğunun değil uluslararası örgütler, uluslararası toplum eşliğinde ve denetiminde gerçekleştirilecek görüşmelerin/kararların yararlı olacağını düşünmektedir.

AB'nin bu görüşleri çok büyük ölçüde Türkiye'nin konuya dair algılamaları ve uygulamaları ile örtüşmektedir. Bu nedenle Türkiye, AB'nin Filistin sorununa dair çözüm için atacağı her türlü adıma koşulsuz destek vereceğini de dile getirmiştir. Çünkü Türkiye açısından ABD ile birlikte AB'nin de konuya dahil

¹³³ Ertosun, a.g.m., s. 70.

olması, konunun uluslararası platformda ve kalıcı olarak çözülmesine son derece etkili olacaktır.

3.3.2.3. Rusya

Yüzyıllardır karmaşık ve çoğunlukla çatışma üzerine kurulu bir ilişki düzeni ile ilerleyen Türkiye-Rusya ilişkileri Ortadoğu meseleleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ile Rusya'nın ortak bir paydada buluşmalarının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu meselelerden biri de Filistin sorunudur ve dolaylı olarak Türkiye ile Rusya'nın konuya dair Filistin tarafında yer aldıklarına ilişkin emareler bulunmaktadır.

Söz konusu emarelerin başında Rusya, HAMAS'ın Filistin'de iktidara gelmesini Filistin sorununun çözümü açısından önemli bir adım olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda Rusya, batılı ülkelerin aksine bir tutum sergileyerek HAMAS'ı terör örgütleri listesine dahil etmemiştir.¹³⁴ Aynı şekilde Türkiye de HAMAS konusunda aynı tavra sahiptir ve HAMAS yetkilileri ile iletişimlerini sürdürmektedir. Hem Rusya, hem de Türkiye doğrudan ortak bir şekilde hareket etmeseler de HAMAS, Filistin sorununda ortak bir noktayı ifade etmektedir.

Rusya ile Türkiye'nin Filistin sorununda ortak olarak değerlendirilebilecek noktalarından bir diğeri de İsrail'in baskısı ile uluslararası kurumlardan ve devletlerden gelen yardımların sürekli olarak sekteye uğradığı dönemde Rusya'nın Filistin'e çeşitli şekillerde destek sağlamış olmasıdır.¹³⁵ Türkiye de Rusya gibi Filistin'e yardım konusunda son derece aktif hareket etmektedir. Her ne kadar Türkiye ile Rusya aynı anda ve ortak olarak Filistin'e yardım gerçekleştirmeseler de Filistin'in mücadelesine devam etmesi adına bu iki ülkenin desteği kayda değerdir.

Türkiye ile Rusya'nın mevcut süreçte doğrudan, Filistin konusunda yakınlaştıkları ya da İsrail'e karşı ortak bir karşıtlık sergiledikleri görülmemiştir. Fakat genel olarak Rusya ile Türkiye'nin Filistin konusundaki yardımsever ve doğrudan ilişki kurmaya yönelik tavırları, dolaylı da olsa konuyu dış politika gündemlerinde canlı tuttuklarını göstermektedir.

¹³⁴ A.Yavuz Şir, "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı", *Ortadoğu Analiz*, C. 1, S. 2, 2009, s. 30. Ss. 29-38.

¹³⁵ Şir, a.g.m., s. 32.

3.3.2.4. Birleşmiş Milletler

1947 yılında gerçekleşen Filistin'in taksimi kararı sonrası Türkiye'nin BM ile Filistin sorunu temelindeki ilişkileri hiçbir zaman olumlu bir seyir içerisinde olmamıştır. Özellikle BM'nin sürekli olarak Filistin sorunu temelinde, dolaylı olarak İsrail'i haklı çıkaracak ya da İsrail'in masum olduğuna hükmettiren kararlar imza atması Türkiye ile BM arasında Filistin sorununu bir anlaşmazlık noktası haline getirmiştir.

Mavi Marmara olayı sonrası yayınlanan raporda da doğrudan ve açık bir şekilde İsrail'in suçlu olduğuna dair noktaların ortaya konmaması neticesinde Türkiye'nin Filistin sorununda BM'nin etkinliğine ve barışçıl rolüne olan inancı kalmamıştır. Aynı zamanda BM konuya dair yaklaşık olarak 70 yıldır süren tavrında hiçbir yapıcı adımı atmayarak dünya kamuoyunda da çeşitli tepkiler almaya başlamıştır.

Türkiye'nin söz konusu sorunda BM'ye bakış açısını nispeten olumlu hale getiren yegane olay ise 29 Kasım 2012 tarihinde gerçekleştirilen ve Filistin'e BM'de "gözlemci olmayan devlet statüsü" verilmesini sağlayan oylamadır. Bu oylamada BM'nin Filistin lehinde hareket etmesi Türkiye'nin desteğini kazanmıştır. Fakat Filistin'e yapılacak yardımlar, Yahudi yerleşimleri ve Filistin üzerindeki ambargo gibi kritik konularda Türkiye açısından BM sonra derece etkisiz kalmakla eleştirilmekte ve bu konulara dair olumlu adımlar atmaması neticesinde İsrail'in son derece kolay bir şekilde saldırılarını ve baskıcı uygulamalarını devam ettireceğini dile getirmektedir.

3.4. AK Parti'nin Genel Dış Politika Yaklaşımları

3.4.1. AK Parti'nin Parti Programında Dış Politika

AK Parti'nin kuruluşu ile başarılı bir şekilde atlattığı ilk seçim sonrası dönemde dış politikadaki vizyonu, parti nezdinde, zaman içerisinde yerleşmiş ve AK Parti iktidarını pekiştirdikçe kendisi ve Türkiye için en ideal dış politika manevralarını oluşturmaya başlamıştır. Türkiye'de uzun yıllardır istikrarsızlıkların

ardından istikrar ve kalıcılık temelinde bir hükümet kuran Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti'nin, özellikle partinin ve parti önderliğindeki hükümetin dış politika konusunda bir vizyon oluşturmak adına uzun zaman alan, ancak teorik olarak sağlam temeller üzerine kurulu bir sistem inşa ettikleri görülmektedir.

Parti programı açısından bakıldığında süre içerisinde, 2012 yılında yenilenmesine karşılık dış politika konusundaki değerleri ve yaklaşımları değişmeyen AK Parti'nin parti programında dış politika konusu iç politikadaki stratejinin ardından, iç politikaya da sirayet eden, güçlü bir etki ile şekillendirilmiştir.

“Dünya ve Dış Politika Vizyonumuz Başlığı” altında açıklanan dış politika yaklaşımlarına göre AK Parti, “*Türkiye’yi küresel güç dengesinin önemli aktörlerinden biri haline getirmek, bölgesinde barış ve istikrarı tesis için çalışan belirleyici ülke konumuna yükseltmek*”¹³⁶, sözleri ile Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafi konum ile dünya uluslararası ilişkiler yapısı içerisinde öncelikle Türkiye'nin gerçek anlamda bir uluslararası aktör olmasını, daha sonrasında da bu konumun bölgesindeki önemli atılımlar ile pekiştirilmesini düşündüğünün mesajını vermiştir.

2002 sonrasında, özellikle Ortadoğu içerisinde yaşanan hızlı siyasi değişimlerin etkisi ile AK Parti'nin dış politika düşüncelerini sürekli olarak güncellemesi gerekmiştir. Yine de bu güncelleme, temel olarak, karar veren ve yönlendiren bir Türkiye yaratma düşüncesi temelini herhangi bir şekilde değiştirmemiştir; süreç içerisinde sadece konjonktürel olarak Türkiye'nin çıkarlarına olabilecek hamlelerin yapılması adına teorik değişikliklere gidilmiştir.

Bu değişikliklerin hiçbiri AK Parti'nin yol haritasında bir farklılaşmaya yol açmamıştır; Filistin meselesi, Arap Baharı ve Suriye'deki iç savaş konusunda en baştan beri takınılan tavrın hiç değişmemiş olması bunun en çarpıcı örneklerindedir.

¹³⁶ AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu (2012):
https://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum_ (Erişim Tarihi 18.01.2016), s. 58.

2012 yılında yenilenen parti programına “Hedef 2023” başlığını koyan AK Parti için öncelik her zaman iç politikada güçlenmek olmuştur. Bu nedenle 2023 vizyonunun büyük ölçüde iç politika üzerine inşa edilmiş olması AK Parti açısından son derece doğaldır.

Fakat AK Parti 2005 sonrası, hatta 2007 yılı sonrası ciddi bir şekilde kendisini dış politika konusunda geliştirerek Türkiye’yi, hem uluslararası alanda hem de kendi bölgesi özelinde aktif politikalar yürütecek hale getirmiştir. ABD gibi uluslararası büyük aktörler ile de doğrudan ilişki kurarak karar alma sürecini etkileme konusunda genel olarak başarılı olmuş hem de kendi bölgesindeki karmaşayı ortadan kaldırmak adına, sancılı süreçte, arabuluculuk gibi kritik bir görevi üstlenmiştir.

Bu 2005 sonrası süreçte, AK Parti’nin temel dış politika vizyonunun yerleşmesinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan ile AK Parti Genel Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun önemli katkıları söz konusudur. Erdoğan’ın Başbakanlık, Davutoğlu’nun ise Dışişleri Bakanlığı döneminde şekillenen, gelişen ve yerleşen bir ülke ve parti dış politikası mevcuttur.

Erdoğan’ın yönlendirmeleri ve söylemleri ardına, AK Parti parti tüzüğünde yer alan ve zaman içerisinde geliştirilen dış politika algılamasında Ahmet Davutoğlu ismi de uygulama ve söylem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tüzük dosyasında AK Parti, Türkiye için bölgesel güç, makul bir stratejik ortak ve güvenilebilecek bir dost imajı çizmiştir¹³⁷; Davutoğlu’nun ortaya koymaya çalıştığı performans ile de dış politika ortaklarına Türkiye’nin bu konudaki kararlı durumunu göstermeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanı olduğu dönemde birçok ülkeyi ziyaret ederek istişarede bulunan ve bilhassa bölgesel anlamda Türkiye’nin aktif bir rol almasına çalışan Davutoğlu ile birlikte AK Parti’nin genel olarak dış politika uygulamalarında yenilikler ve değişimler de yaşanmıştır.¹³⁸

¹³⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> (Erişim Tarihi 07.03.2015), s. 673.

¹³⁸ Gürkan Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010, s. 26.

Parti, Davutoğlu ile birlikte değişen bölgesel uluslararası şartlar ile Türkiye'nin mevcut konumunu detaylı şekilde irdeleyecek bir biçimde çalışmalar yürütmüş ve ciddi bir dış politika potansiyelini parti içerisine yerleştirmiştir. Erdoğan döneminde AK Parti'de adımları atılan bu kritik ve Türkiye'nin dış politika geleceği açısından son derece yararlı olan yatırımlar, Davutoğlu döneminde etkin bir şekilde karşılığını vermeye başlamıştır.

AK Parti'nin kuruluş döneminde, parti içerisinde çok fazla göz önünde olmayan konulardan biri olan Ortadoğu meselesi de zaman içerisinde partinin sistemi ve programı dâhilinde kendisine geniş yer bulmaya başlamıştır. Özellikle de Ortadoğu'da artan şiddetin yavaş yavaş Türkiye'ye sıçrama tehlikesinin ortaya çıkması ile birlikte AK Parti önce kendisini bu konuda gözden geçirmiş ve en azından konunun değerlendirilmesi açısından mevcut olan eksiklerini parti tüzüğü listesinde düzenlemiştir. Ortadoğu'da yaşananların pozitif yönlü bir şekilde sonuçlandırılması adına Türkiye'nin önemli bir misyonu olduğunu bu tüzük içerisine yerleştiren AK Parti¹³⁹, kendisini de olumlu bir şekilde tazelenmiştir. Bu tazelenme ülke bazında yaşatılacak bir farkındalık öncesi partinin kendi içerisinde bazı noktaları dikkate alması açısından önem arz etmektedir. Bu tip spesifik dış politika tespitlerinde partinin ne denli ilgili olduğu ve başarılı politikaları parti genel merkezinde şekillendirip ülkenin asıl dış politika pratiğine uyguladığı özellikle 2008 küresel finansal krizi sonrası Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve Arap Baharı sürecinde çözüm arayışları açısından yapıcı hamlelerinde görülmüştür.

Parti olarak AK Parti'nin ziyadesi ile önem atfettiği konulardan olan Türkiye'nin AB üyeliği her ne kadar olumsuz bir düzlemde ilerliyor gibi gözükse de Türkiye'nin AB'ye karşı kendi isteklerini kabul ettirme konusundaki istekliliği ve ısrarı, uzun yıllar sonra AB'nin Türkiye üzerindeki baskısının azaltılmasını sağlamıştır. İktidar olduktan sonra AB ile daha fazla yakınlaşan AK Parti'de uzun zaman önce AB'ye karşı sergilenen olumsuz tavır değişmiş ve AB politik bir ortak olarak değerlendirilmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında Türkiye'nin AB ile başarılı ve

¹³⁹ Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> (Erişim Tarihi 07.03.2015), s. 675.

sonuç veren diplomatik ilişkiler yürütmesinde de AK Parti'nin AB ile olumlu yönde ilerleyen ilişkilerinin büyük önemi bulunmaktadır.¹⁴⁰

Aslında AK Parti'yi dış politika konusunda değiştiren ve dönüştüren partinin iktidara, hatta tek başına iktidara gelmesi olmuştur. Zaman içerisinde AK Parti ciddi bir dış politika sorumluluğu üstlenmiş ve iktidarını güçlendirdikçe dış politika kararlılığını da arttırmıştır. Özellikle partinin Recep Tayyip Erdoğan kimliği özelinde güçlü bir şekilde iktidar olması ve Ahmet Davutoğlu gibi önemli bir dış politika aktörünün katkısı ile AK Parti kendisini dış politika konusunda geliştirme fırsatını yakalamıştır.

Mevcut süreç içerisindeki AK Parti'nin parti bazında dış politika algısının tam ve güçlü bir şekilde yerleştiğini söylemek mümkündür. Bunun temel göstergesi, partinin hem kendisi hem de devlet dış politikası açısından paralel, sürekliliği olan ve kararlılık ekseninde süre gelen söylemler ile dış politikayı yönlendirmesidir. Bu durum, AK Parti'nin dış politika algısının geçerliliği ve inandırıcılığı açısından son derece önemli ve değerlidir.

Görüntü itibari ile AK Parti'nin dış politika konuşma ya da yapma konusunda, zaman içerisinde, yetkin bir kadro edindiği anlaşılmaktadır. Bu kadro ile birlikte, partinin iç sisteminde dış politika karar alma sürecinde daha fazla ismin, daha nitelikli ve her geçen gün daha fazla gelişen bir dış politika karar mekanizması geliştirdikleri görülmektedir. Bu şekli ile AK Parti hem kendisinin hem de Türkiye'nin dış politika konusundaki etkili ve kabul gören politikalarını toplu olarak ve fikir zenginliği ile inşa etmektedir.

3.4.2. “Yumuşak Güç” Kavramı ve Türkiye

Diplomasinin 17. ve 18. yüzyıl itibari ile ivme kazanmış olması, askeri güç kullanımından önceki süreçte diyalog sürecinin önemine vurgu yapmıştır. Bu şekilde ülkelerin sorunları çözmek adına vermiş oldukları mücadelenin temeline

¹⁴⁰ Burcu Sunar, “Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 3, (2013), s. 433.

diplomasiinin araçları yerleşmiştir. Fakat yine de çatışmanın uluslararası ilişkilerde hâkim olduğu görülmektedir. Bu durumun devamlılığı söz konusu iken İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek diplomasiinin ön plana çıkması mümkün olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise literatüre “yumuşak güç” kavramı yerleşmiştir. Kavramsal olarak yumuşak güç, bir ülkenin diplomasi aracılığı ile kendi çıkarları için uygun olan bir faaliyeti başka ülkeler için de uygun olarak göstermeye çalışması, bu yolda da kendisine yeni ortaklar aramak adına onların beklentilerine cevap verecek nitelikte adımlar atmasıdır.¹⁴¹ Yumuşak gücü kullanabilmek bir ülke için aynı zamanda diplomatik ve akli bir güç dengesinin sağlanmasını da gerektirmektedir. Sert, askeri bir güç kullanmak son derece kolayken yumuşak güç belirli oranda siyasal bir irade ve mantık gerektirmektedir.¹⁴²

Dünya üzerinde birçok ülke için yumuşak güç uygulayabilmek adına ciddi bir diplomatik süreç yürütülmesi zorunluluk iken Türkiye belki de dünyada bu konuda farklı konumda olan nadir ülkelerdendir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya nedeni ile yumuşak güç uygulama konusunda diplomatik bir tarihsel kültürü olmasının ötesinde avantajları da bulunmaktadır.

Türkiye, bölgesel çıkarları göz önünde bulundurulduğunda, en büyük müttefiki ABD başta olmak üzere birçok ülke ile ortak hareket etme ve onların da stratejilerini belirli oranda yönlendirme şansına sahiptir¹⁴³. Bu açıdan Türkiye'nin bölgesinde yumuşak güç uygulaması diğer birçok dünya ülkesine göre daha kolaydır ve daha kısa süre zarfını kapsamaktadır.

Türkiye özellikle ABD'nin sahip olduğu popülerlik ve uluslararası yaptırım gücüne sahip değildir; ancak Türkiye'nin bölgesel anlamda kendisi ile uzaktan da olsa komşuluk ilişkileri bulunan dünyanın büyük ölçekli devletleri ile ilişki kurma konusunda uzun yüzyıllardır kabiliyetinin olması Türkiye için büyük bir fırsattır. Bu

¹⁴¹ Sait Yılmaz, “Yumuşak Gücün Evrimi”, **Turansam Dergisi**, S. 12, (Sonbahar 2011), s. 33.

¹⁴² Onur Öymen, **Ulusal Çıkarlar, Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 165.

¹⁴³ Ahmet Davutoğlu, “Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, **Insight Turkey**, V. 10, N. 1, (2008), s. 80.

şekilde Türkiye, kendisi ile iletişimi kuvvetli olmayan ülkeler ile bile bilhassa Ortadoğu konusunda karşılıklı çıkarlar doğrultusunda iletişim kurabilmektedir¹⁴⁴.

Bu durum, Türkiye'nin son 10 yıllık süre zarfında, AK Parti hükümetlerinin tüm komşuları ve uluslararası aktörler ile iletişim kurma konusundaki istekliliğinin de bir sonucudur. Türkiye yumuşak güç kullanımı açısından her aktöre eskisinden daha hızlı erişebilmekte ve Türkiye'nin bölgede artan önemi ile birlikte birçok ülke Türkiye ile ortak çıkarlar adına hareket etme konusunda geçmiş yıllardan daha istekli davranmaktadır.

Mevcut süreçte Türkiye özellikle AB bölgesi ve Ortadoğu açısından beklentilerini kabul ettirebilecek ve bu beklentiler doğrultusunda ortaklar edinebilecek konumdadır.

3.4.3. Neo-Osmanlılık

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, ülkeyi ayakta tutabilmek ve dağılan parçalarını bir araya getirmek adına birçok farklı adım atılmıştır. Bunlar içerisinde, dönemin birçok önemli siyasetçi ve sosyoloğunun altında imzası olan düşünceler söz konusudur. Fakat bu düşüncelerin hiçbiri tam olarak uygulanamadan ve tam olarak geniş çevrelerce benimsenmeden etkinliğini yitirmiştir.

Bunlar arasında en önemlisi, “yeni Osmanlılık” adı ile de anılan “neo-Osmanlılık” kavramıdır. Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında dile getirilen bu kavram, Osmanlı'nın bir toprağı olan bölgelerin ve halkların yeniden bir Türk devletinin himayesi altında toplanması ya da en azından bir Türk devletinin karar mekanizmasına bağlı olarak hareket etmesi amacını taşımaktadır.¹⁴⁵

Uzun yıllar sonra Türk dış politikası içerisinde önemli bir yer tutan neo-Osmanlılık yaklaşımı, AK Parti hükümetleri döneminde de büyük ölçüde benimsenmiştir. AK Parti'nin genel yaklaşımı, neo-Osmanlılık görüşü içerisinde,

¹⁴⁴ Soner Karagül, “Türkiye'nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. 8, S. 1, (2013), s. 84.

¹⁴⁵ Osman Çelik, “Yeni Osmanlılık Projesine Bir Bakış”, **21. Yüzyıl**, (Ocak-Haziran 2009), s. 194.

Osmanlı'dan miras kalan bölgelerle iletişim kurmak ve siyasal anlamda birlikte hareket etmektir.

Özellikle 2011 yılında yükselişe geçen Arap Baharı sürecinin de etkisi ile Türkiye, eski Osmanlı coğrafyası olan Ortadoğu'da daha etkin bir rol alma arzusunda¹⁴⁶.

2009 yılında, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bosna Hersek'te yapmış olduğu konuşmada vurgu yaptığı eski Osmanlı toprakları ile ilişkilerin güçlendirilmesi fikri ile başlayan ve Arap Baharı sürecinde daha da güçlenen neo-Osmanlılık fikri en güçlü olmamakla birlikte Türk ve AK Parti genel dış politikasının önemli bir yerinde durmaktadır.

3.4.4. Pan-İslamizm ve Ahmet Davutoğlu'nun Rolü

Neo-Osmanlılık gibi temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde atılan pan-İslamizm, Osmanlı'nın yıkılma evresinde kaybetmiş olduğu ve çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu toprakların geri kazanılması ya da siyasal anlamda bir birlik altında toplanması, en önemlisi halifeye olan bağlılıklarının korunması anlamını taşımaktadır.¹⁴⁷ Pan-İslamizm, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki Müslümanların bir araya gelerek Osmanlı için cephede mücadele etmesi ve daha sonrasında da politik olarak Osmanlı'ya bağlı kalması konusunda son derece hayati bir değer taşımaktadır. Fakat uygulama anlamında getirileri beklendiği gibi olmamıştır.

Yine de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasındaki dönemde de Pan-İslamist politikalarda bir değişiklik söz konusu olmamış, her ne kadar uygulanması pek mümkün gözükme de geniş çevreler açısından önemli bir ideoloji olarak benimsenmiştir.

¹⁴⁶ Hasan Duran ve Çağatay Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 7, S. 2, (2012), s. 188.

¹⁴⁷ Hilal Görgün, Mısır'da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kamil, **İslami Araştırmalar Dergisi**, S. 4, (2000), s. 114.

AK Parti hükümetlerinin son yıllarında da pratikte Türk dış politikasında uygulanmamış olsa da manevi olarak bu fikrin uygulanması adına sözlü açıklamalar gelmektedir. Pan-İslamizm konusunda AK Parti içerisinde en fazla ön plana çıkan kişi olarak Ahmet Davutoğlu'nun görüşü, Soğuk Savaş sonrasında büyük ölçüde başsız kalan ve destek almış olduğu çevreler tarafından sürekli olarak sömürülerek kaosa sürüklenen Ortadoğu İslam coğrafyasının mutlak olarak bir lidere ihtiyacı söz konusudur. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin bunu başarma şansı son derece yüksektir.¹⁴⁸

Davutoğlu önderliğinde, AK Parti'nin temel bakış açısı, diğer birçok güçlü devlet gibi Ortadoğu'yu sömürmek değildir. Temel amaç, Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel ve geçmişe dayanan bağları neticesinde Ortadoğu'nun Müslüman ülkelerine önderlik etmek ve bu ülkelerin ortak karar mekanizması geliştirebilmeleri adına onları yönlendirmektir. AK Parti, yakınındaki İslam coğrafyasında yaşanan karmaşa ve dağınıklığın yaratmış olduğu huzursuzluğu ortadan kaldırmak adına sorumluluk alarak pan-İslamist bakış açısını dış politika ajandasının içerisine yerleştirmiştir.

3.5. AK Parti'nin Genel Ortadoğu ve Filistin Politikası

3.5.1. Ortadoğu Perspektifi

AK Parti'nin dış politikada hem pratikte hem de söylem anlamında en aktif olduğu bölge şüphesiz Ortadoğu'dur. Hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan miras hem de bölgede gerçek bir lider ülkenin eksikliği dâhilinde Türkiye'nin kendisini bölgesel bir güç yapma arzusu ortaya çıkmıştır.

AK Parti için Recep Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu etkin liderlik ve Ahmet Davutoğlu'nun sahip olduğu yönlendirici ve belirleyici bir dış politika stratejisi kapasitesi olduğu görülmektedir. Fakat Davutoğlu, hem AK Parti hem de Türk dış politikası açısından en yoğun çalışmayı Ortadoğu üzerine yapmıştır. O'nun yönlendirmeleri dâhilinde belirlenen Ortadoğu yaklaşımına göre Türkiye, bölgedeki

¹⁴⁸ Toni Alaranta, "Turkey Under the Akp: A Critical Evaluation From The Perspective Of Turkey's Eu Negotiations", **FIIA Working Paper**, (February 2015), s. 13.

Müslüman-Arap toplumları başta olmak üzere bölgenin tüm dinamikleri ile etkin ilişkiler kurma şansına sahiptir; ancak son dönemde Ortadoğu'nun Arap Baharı sonrası yaşadığı güçlü bir milliyetçilik etkisi ve bu etkinin ülkeleri kendi içlerinde hem meşru olarak siyasal, hem de illegal olarak terör bakımından askeri olarak bölmesi Türkiye'nin işlerini zorlaştırmaktadır.¹⁴⁹

Arap Baharı özelinde bölgeye bakıldığında sadece Türkiye için değil, bölge üzerinde strateji geliştiren tüm ülkeler için zor bir tablo ortaya çıkmaktadır; ancak belki de bölgenin geleceğine yön vermesi beklenen Türkiye ile İsrail'in bu süreçte hali hazırda gergin olan ilişkileri dahilinde kendi başlarına bölge üzerinde kafa yormaları gerekecektir.

Türkiye Ortadoğu konusunda yeterli başarıyı elde edememek ile suçlanmasına ve bölge rekabetinde geride kalmış gibi gözükmeye karşılık, eskisi kadar Batı odaklı bir dış politika izlememesi ve bölge ülkeleri ile sık sık ilişki kurmaya çalışması sayesinde eski yıllara nazaran daha fazla güven veren bir imaja sahip olmuştur.¹⁵⁰

Türkiye için Ortadoğu, siyasal konumunun dışında önemli bir ekonomi alanıdır; Ortadoğu, Türkiye'ye büyük bir pazar olmuş, Türk girişimci ve yatırımcıları için önemli fırsatlar yaratmıştır. Türkiye bu yüzden Ortadoğu pazarına, kendisine muhalif olan tarafların varlığını ya da yokluğunu düşünerek arkasını dönme ya da bölge ülkeleri ile iletişimini koparma şansına sahip değildir. Türkiye Ortadoğu'ya, Ortadoğu'nun Türkiye'ye ihtiyaç duyduğundan daha fazla ihtiyaç duymaktadır.¹⁵¹

Bu ihtiyacın temelinde Türkiye'nin büyüme hedefleri ile birlikte AK Parti'nin Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasına vermiş olduğu yüksek ölçekli destek bulunmaktadır. Hali hazırda AK Parti ile birlikte Türkiye, Ortadoğu'yu daha iyi anlamaya ve Ortadoğu için son derece yapıcı politikalar izlemeye başlamıştır ki bölge ülkeleri içerisinde Türkiye sorun çözme becerisi en yüksek ülke konumundadır.

¹⁴⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, ss. 414-415.

¹⁵⁰ Bilal Yıldırım, "Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Ortadoğu'da Çok Boyutlu Politikadan Asabiye Politikasına", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, (2014), s. 71.

¹⁵¹ Burak Gümüş, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ortadoğu Siyaseti", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 2, (2013). s. 81.

AK Parti, Ortadoğu üzerinde sadece siyasal olarak büyümenin planlarını yapmamaktadır; AK Parti'nin Ortadoğu'daki vizyoner politikası, bölgenin iyi bir ortak olarak benimsenmesi noktasında da son derece önemlidir.

Türkiye'nin Ortadoğu'da İsrail ve Arap Baharı gibi dikkate aldığı bir başka faktör ise İran'dır. Son yıllarda eskisine nazaran Türkiye ile daha yakın ilişkiler kuran İran, sahip olduğu nükleer güç ile Türkiye karşısında bir adım öndedir ve İran, Türkiye'nin kendisi kadar bölge ülkeleri üzerinde güçlenme şansı elde etmesini istememektedir. Ancak Türkiye İran'a karşı nükleer konuda üstünlük sağlayamayacak olsa bile, enerji konularında sürekli başarısızlığa uğrayan ilişki sürecini siyasal alanda onarma taraftarıdır.¹⁵² Bu, AK Parti'nin genel olarak başarılı olan komşuları ile olan ılımlı ilişki kurma politikasının bir örneğidir ve Türkiye'nin zorlu dönemlerde nasıl sorumluluk alma taraftarı olduğunu göstermektedir. AK Parti'nin bu süreçte yılmaz bir İran politikası izlediği görülmektedir. Parti, Ortadoğu'daki Müslüman toplumların bir kanadı olan Şii lideri sayılabilecek konumdaki İran'ın gelecekte Türkiye'nin muhtemel bir Sünni liderliği sonucunda bölgenin iki kutbundan biri olacağına inanmaktadır. Bu inanış AK Parti için İran ile yürütülecek olan verimli, kalıcı ve pozitif yöndeki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

En nihayetinde Türkiye ve AK Parti, Ortadoğu konusunda her ne olursa olsun bölgede eskisinden daha güçlü bir desteğe sahiptir ve bu destek AK Parti'nin bölge ülkeleri ile doğrudan ve daha güçlü ilişkiler kurması ile de yakından ilgilidir. Bu şekilde Türkiye'nin olası bir liderlik konusunda eli de güçlenmekte ve bölgede kendisine daha fazla taraftar ve ortak edinmektedir. Mutlak olarak bu yeni taraftarlar ve ortaklar, AK Parti'nin gelecek konusundaki politikalarını benimsemeleri sonucunda Türkiye'ye yakınlaşmışlardır.

¹⁵² Zafer Akbaş ve Adem Baş, "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", **History Studies**, C. 5, S. 2, (Mart 2013), s. 38.

3.5.2. Recep Tayyip Erdoğan'ın Söylemlerinde Filistin Sorunu

Siyasal olarak muhafazakâr bir öğretiden gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından Filistin sorunu, özellikle kendisinin Başbakan olarak seçildiği günden bu yana bireysel olarak kendisi ile siyasi kurmaylarının ve Türkiye'nin genel dış politikasının önemli gündem maddelerindedir. Her ne kadar Recep Tayyip Erdoğan açısından Filistin sorunu çözümü olabilecek ve Türkiye'nin de bu sorun içerisinde arabulucu olarak yer alabileceği bir konu gibi gözükse de İsrail'in 2008 yılında Gazze'de gerçekleştirmiş olduğu saldırılar ve sonrasındaki süreç Erdoğan'ın da konuyu sert bir dille yorumlamasına sebep olmuştur.

27 Aralık 2008 tarihinde, İsrail'in güvenlik bahaneleri ile Gazze'yi bombalaması sonucu bölgede 1000'den fazla Filistinli ölmüş ve 4000'den fazla kişi de çeşitli şekillerde yaralanmıştır. Bu süreç yaşandıktan sonra dünya kamuoyundan İsrail'e ciddi boyutta tepki gelirken belki de en etkin ve en sert tepkiyi Erdoğan vermiştir. Erdoğan saldırıdan kısa bir süre önce Türkiye'de bulunan dönemin Başbakanı Ehud Olmert'in Filistin ile uzlaşma konusunda garanti verdiğini söylemiş, İsrail'i yalancılık ile suçlamış ve Gazze saldırısını da insanlık suçu olarak nitelendirmiştir.¹⁵³ Bunun yanı sıra Erdoğan, Türkiye'den Suriye ile sorunlarında arabuluculuk ricasında bulunan Olmert'in sürece ihanet ettiğini dile getirmiştir.¹⁵⁴

Erdoğan'ın tepkisi Türkiye içerisinde ve dışında çeşitli eleştirilere maruz kalsa da verilen tepkinin dozu nedeni ile Türkiye'nin konuya ne denli hassas bir şekilde yaklaştığı da görülmüştür. Özellikle Arap camiası açısından Türkiye'nin tutumu belirli oranda takdir görmüştür. Bir başka açıdan bakıldığında ise AK Parti hükümetlerinin 2002'deki iktidarı döneminden bu yana da ilk kez İsrail, Türkiye'ye karşı politika izleme konusunda tavır koymuştur. Hatta İsrail zaman içerisinde Türkiye'ye nota vermek ve diplomatik görüşmelerini kesintiye uğratmak sureti ile diplomatik bir mesaj vermeye de çalışmıştır.

¹⁵³ Bölme, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁴ Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, **SDE Analiz: Türkiye-İsrail İlişkileri**, Ankara: SDE Yayınları, 2011, s. 16.

Türkiye ise mevcut süreci diyalog yöntemini kullanarak yönetmeye çalışmış ve diplomatik tüm yolları denemiştir. Fakat gerek 2009 yılı Davos Zirvesi'nde İsrail yanlısı bir program izlenmesine vermiş olduğu "one minute" çıkışı ve 2010 yılı Mavi Marmara saldırısı ile ilgili tutumu kendisinden değil, İsrail'in süreçteki negatif yönlü tutumundan kaynaklanmıştır.

Nitekim bu konulardaki tepkisi hususunda Erdoğan'ın 10 Temmuz 2010 tarihinde, İsrail'in Gazze üzerine başlatmış olduğu operasyonun hemen başındaki günlerde yapmış olduğu açıklama da son derece önemlidir;

"Bir taraftan İsrail bizimle normalleşme sürecini isterken, bir diğer taraftan bu olaylar devam ettiği sürece ki ileri sürdüğüm üç şartın bir tanesi Filistin'e olan ambargonun kalkmasıydı. İlk iki şart gerçekleşmiş gibiydi; özür ve tazminat. Ama İsrail, bu ambargo anlayışını demek ki kaldırmaya niyetli değildi. İşte şu anda bu uygulamayla ortaya çıktı. Biz o zaman, biz sizinle nasıl normalleşeceğiz, normalleşebilir miyiz? Normalleşemeyiz. Önce bu zulmü durduracaksınız. Durdurmadığınız sürece Türkiye, İsrail arasındaki normalleşmenin gerçekleşmesi de mümkün değildir. Bunu özellikle ifade etmek isterim.¹⁵⁵"

Bu açıklamadaki gerçekçilik ve kararlılık, Erdoğan'ın İsrail'e karşı, Filistin meselesinde kendisinin, AK Parti'nin ve Türkiye'nin duruşunu net bir şekilde açıklamaktadır. Erdoğan öncelikli olarak Filistin sorununa çözüm bulunması adına sürecin iyileştirilmesini, daha sonrasında da diplomatik anlamda aktif bir sürecin yürütülmesini telkin etmektedir. Erdoğan ile birlikte de Türkiye, tarihinde hiç olmadığı kadar Filistin sorununun içerisine dâhil olmuştur. Temel amaç ise Türkiye'nin uluslararası politikadaki gücünü göstermek kadar Filistin'de yaşanan hukuksuzluğu gözler önüne sermektir ki o tarihe kadar hiçbir Müslüman lider bu konuda bu denli net ve sert açıklamalar gerçekleştirerek sürece dâhil olmaya çalışmamıştır.

¹⁵⁵ Bora Bayraktar, "Gazze'ye Ekilen Nefret Tohumları", **Ortadoğu Analiz**, C. 6, S. 64, (Eylül-Ekim 2014), s. 8.

Erdoğan'ın Filistin'e olan desteğinin siyasiden de öte olduğu çeşitli örneklerle görülebilir. Bunların belki de en önemlisi, Erdoğan özelinde AK Parti hükümetlerinin, Filistin'in insani anlamda gelişmesine ve sorunlarının çözümüne yönelik 2010 yılında başlayan ve halen de devam eden, İsrail'in ablukasını kaldırma çabalarıdır. Bu çabalar siyasi anlamda sürerken, AK Parti hükümetleri, insani olarak Filistin'in ihtiyaçlarının karşılanması adına birçok adım atmıştır. Fakat İsrail kanadında bu durumun teröre destek verilmesi niteliğini taşıdığına dair iddiaları geniş çevrelerce reddedildiği gibi AK Parti hükümetleri bu yardımları sürdürmekten geri durmamış ve yardımların insani niteliği sürekli olarak kamuoyu ile paylaşılan çeşitli belgelerle gözler önüne serilmiştir¹⁵⁶.

Bu noktada TİKA'nın varlığı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de 1992 yılından beri hizmet veren TİKA aracılığı ile dünyanın birçok noktasına yardım taşıyan Türkiye, Filistin'e de aynı şekilde yardımda bulunmuştur. 2015 yılının Haziran ayında, Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş yaptığı açıklamada Türkiye'nin TİKA aracılığı ile 2008-2015 yılları arasında yaklaşık olarak 300 milyon dolar seviyesinde Filistin'e yardımda bulunduğunu belirtmiştir¹⁵⁷.

Türkiye'nin Filistin'e ulaştırdığı bu yardımlar ile birlikte İsrail'in uygulamış olduğu abluka nedeni ile ulaştırılamamış ve engellenmiş yardımlar da söz konusudur. Bu engellemeler nedeni ile Türkiye istediği potansiyelde bir yardım miktarını Filistin'e ulaştırılamamıştır. Fakat yine de Türkiye'nin bu yardımları, ülkenin Filistin sorununa ne denli insani ve ne denli kalıcı çözüm odaklı baktığını da gözler önüne sermektedir.

İsrail'in, Türkiye ile ilgili teröre destek iması, Erdoğan'ın sürekli karşı durarak yok saydığı, asılsız olma durumunun belgelerle ispat edildiği içi boş bir söylemdir. Aslında İsrail kanadının yaratmaya çalıştığı algı, dünyada İsrail'in terörist bir devlet olduğuna dair 2000'lerin başından beri güçlü olan inancın, Erdoğan ve AK Parti'nin kimliğine yapılan eleştiriler ile yok edilme çabasının eseridir. Fakat AK

¹⁵⁶ Jonathan Schanzer, **Türkiye'de Terörizmin Finansmanı: Giderek Artan Bir Endişe**, Washington: FDD PRESS, 2014, s. 19.

¹⁵⁷ "TİKA'dan Gazze'ye 7 Yılda 300 Milyon Dolarlık Yardım", http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_gazze_ye_7_yilda_300_milyon_dolarlik_yardim-17113 (Erişim Tarihi 23.02.2016).

Parti hükümetlerinin sürekli olarak Filistin sorununun insani açıdan çözümü konusundaki isteği sonuçlar vermek ile birlikte İsrail bu sonuçların ortadan kaldırılması adına Erdoğan'ın, AK Parti'nin ve Türkiye'nin konuya dair söylemlerini görmezden gelmeye çalışmaktadır.

Erdoğan, kendisinin, partisinin ve ülkesinin genel dış politika görüşünü, içerisinde Ortadoğu'daki Filistin sorununu da dâhil ederek sürekli aynı tutma çabasında olduğunu ve barış odaklı düşündüklerini dile getirmiştir. Kendisine, Filistin sorunu özelinde yöneltilen dış politika değişimine dair eleştirilere “Dış politikamızda bir eksen kayması söz konusu değildir. Siyasi iktidarımızın başında nerede duruyorsak orada durmaya devam ediyoruz”¹⁵⁸ söylemi ile yanıt vermiştir. Bu görüntüde Türkiye'nin genel olarak dış politikaya bakış açısı değişmediği gibi Filistin sorununda İsrail'e ve Filistin'e baskı uygulayan diğer tüm aktörlere bakış açısında da herhangi bir değişiklik olmadığı açıkça gözükmektedir.

3.5.3. Ahmet Davutoğlu'nun Yaklaşımlarında Filistin Sorunu

AK Parti içerisinde dış politika konusunda önemli bir bilgi birikimine sahip olan Ahmet Davutoğlu, aynı zamanda Ortadoğu üzerinde uzun süreli çalışmalar yapmış ve bölgeye dair Türkiye'nin neler yapması gerektiği konusunda fikirler öne sürmüştür. Şüphesiz Davutoğlu Ortadoğu odaklı olarak düşünürken Filistin konusunu göz ardı etmemiş, ona önemli bir değer atfetmiştir. Fakat Filistin'de çözüm açısından Davutoğlu'nun vizyonu birçok dış politika uzmanına göre daha farklı gelişmiştir.

Davutoğlu, Filistin'deki çözümün belirli oranda da Filistin'in kendi içerisindeki sorunları gidermesi gerektiğinde görmüştür. Bu nedenle sorumluluk alan Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olduğu dönemde 2010 yılında kritik bir görüşme gerçekleştirmiş ve Filistin'in iki önemli siyasi ve askeri aktörü olan HAMAS ile El-Fetih'in temsilcileri ile bir araya gelerek iki taraf arasında bir arabuluculuk görevi

¹⁵⁸ Cengiz Çandar, “Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, **SETA Analiz**, s. 16, (Ocak 2010), s. 5.

görmüştür. Davutoğlu, Filistin'in istikrarının iki taraf arasındaki iletişim ve işbirliğinden geçtiğine inanmıştır.¹⁵⁹

Bu şekilde Davutoğlu, Filistin'in önce kendi içerisinde güçlü olmasının nedeni etkin bir durumu teşkil ettiğini fark etmiş ve bunu da Filistin'in en önemli aktörlerine iletmiştir. Davutoğlu açısından eğer Filistin kendi içerisinde güçlü olursa, İsrail'e karşı haklı mücadelesinde ve uluslararası politikada önemli bir aktör haline gelme açısından güç kazanacaktır.

Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu'daki ve bilhassa Filistin sorunundaki konumunu güçlendirmek adına Filistin'e ciddi bir destek verilmesi konusunda sorumluluk alınması gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle Türkiye, Davutoğlu'nun yürüttüğü çalışmalarla BM'de "üye olmayan gözlemci devlet" konumuna gelmesi adına çaba sarf etmiştir. Bu konuda dış politika anlamında lobi faaliyeti yürüten Davutoğlu'nun da girişimleri ile birlikte Filistin, BM'de bu konumu elde etmiştir.¹⁶⁰

Tıpkı Erdoğan gibi Davutoğlu'nun da Ortadoğu'ya dair bir Filistin vizyonu bulunmaktadır. Bu vizyon, Filistin'in meşru bir devlet olarak tüm dünya ülkeleri nezdinde tanınmasıdır. BM'deki oylama neticesinde kısmen de olsa bu başarılabilmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu'da dostu olan ülkelerin sayısını ve Türkiye'nin dış politika gücünü arttırmak adına birçok ülke ile yakından ilişkiler kurmak amacındadır.

2013 yılında Bursa'da gerçekleştirdiği bir konuşmasında Davutoğlu, Türkiye'nin genel olarak dış politikasına dair düşüncelerini ve AK Parti'nin yaklaşımlarını Filistin temelinde, şu şekilde açıklamaktadır:

"Diğer devletler bize 'dış politikada maceraya atılmayın, aktif bir politika izlemeyin' diyorlar. Biz de diyoruz ki Türkiye, hep özne olur, hiç bir zaman nesneleştirilemez. Biz tarihin yazımında hep özne olduk, bu milleti kimse nesne haline getiremez. Şu anda Ortadoğu'da herhangi

¹⁵⁹ Uzer, **a.g.m.**, s. 160.

¹⁶⁰ Ahmet Davutoğlu, **2013 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Raporu, 2012, s. 60.

*bir meseleye, hele hele Filistin, Türkiye olmadan karşı çıkabilir mi? Biz tarihimizin hakkını vermek durumundayız. Bu millet tarihte her zaman özneydi özne olmaya devam edecek.*¹⁶¹”

Bu konuşmaya bakıldığında Davutoğlu Türkiye'nin dış politika konusundaki tavrını ve bu tavrı ortaya koyarken nelerden esinlendiğini açıklarken, Filistin sorununun da Türkiye açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bir bakıma Davutoğlu kendisinin, partisinin ve temsil ettiği devletin ne noktada nasıl bir duruş sergilediğini net bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Açıklama ile birlikte Davutoğlu'nun Türkiye için gelecekte de neler yapılacağını genel olarak Türk ve dünya kamuoyuna bildirdiği de görülmektedir. Bu nedenle söz konusu açıklama, hem bugün hem de gelecek açısından neler yapılacağına dair önemli emareler içermektedir.

Davutoğlu, genel olarak Türkiye'nin Filistin konusunda izlemesi gereken politikaları uzun yıllar boyunca teorik olarak dile getirmiştir. O'na göre Türkiye, bölgesel olarak tarihi olayları, sorunları ve jeopolitik faktörleri derinlemesine inceleyen, bunlardan kendisine bir tez çıkararak ve buna göre Filistin sorununun çözümü konusunda görev alan bir ülke olmak zorundadır.¹⁶²

Türkiye'de hem Dışişleri Bakanı hem de mevcut süreçte Başbakan olarak görev alan Davutoğlu, her iki konumda da Ortadoğu'da Türkiye'nin uzlaştırıcı ülke konumunun önemine sürekli vurgu yapmıştır. Bu uzlaştırıcılığın içerisinde, Filistin sorununun çözümüne dair atılacak adımların büyük önemi bulunmaktadır. Çünkü Filistin sorununun çözümü, AK Parti'nin uzun yıllardır savunduğu Ortadoğu'da uzlaşmanın yegâne adımı olarak görülmektedir.

Davutoğlu, hem Dışişleri Bakanı hem de mevcut süreçte Başbakan olarak görev aldığı dönemlerde, İsrail karşısında ilişkilerin güçlendirilmesi konusunda yapıcı olmaya özen göstermektedir. Fakat Davutoğlu da Erdoğan gibi bu konuda ilk adımı mutlak olarak İsrail kanadından beklemektedir. Uluslararası ilişkiler konusunda yüksek ölçekli bilgi ve tecrübeye sahip olan Davutoğlu, İsrail'in süreçteki

¹⁶¹ Cenk Saraçoğlu, “Akp, Milliyetçilik Ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik”, **Alternatif Politika**, C. 5, S. 1, (Nisan 2013), s. 63.

¹⁶² Davutoğlu, Stratejik..., **a.g.e.**, s. 341.

sorumluluğunu bilerek bu ülkenin hatalarından ders almış bir şekilde Türkiye ile masaya oturmasının önemine işaret etmektedir. Bu ders, uzun yıllardır Filistin'e karşı yürütülen hukuksuz politikalar ve Türkiye'ye karşı takınılan düşmanca tavır ile ilgilidir.

3.6. Filistin Sorununda Türkiye-İsrail İlişkilerinin Kilometre Taşları

3.6.1. 2009 Davos Zirvesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin Filistin sorunu üzerinden olumsuz yönde etkilendiği olayların başında, 2009 yılında gerçekleştirilen Davos Zirvesi'nde o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın kısa ama etkili konuşması gelmektedir. Genel olarak olumsuz yönde tepkiler almak ile birlikte, Erdoğan'ın bu çıkışının zaman içerisinde ne denli değerli olduğu da anlaşılmıştır.

29 Ocak 2009 tarihinde gerçekleştirilen Davos Zirvesi'nde, aynı anda konuşmacı olarak bulunan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'in katıldığı "Gazze: Ortadoğu'da Barış" başlıklı panelde Erdoğan'ın konuşma süresinin ve niteliğinin toplantı başkanı tarafından kısıtlanması, Erdoğan'ı kızdırmış ve "one minute" diyerek kısa ve önemli bir konuşma yapmıştır.

Konuşmasında Türkiye'yi eleştiren Perez'e sert çıkan Erdoğan, öldürme konusunda İsrail'in bu konuda daha tecrübeli olduğunu belirtip İsrail'in Filistin konusundaki tavrını eleştirmiş ve o tarih itibari ile de bir daha Davos toplantılarına katılmayacağını belirtmiştir.¹⁶³

Bu çıkış dünya basınında büyük bir yer bulmuş ve Batı basını tarafından eleştirilmiştir; aynı ölçüde eleştiriler İsrail basınında da yer almıştır. Fakat Filistin başta olmak üzere birçok Arap ülkesi ve Müslüman ülke Erdoğan'ın tavrını takdir etmiş ve Erdoğan'ın siyasal kimliği bu süreç itibari ile büyük bir ivme kazanmıştır.

¹⁶³ Emre Erdoğan, "Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun "Davos Krizi" ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri", **Uluslararası İlişkiler**, C. 10, S. 37, (Bahar 2013), s. 43.

Bu olayın ardından İsrail’de ciddi bir Türk karşıtlığı ve Türk siyasetine karşı ciddi bir tepki oluşmuştur. Türkiye’de yayınlanan “Ayrılık” dizisinde İsrail’e karşı küçük düşürücü ve suçlayıcı ifadelerin yer aldığına dair tepki ile birlikte de ilişkiler iyice gerilmiştir.¹⁶⁴ İsrail’in bu süreç sonrasındaki diplomatik saldırganlığı artınca da dünya kamuoyunda Türk karşıtlığından ziyade bir Türk sempatisi ortaya çıkmıştır ki bu durum özellikle İslam coğrafyasında daha güçlü bir şekilde hâkimdir.

Söz konusu diziye verilen tavrın içerisinde İsrail hükümetinin “İsrail ve Yahudi düşmanlığının tesis edilmeye çalışıldığına” dair ibarelerin yer alması, ilk başta sürecin İsrail lehine ilerleyeceği gibi bir düşünceyi ortaya çıkarsa da zaman içerisinde ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilen diziye verilen İsrail’in tepkileri “aşırı” bulunmuştur.¹⁶⁵ İsrail kendisine bu şekilde bir savunma mekanizması geliştirmeye çalışırken beklemediği bir tepki ile karşılaşmış ve arzuladığı kamuoyu desteğini dünyada görememiştir.

Erdoğan’ın Davos’taki konuşmasında dikkati çeken en önemli nokta, İsrail’e tepki verirken Türk dış politikasından ziyade, Filistin sorunundan bahsetmesi ve tarihi gerçekleri İsrail Cumhurbaşkanı’na doğrudan ifade etmiş olmasıdır. Böylelikle Türkiye’nin İsrail’e karşı tavrı netleşmiştir; Filistin sorununda eğer İsrail üzerine düşeni yapmazsa Türkiye-İsrail ilişkileri hiçbir zaman olumlu düzeye gelmeyecektir.

Bunun yanı sıra Erdoğan’ın Davos çıkışının İsrail ile ilişkilerde sorun yaratan diğer bir yanı ise bu çıkışın İran, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi İsrail’in sorunlu ilişkilerinin bulunduğu ülkelerde büyük yankılar yaratması ve destek görmesidir.¹⁶⁶

Bu şekilde Türkiye, İsrail’in karşıtı olan devletler ile daha fazla yakınlaşma şansı bularak İsrail’e karşı gizli bir diplomatik zafer de elde etmiştir. İsrail’in korkusu, bölgede Türkiye’nin önderliğinde bir oluşumun, askeri anlamda olmasa bile siyasal anlamda kendisine karşı çıkması ve faaliyetlerini zor duruma sokmasıdır. Bu nedenle de İsrail Türkiye’ye karşı ciddi bir saldırganlık beslemeye başlamıştır.

¹⁶⁴ Özlem Tür, “Türk-İsrail İlişkilerinde Kriz: Davos ve Sonrası”, **Ortadoğu Analiz**, C. 1, S. 11, (Kasım 2009), s. 38.

¹⁶⁵ Tür, **a.g.m.**, s. 39.

¹⁶⁶ Banu Eligür, “The Crisis in Turkish-Israeli Relations (December 2008—June 2011): From Partnership to Enmity,” **Middle Eastern Studies**, V. 48, N. 3 (May 2012), s. 441.

Davos krizinin hemen ardından yapılan birçok kamuoyu yoklamasında, katılımcıların Türkiye'nin ve Erdoğan'ın tavrını doğru ve olumlu yönde karşılması da İsrail'in süreçte elinin ne denli güçsüzleştiğini ortaya koymuştur.¹⁶⁷ Ayrıca Erdoğan'ın tavrı, bir kez daha Gazze'ye operasyon hazırlığında olan İsrail'in operasyonlarının da rafa kaldırılmasına yardımcı olmuştur. İsrail, yapacağı sert bir saldırı ile kamuoyunun tepkisini üzerine çekmekten korkmuş ve böylelikle sadece diplomatik alanda Türkiye karşıtlığı ile yetinmek durumunda kalmıştır.

3.6.2. Alçak Koltuk Krizi

Davos krizi, Türkiye ile İsrail'in arasındaki siyasi ilişkileri büyük bir krize sürüklemişken belki de ilişkilerin tarihinde süreci en kötü şekilde etkileyen olaylardan biri 2010 yılının Ocak ayında yaşanmıştır. İsrail'in bir bakıma Türkiye'den intikamını alma çabası olarak da değerlendirilen olay ile Türkiye İsrail'i kendisi için gerçek bir hedef haline getirmiş ve İsrail iç siyasetinde farklı kamplara bölünmüş ve Türkiye'ye bakış açısında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

2010 yılının Ocak ayında İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye ile İsrail ilişkilerinin görüşülmesi adına Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u İsrail Dış İlişkileri binasına davet etmiştir. Fakat bu görüşme, beklendiği gibi gelişmemiş görüşme sırasında Çelikkol'u kendisinininkinden daha alçak bir koltuğa oturtması, bununla birlikte görüşmenin gerçekleştirildiği masada sadece İsrail bayrağının bulunması ve Ayalon'un Çelikkol ile tokalaşmaması İsrail-Türkiye ilişkilerinin bulunduğu zemini bir savaş ortamına çevirmişti.¹⁶⁸

“Alçak koltuk krizi” olarak adlandırılan bu durum ile birlikte İsrail'in asıl amacı, Türkiye'nin İsrail karşısındaki prestijini zayıflatmak ve Türkiye'yi uluslararası kamuoyu karşısında bir krize sürükleyerek kendi hatalarının üzerini kapatmak olmuştur. Çünkü İsrail'in 1990'lı yılların başından bu yana Filistin üzerinde sürdürdüğü operasyonlarının hepsi gerçek anlamda birer katliama dönüşmüş, bu durum 2000'li yılların hemen başında çığırından çıkmış ve nihayetinde de bu duruma en yüksek sesle tepki veren de Türkiye olmuştur. Bunun

¹⁶⁷ Erdoğan, **a.g.m.**, s. 46.

¹⁶⁸ Bahar Bakır, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Son Nokta: Alçak Koltuk Krizi”, **21. Yüzyıl**, S. 14, 2010, s. 1. Ss. 1-2

İsrail tarafında yaratmış olduğu kötü hissiyatın ortadan kaldırılması adına da en önemli adım, Türkiye'nin itibarını zarara uğratmak için bu adım olmuştur.

3.6.3. Mavi Marmara Baskını ve Türkiye'nin Tutumu

Davos krizi sonrasında İsrail'in Türkiye'ye olan karşıtlığı üst seviyeye ulaşmasına karşın Filistin toprakları üzerine herhangi bir operasyon yapma konusunda sınırlı kalması ve herhangi bir saldırı gerçekleştirmemesi, ülkedeki milliyetçi niteliğe sahip bireyleri rahatsız etmiştir. Bu nedenle de İsrail'in iç politikada güçlenmek adına bir nedene ihtiyacı doğmuştur.

31 Mayıs 2010 tarihinde, Türkiye'den yola çıkan ve sadece Gazze'de bulunan sivillere yardım taşıma amacı güden Mavi Marmara gemisinin İsrail'e yaklaşması ise İsrail için bir fırsat olarak görülmüş ve milliyetçi söylemler bu süreçte doruğa çıkmıştır. Fakat İsrail'in Gazze'ye yardım taşıyan bu gemiyi durdurma yöntemi tartışmalı bir şekilde olmuştur. İsrail ordusundan özel kuvvetlerin gece saatlerinde Mavi Marmara gemisine uluslararası kara sularında saldırı düzenlemesi sonucunda dokuz kişi hayatını kaybederken birçok kişi de yaralanmıştır.¹⁶⁹

Bu saldırının arka planında, İsrail'in meşru müdafaasının olduğu iddiası söz konusu olsa da olayın uluslararası kara sularında yaşanması ve savunmasız sivillerin hayatını kaybetmiş olması olayın basit bir müdafa olayından fazlasını ifade ettiğini net bir şekilde göstermektedir.

Temelde İsrail'in düşüncesi Türkiye'ye, dolayısı ile de Filistin'e gözdağı vermektir; ancak bu operasyon ile İsrail dünya kamuoyundaki çok da iyi bulunmayan değerini giderek geriletmiş ve sonucunda da İsrail'in imajı Gazze saldırılarındaki gibi onarılması zor bir yara almıştır.

Öte yandan Mavi Marmara saldırısı sonrasında Türkiye'nin konuyu sürekli olarak gündemde tutmak sureti ile Erdoğan ve Davutoğlu'nun başını çektiği siyasilerin söylemlerinin dünya kamuoyuna duyurulması, dünyanın Filistin'e bakış

¹⁶⁹ Yusuf Aksar, "Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk", *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 33, (Bahar 2012), s. 24.

açısını son derece olumlu bir noktaya getirmiştir. Genel olarak Mavi Marmara saldırısı sonrası İsrail suçlu, Filistin ise masum olarak büyük ölçüde tescillenmiştir.¹⁷⁰ Dünyadan gelen tepkiler neticesinde Filistin'in İsrail'in mutlak baskısı altında yaşadığına dair inanç da güçlenmiştir. İsrail tarafınca, İsrail'in kendisini koruduğu düşünülürken, aslında İsrail'in Filistin'de korunmaya muhtaç insanlar yarattığı görülmüştür.

Mavi Marmara saldırısının asli muhatabı olması hasebiyle Türkiye'nin de konuya dair değerlendirmeler yapması gerekmiştir. Özellikle AK Parti hükümeti, olayı değerlendirirken, Türkiye'ye, AK Parti politikalarına ve Filistin'e ortak olarak yapılmış bir saldırı algısını taşımaktadır. Fakat bunun ötesinde, İsrail'in saldırı sonrası imajının olumsuz yönde etkilenmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'da daha güçlü, daha proaktif ve daha etkin hareket edebilmesi adına meşru ve avantajlı bir zemin yaratmıştır.¹⁷¹ Mavi Marmara saldırısı sonrasında Türkiye, İsrail'e karşı askeri bir misillemede bulunma yerine siyasi, askeri, ekonomik, diplomatik vb. yaptırım metotları geliştirmiş ve bu yönde politika üreterek İsrail ile ilişkileri en alt düzeye çekmiştir.

Ayrıca AK Parti hükümeti, Erdoğan önderliğinde ve Davutoğlu'nun yönlendirmesi ile süreçteki haklılığını ispatladığı gibi Filistin'in mağduriyetini de net bir şekilde dünya kamuoyunun gözleri önüne sermiştir. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini en alt düzeye indirme kararı tarihi anlamda alınan, son derece cesur bir karardır. Bu kararın alınmasında da AK Parti hükümetinin üst düzey diplomatlar ile yapmış olduğu, mantığa odaklı görüşmelerin büyük bir önemi bulunmaktadır.

Bu şekilde AK Parti hükümeti, İsrail yönetiminin uyguladığı ve sonuna dek benimsediği sert politikaya ayak uydurmamış ve mantık çerçevesinde, diplomasinin gereklerini yerine getirerek hareket etmiştir.

AK Parti hükümetinin bu konuda kati bir zafere ulaştığının kanıtı ise 22 Mart 2013 tarihinde, dönemin İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun Başbakan Erdoğan'ı arayarak yaşananlardan dolayı özür dilemesidir. Erdoğan, dünya

¹⁷⁰ Öner, **a.g.e.**, ss. 288-289.

¹⁷¹ Şaban Kardeş, "Türk-İsrail Krizi: Moral Politikadan Çatışmaya", **TÜSİAD Görüş**, S. 70, (Ekim 2011), s. 13.

kamuoyunun beklediği sert tepki yerine özrü kabul etmiş, İsrail’den Mavi Marmara olayı sonrasındaki üç beklentisinden özrün gerçekleşmesi ile birlikte geri kalan iki beklentinin gerçekleşmesini Netanyahu’dan istemiştir; Ölenler ve yaralananlar için tazminat ile Gazze ablukasının kaldırılması.

Netanyahu, tazminat konusunu her koşulda kabul edeceklerini belirtmiş ve Gazze ablukasının kaldırılması adına da karşılıklı çatışmanın olmadığı süre zarfında söz vermiştir.¹⁷² Ancak şu ana kadar tazminat ve abluka konularında Türkiye’nin istekleri karşılanmamış ve çok fazla ilerleme sağlanamamıştır.

Arap-İsrail çatışması tarihinde birçok kez İsrail ile karşı karşıya gelen Arap ve Müslüman camia, bir türlü istediği şekilde İsrail’e yaptırım uygulama ve İsrail’den Filistin konusunda beklentilerini elde etme şansını yakalayamamıştır. AK Parti hükümetinin yaratmış olduğu bu ortam ise görüntü olarak Müslüman camiannın İsrail’e karşı önemli zaferlerinden biridir.

Özellikle Türkiye’nin kendisine ait haklılığı ispat etmesi ve sürecin sonunda Filistin için de kazanımlar elde etmesi, Mavi Marmara sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin ne denli başarılı bir şekilde dizayn edildiğinin de göstergesidir. Böylelikle AK Parti hükümeti İsrail’in Ortadoğu’da kendi plan ve stratejisine göre hareket etmesine büyük ölçüde engel olmuştur.

¹⁷² Eldar Hasanov, “Mavi Marmara Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Ormer Perspektif Serileri**, S. 6, (Kasım 2014), ss. 1-2. Ss. 1-8.

SONUÇ

Filistin sorununun tarihçesine bakıldığında, konunun sadece Filistin ile İsrail arasında geçen bir çekişme ve çatışma süreci olmadığı görülmektedir. Uluslararası aktörlerin doğrudan ve dolaylı olarak müdahale ettiği ve yönlendirdiği bir süreçte Filistin, belki de çözüm bulmak adına hakkaniyetli bir kararın yeteceği noktadan, bugün sürekli savaş ve akan kanın tartışıldığı bir noktaya gelmiştir. Bu durumun yaşanması, 20. yüzyılın hemen başında uygulanan politikaların ve Filistin'i bireysel çıkarlar doğrultusunda yönlendirme çabalarının yaşanması ile mümkün kılınmıştır.

Bölgenin uzun yıllardır sorunlu bir politik yapısı olduğu bilinmektedir. Özellikle bölgeyi sömürgeleştirme konusunda büyük ölçekli devletlerin atmış oldukları adımlar sadece söz konusu ülkelerin çıkarlarının gözetilmesine olanak tanımış, onların dışında kalan tüm ülkeleri bir kaostan içerisine sürüklemiştir. Bölgesel olarak hâkim güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun da yüzyıllar boyunca süren birleştirici gücünün, imparatorluğun yaşadığı çöküş sebebiyle etkisini hissettirememesi bölgeyi bir satranç tahtasına çevirmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler için Filistin ve çevresindeki topraklar önemli bir sömürge alanı olarak görülmüştür.

İsrail'in de bu süreçte bölgeye yerleşmek adına verdiği mücadele son derece planlı bir şekilde olmuştur. Hem kendi çabaları ile hareket eden, hem de dışarıdan aldığı destek ile Filistin topraklarında, belirli bir strateji sayesinde hareket eden Yahudiler uzun vadede karşılığını alacakları bir sistem de kurmuşlardır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonunda elde etmiş oldukları karşılık onları fazlası ile tatmin etmiştir. Elde ettikleri toprakların fazlalığı, silahlı güçlerinin varlığı ve uluslar arası alanda hızlıca tanınmak, bunun yanı sıra politik destek, Siyonist hareketin kısa vadede çok büyük umutları bulunmayan, ancak beklentilerinin üzerinde getiriler elde ettiği konulardır.

Sürecin genel olarak neredeyse tek mağduru Araplardır. Gerek yeterli derecede organize hareket edememiş olmaları, gerekse de dış baskılardan dolayı yaşadıkları korku, Arapların Yahudiler karşısında sonucu önceden belli olan bir çatışmanın içerisine girmelerine neden olmuştur.

İsrail Devleti'nin ilanına dek geçen süre zarfında uygulanan hukuksuz politikalar Arapları son derece yaralamış olsa da devletin kurulması sonrasında yaşananlar daha da acı verici hale gelmiştir. Bugüne dek uzanan silahlı Yahudi saldırılarının ilk adımları İsrail'in kurulması sonrasına denk gelmektedir. Bir başka deyişle, bugün de planlı ve programlı olarak süren bu katliam boyutundaki saldırıların bir başlangıcı vardır ve bu başlangıç Siyonist hareketin öncülüğünde ve büyük ölçekli devletlerin gözetiminde gerçekleştirilmiştir.

Burada büyük ölçekli devletleri doğrudan bir şekilde suçlamak yerine onların bu sürece nasıl dâhil olduklarına bakmak gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Yahudilerin özellikle silahlı olarak Filistin topraklarına konuşlanmalarında ABD, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin göz yumdukları faaliyetler göze çarpmaktadır. Bugün halen izleri görülen saldırılar, bundan çok uzun yıllar önce Yahudilere bırakılmış alanlarda tohumları ekilen ve zamanla meyveleri alınan atılımlardır. Söz konusu ülkelerin Yahudilere silah yardımı olmamışsa bile kendilerinin hâkimiyetinde bir bölgede böylesine etkin bir silahlanmayı kabul etmeleri, sürece ve katliama dolaylı olarak izin verdikleri anlamını taşımaktadır.

1980'ler ve 1990'larda da özellikle ABD'nin, topraklarında son derece etkin olan Yahudi lobilerinin baskısı ile Filistin sorununda İsrail merkezli bir politika izlediği görülmektedir. Barış görüşmeleri, uluslararası platformlardaki toplantılar ve bireysel olarak tarafların istişarelerinde ABD her ne kadar aktif rol almış gibi gözükse de ülkenin temel amacı, tıpkı İngiltere'nin uzun yıllar öncesinde izlediği politikaya benzer olarak, bölgede bir Arap devletini kabul etse dahi daha güçlü bir İsrail'in varlığını tesis etmek olmuştur. Nihayetinde de Filistin-İsrail ilişkileri, halen de devam ettiği üzere bir uluslararası diplomasi konusu değil, uluslararası çatışma sorunu haline dönüşmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardılı olarak, konuya en fazla eğilmesi gereken Türkiye için ise kendisini Ortadoğu başta olmak üzere genel olarak uluslararası politikada kabul ettirmek adına bir hayli zorlu yıllar geçmiştir. Bu süreçte de Filistin sorunu Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında yer alamamıştır. Fakat sorunun ortaya çıkışından bugüne dek geçen süre zarfında Türkiye, birçok Arap ülkesinden ve Müslüman çoğunluğa sahip ülkeden daha fazla Filistin'in yaşadığı dram ile ilgilenmiştir. Politik anlamda istenilen düzeyde verilemeyen desteğe karşın insani anlamda yapılan yardımlar Türkiye'nin Filistin ile olan gönül bağının da devam ettiğinin bir göstergesidir.

Türkiye'nin Filistin-İsrail ilişkilerinde de yeterince rol alamadığı görülmektedir. Burada ise karşılaşılan engel ABD'nin süreci 1970'ler itibari ile kendisinin ele alması ve başka bir arabulucu aktöre izin vermemesidir. Türkiye de ABD'nin müttefiki olarak konuya herhangi bir şekilde dâhil olmak adına şartları zorlamamıştır. Yine de Türk liderlerinin dönem dönem Filistin konusunda bölge insanına destek olan demeçleri söz konusu olmuştur. Bu demeçler bile Türkiye'nin aslında konu ile ne denli yakından ilgilendiğini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Filistin sorununa müdahil olmak için AK Parti dönemini beklemiş olması kimi çevrelerce eleştirilmiş ve Türkiye'nin bu güne kadar almadığı sorumluluklara dair Türkiye'ye çeşitli suçlamalar yöneltilmiştir. Fakat AK Parti döneminde Türkiye'nin Filistin konusunda atmış olduğu adımların, geçmişteki durağanlığı unutturacak şekilde dış politika açısından ön planda tutulduğu görülmektedir.

Genel olarak AK Parti'nin Filistin konusunda attığı adımların bu denli ön plana çıkmasını sağlayan üç önemli faktör söz konusudur. Buna göre Türkiye'nin AK Parti yönetimi ile içerisinde bulunduğu yönetim anlayışının muhafazakâr olması ve İslami değerleri ön planda tutması, bir bakıma Filistin konusunda aktif davranmayı bir görev haline getirmiştir. AK Parti'nin ve AK Parti yetkililerinin bireysel olarak konuya dair aldıkları sorumluluğun düzeyine bakıldığında, İslami değerler ve muhafazakâr bir ideolojiye dair baskın öğeler dikkat çekmektedir. Böylelikle AK Parti Filistin'i net bir biçimde olmasa da teoride dış politikasının temelini oturtmuş ve Müslüman camia ile Filistinlilerin takdirini kazanmıştır.

İkinci bir unsur, AK Parti'nin Ortadoğu'da üstlenmek istediği rolün ve AK Parti'nin genel dış politika yaklaşımının, büyük ölçüde Müslüman ve Arap ülkelerle doğrudan ve iyi ilişkiler geliştirilmek üzerine inşa edilmiş olmasıdır. AK Parti'nin bu noktada attığı önemli adım, Türkiye'nin uzun yıllardır Arap coğrafyası ile olan kopuk ilişkilerinin tamir edilmesidir. Bu şekilde de Filistin konusunda aktif adımlar atmaya çalışmak, bu ilişkilerin düzeltilmesi konusunda Türkiye'ye büyük faydalar sağlamaktadır. Bilhassa Türkiye gerçek anlamda İslam coğrafyasının bir ülkesi olduğunu Filistin sorunda üstlendiği rol ile daha iyi anlamaktadır.

Son olarak AK Parti'nin doğrudan bir şekilde İsrail ya da Yahudi karşıtlığı bulunmamak ile birlikte İsrail'in politikalarına ve uygulamalarına karşı bir duruşu bulunmaktadır. Bu duruş, partinin çekirdek kadrosunun çok uzun yıllardan bu yana sahip olduğu düşüncelerin bir ürünüdür. Buna göre AK Parti, İsrail'in Filistin karşısındaki saldırgan tutumuna karşı yapılması gerekenleri, kendi stratejisi doğrultusunda ortaya koymaktadır. Amaç, Filistin'in yalnız olmadığını göstermek, İslam ve Arap coğrafyasını bütünleştirmek ve bu bütünleşmenin lideri olabileceğini herkese göstermektedir. Filistin sorunu, AK Parti için bu açıdan da kilit ve hayati bir rol taşımaktadır.

Bunların dışında, AK Parti'nin Filistin konusunda göstermiş olduğu reaksiyonların, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en aktif reaksiyonlar olduğunu da söylemek mümkündür. 1960'lı yıllardan bu yana Türkiye'de, tam anlamı ile muhafazakâr bir tutum sergileyen siyasi partilerin güçlü bir şekilde iktidara gelememiş olduğu ve Filistin sorunu hakkında aktif stratejiler izleyemedikleri görülmektedir.

Fakat AK Parti bu konuda daha cesur bir tutum sergilemiş ve özellikle mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009'da Davos Zirvesi'ndeki çıkışı ve 2010 Mavi Marmara saldırısı sonrasında sergilemiş olduğu tavır ile sahip olduğu üslup Türkiye Cumhuriyeti tarihinde eşine sık rastlanmayan türdendir. Bu şekilde Türkiye Filistin meselesinin dolaylı da olsa etkin ve dikkat edilmesi gereken bir muhatabı haline gelmiştir. Bu durum ABD ve İsrail için pek beklenmedik bir durum olsa da artık iki ülke de Türkiye'yi Filistin konusunda dikkatle yakından takip etmektedir.

Mevcut süreç göz önünde bulundurulduğunda AK Parti Filistin konusunda halen üstlendiği rolü sürdürmeye çalışmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin AK Parti yönetimi ile birlikte dış politikanın birçok noktasında olduğu gibi Filistin konusunda da istikrar yakaladığını görmek mümkündür. İktidara gelişinin ilk yıllarında belirlemiş olduğu dış politika yaklaşımlarının büyük bir bölümünü halen devam ettiren AK Parti hükümeti bu açıdan özellikle Arap coğrafyasındaki Türkiye imajını olumlu bir noktaya getirmiştir.

Mutlak olarak Türkiye'nin Filistin politikaları kısa vadede olumlu sonuçlar vermeyecektir ve Filistin'in İsrail karşısındaki konumu çok daha olumlu şartlara gelemeyecektir. Fakat bunların dışında Türkiye'nin AK Parti hükümeti döneminde Filistin'in BM'de yer alması ve tanınması konusunda ciddi bir lobi yürüttüğü görülmektedir ve bu lobi hareketi Türkiye'nin Filistin sorununda, BM nezdinde ve uluslararası politikada daha iyi bir konuma gelmesine olanak tanımıştır.

Bu görüntüde AK Parti hükümetlerinin Filistin sorunu temelinde Türk dış politikasını yakın geçmişteki konumuna göre daha güçlü bir hale getirdiği geniş çevrelerce de kabul görmektedir. Aynı şekilde AK Parti hükümetinin Filistin sorunu kadar diğer birçok bölgesel sorunda da aktif rol alması söz konusudur. Böylelikle AK Parti hükümetleri döneminde, Türk dış politikasının komşuları ve uluslararası politik aktörler ile "sıfır sorun" politikası büyük bir hassasiyet kazanmış, AK Parti'ye de Türkiye'de önemli ve değerli bir rol kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İrfan, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- ACHAR, Gilbert, **Kaynayan Ortadoğu**, İstanbul: İthaki Yayınları (çev.: Rida Şimşekel), 2004.
- AKBAŞ, Zafer ve Adem BAŞ, “İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, **History Studies**, C. 5, S. 2, (Mart 2013), ss. 21-44.
- ALARANTA, Toni, “Turkey Under the AKP: A Critical Evaluation from The Perspective of Turkey’s EU Negotiations”, **FIIA Working Paper**, (February 2015), ss. 1-15.
- AKÇAY, Mahmut. **Stratejik Aldatmalar (1. Baskı)**. İstanbul: Sayfa Yayınları. 2003.
- AKGÜN, Mensur, Sabiha Senyücel GÜNDOĞAR ve Aybars GÖRGÜLÜ, **Zor Zamanda Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri**”, Ankara: Tesev Dış Politika Programı, 2015.
- AKSAR, Yusuf, “Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 9, S. 33, (Bahar 2012), ss. 23-40
- AMİN, Samir ve Ali El KENZ. **Avrupa ve Arap Dünyası (çev: Kemal Ülker)**. İstanbul: Versus Kitap. 2006.
- ARAS, Bülent. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1997.
- ARAS, İlhan. **Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk**. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale. 2010.
- ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**. İstanbul: Alfa Yayınları. 2005.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1996,
- ARMAOĞLU, Fahir. **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**. İstanbul: Alkım Yayınevi. 2006.
- ARMAOĞLU, Fahir. **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)**. Ankara: İş Bankası Yayınları. 1994.

- ATAÖV, Türkkaya, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail’in Kuruluşuna Kadar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 25, S. 3, (1970), ss. 29-66.
- AYDOĞAN, Vatandaş. **Armagedon Türkiye İsrail Gizli Savaşı**. İstanbul: Timaş Yayınları. 1999.
- AYHAN, Veysel, “HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam”, **Ortadoğu Etütleri**, C. 1, S. 1, (Temmuz 2009), ss. 99-134.
- AYMAN, S. Gülden, “Filistin Çıkamazı Üzerinde Yeniden Düşünme Gereği,” **Akademik Ortadoğu**, 2009, C. 3, S. 2, (2009), ss. 41-61.
- BAÇ, Meltem Müftüler, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Alfa Yayınları: İstanbul, 2001.
- BAKIR, Bahar, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Son Nokta: Alçak Koltuk Krizi”, **21. Yüzyıl**, S. 14, 2010, s. 1. Ss. 1-2
- BALCI, Ali, “Türkiye’nin Dış Politikası ve İsrail: 1990’lar ve 2000’lere İlişkin Bir Karşılaştırma”, **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S. 2, 2011, s. 126. Ss. 117-136.
- BALLI, Sittika. **Filistin Sorununda FKÖ ve HAMAS Faktörü**. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi. Kırşehir. 2013.
- BALPINAR, Zafer. “Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail’in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi”. **Akademik ORTADOĞU**. C. 7. S. 1 (2012), ss. 79-101.
- BAYRAKTAR, Bora, “Gazze’ye Ekilen Nefret Tohumları”, **Ortadoğu Analiz**, C. 6, S. 64, (Eylül-Ekim 2014), ss. 6-8.
- BIYIKLI, Mustafa, “Kaynakçalı Ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, (2008), ss. 347-388.
- BİSHARA, Marwan, **Filistin/İsrail: Barış veya Irkçılık (çev.: Ali Berktaş)**, İstanbul: Kitap Yayınevi), 2003.
- BOZKURT, Celil. **Türk Kamuoyunda Filistin Problemi, İlk Arap Yahudi Çatışmaları (1920-1939)**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2008.
- BOZKURT, Celil. “Filistin Sorunu ve İlk Arap-Yahudi Çatışmalarının Türk Basınındaki Yankıları (1929-1939)”. **The Journal of Academic Social Science Studies**, V. 5. I. 8 (2012). ss. 265-295.
- BÖLME, Selin M., “Gazze’de Katliam: Türkiye, Ortadoğu ve Filistin Sorunu”, **SETA Analiz**, S. 3, (Ocak 2009), ss. 1-18.

- BÖLME, Selin M. Bölme, “İsrail’in Değişime Direnci: 2012 Gazze Saldırısı”, **SETA Analiz**, S. 55, (Kasım 2012), ss. 1-19.
- BÖLME, Selin M. (ed.) ve Ufuk ULUTAŞ (ed.). **Filistin’de Siyasi Aktörler Ve Partiler**. Ankara: SETA Yayını. 2012.
- BULUT, Sedef, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 41, (2008), ss. 35-61.
- ÇANDAR, Cengiz, “Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, **SETA Analiz**, s. 16, (Ocak 2010), ss. 1-11.
- ÇAVUŞ, Tuba, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S. 2, (2012), ss. 23-37.
- ÇELİK, Osman, “Yeni Osmanlıcılık Projesine Bir Bakış”, **21. Yüzyıl**, (Ocak-Haziran 2009), ss. 193-204.
- ÇUBUKÇU, Mete. **Bizim Filistin Bir Direnişin Tarihçesi (2. Baskı)**. İstanbul: Metis Yayınları. 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, **Insight Turkey**, V. 10, N. 1, (2008), ss. 77-96.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, **2013 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Raporu, 2012.
- DİNÇ, Sait, **Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938 - 1965)**, Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayını, 2008.
- DİRİÖZ, Ali Oğuz, “Kuruluşundan Günümüze İsrail’in İçinde Bulunduğu Politik Dengeler”, **Ortadoğu Analiz**, C. 3, S. 35, (2011), ss. 77-85.
- DOĞAN, İlyas, “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Bakış”, **Kamu Hukuku Arşivi**, C. 9, S. 1, (2006). Ss. 1-11.
- DURAN, Hasan ve Çağatay ÖZDEMİR, “Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 7, S. 2, (2012), ss. 181-198.
- DURSUNOĞLU, Alptekin. **Dördüncü Dünya Savaşı ve Ortadoğu**. İstanbul: Anka Kitabevi. 2005.

- EFE, İbrahim. “İsraili Yerleşimci Terörü”. **Ortadoğu Analiz**. C. 7, S. 70, (2015), ss. 65-67.
- ELİGÜR, Banu, “The Crisis in Turkish-Israeli Relations (December 2008—June 2011): From Partnership to Enmity,” **Middle Eastern Studies**, V. 48, N. 3 (May 2012), ss. 429-459.
- ERDOĞAN, Emre, “Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun “Davos Krizi” ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 10, S. 37, (Bahar 2013), ss. 37-67.
- ERDEMİR, Halil. **Manisa Yahudileri ve Dünyaya Açılmalarına Giriş**. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Matbaası. 2009.
- ERDEMİR, Halil. “İsrail Devleti’nin İlanından Önce David Ben Gurion’un Filistin’i Yahudileştirme Politikası”. **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış**. C. 4. S. 8 (2011). ss. 175-194.
- ERDOĞDU, Hikmet, **Büyük İsrail Stratejisi (2.baskı)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- ERENDİL, Muzaffer. **Çağdaş Ortadoğu Olayları**. Ankara: Genel Kurmay Basımevi. 1992.
- ERHAN, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu. “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Ortadoğu’yla İlişkiler, Filistin Sorunu”, (Ed.) Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980 (12. Baskı)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- ERHAN, Çağrı. Ortadoğu Barış Süreci Kutusu, (Ed. Baskın Oran). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: 2 (10. Baskı)**. İstanbul: İletişim Yayınları. 2008.
- ERTOSUN, Erkan, “Türkiye’nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 7, S. 28, 2011, ss. 57-88.
- ERTOSUN, Erkan, **Filistin Politikamız: Camp David’den Mavi Marmara’ya**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- FROMKİN, David. **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı: 1914-1922**. İstanbul: Sabah Yayınları. 1993.
- GÖRGÜN, Hilal, Mısır’da XIX. Yüzyıl Sonunda Panislamist Osmanlı Tarih Yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kamil, **İslami Araştırmalar Dergisi**, S. 4, (2000), ss. 105-131.
- GÜDER, Süleyman ve Hüseyin M. MERCAN, “2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Ortadoğu Politikası”, **İnsan ve Toplum**, C. 2, S. 3, (2012), ss. 57-92.

- GÜMÜŞ, Burak, “Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ortadoğu Siyaseti”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 2, (2013). Ss. 75-89.
- HALLOUM, Ribhi. **Belgelerle Filistin**. İstanbul: Alan Yayıncılık. 1989.
- HASANOV, Eldar, “Mavi Marmara Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Ormer Perspektif Serileri**, S. 6, (Kasım 2014), ss. 1-8.
- İNAT, Kemal (ed.), Muhittin Ataman (ed.) ve Burhanettin Duran (ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2008**, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- HASGÜLER, Mehmet ve M. Bülent ULUDAĞ. **Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler**. Ankara: Nobel Yayınları. 2004.
- KARAKÖSE, Hasan. “Yahudilerin Filistin’e Yerleşme Girişimleri Ve Süleyman Fethi Bey’in Layihası (1911)”. **G.Ü. KIRŞEHİR EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ**. C. 5. S. 1 (2004), ss. 43-57.
- KARAMAN, Lütfullah M.. **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**. İstanbul: İz Yayıncılık. 1991.
- KARDAŞ, Şaban, “Türk-İsrail Krizi: Moral Politikadan Çatışmaya”, **TÜSİAD Görüş**, S. 70, (Ekim 2011), ss. 13-17.
- KAMEL, Ayhan Atay, **Dış Politika Kıskaçında Türkiye**, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 2009.
- KARAGÜL, Soner, “Türkiye’nin Balkanlardaki “Yumuşak Güç” Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, C. 8, S. 1, (2013), ss. 79-102.
- KARDAŞ, Şaban, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?”, **Akademik ORTADOĞU**, C. 5, S. 2, (2011), ss. 19-42.
- KEPEL, Gilles. **Fitne İslam’ın Merkezinde Savaş**, (çev: Mahmut Özışık). İstanbul: Doğan Kitap. 2006.
- KIZILOĞLU, Sedat. “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”. **Sosyal Bilimler**. C. 2. S. 1 (2012). Ss. 35-64.
- KİRİŞÇİ, Kemal, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Geleceği”, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (ed.), **Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 172.
- KOCABAŞ, Süleyman. “İsrail Devletine Giden Yolda Siyonizm-Osmanlı Devleti İlişkileri”. **Türk Dünyası Tarih Dergisi** S. 56 (Ağustos, 1991).
- KOÇ, Malike Bileydi. **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006**. İstanbul: Günizi Yayıncılık. 2006.

- KOÇER, Gökhan, “Türk Dış Politikasında Din Unsuru”, **Akademik ORTADOĞU**, C. 1, S. 1, 2006, ss. 130-156.
- KUTLAY, Mustafa, “Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politigi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 9, Sayı. 35, (2012), ss. 101-127.
- LUIF, Paul, Sabiha Senyücel GÜNDOĞAR ve Ceren Zeynep AK, **Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait (Dış Politika Analiz Serisi-9)**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.
- LUMER, Hyman. **Siyonizm ve Dünya Politikasındaki Rolü** (çev. K. Şensoy). İstanbul: Bilim Yayınları. 1976.
- MANGO, Andrew, Robert MCNAMARA ve T.G. Frasaer. **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**. İstanbul: Remzi kitapevi. 2011.
- MANSFIELD, Peter. **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası** (çev: Nuran Ülken). İstanbul: Sander Yayınları. 1975.
- NYE, Joseph S., **Amerikan Gücünün Paradoksu: Dünyanın Tek Süper Gücü Neden Tek Başına Davranamaz?**, İstanbul: Literatür yayınları, 2003.
- OLGUN, Kenan, “Türk Basımında 1967 Arap-İsrail Savaşı”, **38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi**, Ankara, 10-15 Eylül 2007, Bildiriler.
- OĞUZLU, Tarık, “Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi”, **Ortadoğu Analiz**, C. 4, S. 42, (2012), ss. 46-54.
- OĞUZLU, Tarık, “Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası”, **Bilig**, S. 72, (2013), ss. 223-250.
- OKUTAN, Cevat ve Fulya EREKER, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 8, 2005, ss. 189-204.
- ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası Cilt 1 (15. Baskı)**, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009.
- ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 1, 1996, ss. 353-370.
- ÖKE, Mim Kemal. “Çanakkale Savaşlarında Siyonist Alayı'nın Faaliyeti”. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**. C. 43 (1987). Ss. 403-414.
- ÖKE, Mim Kemal. **Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar**. İstanbul. 1991.

- ÖKE, Mim Kemal. **Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu (4. Baskı)**. İstanbul: Ufuk Kitapları. 2002.
- ÖNER, Ali. **Çatışmalar ve Görüşmeler Sarmalında Filistin İsrail**, İstanbul: Mana Yayınları.
- ÖYMEN, Onur, **Ulusal Çıkarlar, Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- ÖZKOÇ, Özge. "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. C. 64. S. 3 (2009). Ss. 168-195.
- ÖZMEN, Süleyman, **İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner. **Ortadoğu ve Türkiye**. İstanbul: Kastaş Yayınevi. 2004
- RABBANİ, Mouin, "Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası," **Roana Carey (ed.), Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek**, İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- SARAÇOĞLU, Cenk, "AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak "Stratejik Derinlik"", **Alternatif Politika**, C. 5, S. 1, (2013), ss. 52-68.
- SAİD, Edward W., "The Real Meaning of the Hebron Agreement," **Journal of Palestine Studies**, V. 26, N. 3, (1997), ss. 31-36.
- SCHANZER, Jonathan, **Türkiye'de Terörizmin Finansmanı: Giderek Artan Bir Endişe**, Washington: FDD PRESS, 2014.
- SUNAR, Burcu, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 3, (2013), ss. 431-454.
- SÜER, Berna ve Ayşe Ömür ATMACA, **Arap-İsrail Uyuşmazlığı**, Ankara: ODTÜ Yayınları, 2007.
- SÜMER, Gültekin, "Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi", **Uluslararası Hukuk ve Politika** C. 6, S. 23, (2010), ss. 73-98.
- ŞAHİN, Mehmet, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik ORTADOĞU**, C. 4, S. 2, (2010), ss. 9-22.
- ŞENEL, Burak, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", **Akademik ORTADOĞU**, C. 9, S. 1, (2014), ss. 157-178.

ŞİR, A. Yavuz, “Rusya Federasyonu’nun Ortadoğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı”, **Ortadoğu Analiz**, C. 1, S. 2, 2009, s. 30. Ss. 29-38.

TİLLEY, Virginia. **Occupation, Colonialism, Apartheid?, A Re-assessment of Israel’s Practices in the Occupied Palestinian Territories Under International Law, A Study Coordinated by the Middle East Project of the Democracy and Governance Programme**. Cape Town: Human Sciences Research Council of South Africa. 2009.

TURAN, Kürşad, “Ürdün’de Muhalif Hareketler”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 4, S. 8, (Yaz 2011), ss. 95-112.

TURAN, Ömer. **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**. İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Yayını. 2003.

TÜR, Özlem. “Türkiye Ve Filistin - 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar Ve Batılılaşma”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. C. 62. S. 1 (2007). ss. 223-251.

TÜR, Özlem, “Türk-İsrail İlişkilerinde Kriz: Davos ve Sonrası”, **Ortadoğu Analiz**, C. 1, S. 11, (Kasım 2009), ss. 35-40.

UÇAROL, Rifat. **Siyasi Tarih 1789–1999 (5. Baskı)**. İstanbul: Filiz Kitabevi. 2000.

ULUTAŞ, Ufuk vd.. **İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu**. Ankara: SETA Yayını. 2012.

UMAR, Ömer Osman. “Osmanlı Döneminde Yahudiler’in Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C. 12. S. 2 (2002), ss. 421-438.

UZER, Umut, “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, **Ortadoğu Etütleri**, C. 2, S. 2, (Ocak 2011), s. 160. ss. 137-168.

VARGÜN, Berivan. “Özgürlük İçin Sürgünde Geçen Bir Yaşam: Yaser Arafat”, **TEB Haberler**, (Kasım-Aralık 2014), ss. 38-39.

YALÇIN, Osman, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, (2011), ss. 701-731.

YAŞAR, Fatma Tunç, Sevinç Alkan ÖZCAN ve Zahide Tuba KOR. **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine FİLİSTİN**. İstanbul: İHH Yayınları. 2010.

YAVİ, Ersal. **Küresel güçlerin petrole erişiminde İsrail-Filistin-Kürt açmazından hedefteki adam Saddam**. YAZICI yayınevi. 2002.

YILDIRIM, Bilal, “Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-1 Siyaset: Ortadoğu’da Çok Boyutlu Politikadan Asabiye Politikasına”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, (2014), ss. 57-79.

YILMAZ, Sait, “Yumuşak Gücün Evrimi”, **Turansam Dergisi**, S. 12, (Sonbahar 2011), ss. 31-36.

ZENGİN, Gürkan, **Hoca: Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010.

Adalet ve Kalkınma Partisi 2023 Siyasi Vizyonu (2012):
https://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon#bolum_ (Erişim Tarihi 18.01.2016), s. 58.

Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü,
<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> (Erişim Tarihi 07.03.2015).

Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü,
<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> (Erişim Tarihi 07.03.2015).

“TİKA'dan Gazze'ye 7 Yılda 300 Milyon Dolarlık Yardım”,
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_gazze_ye_7_yilda_300_milyon_dolarlik_yardim-17113 (Erişim Tarihi 23.02.2016).

Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü,
SDE Analiz: Türkiye-İsrail İlişkileri, Ankara: SDE Yayınları, 2011.